

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Consiliul Europei/Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 2012. Această traducere a fost efectuată cu sprijinul Fondului fiduciar pentru drepturile omului al Consiliului Europei (www.coe.int/humanrightstrustfund). Nu obligă Curtea. Pentru mai multe informații, a se vedea referințele cu privire la drepturile de autor de la sfârșitul prezentului document.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour Européenne des Droits de l'Homme, 2012. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

MAREA CAMERĂ

CAUZA KONONOV c. LETONIEI

(Cererea n° 36376/04)

HOTĂRÂRE

STRASBOURG

17 mai 2010

Această hotărâre este definitivă, dar poate suferi modificări de formă.

În cauza Kononov c. Letoniei,

Curtea europeană a drepturilor omului, în formațiune de Mare Cameră compusă din:

Jean-Paul Costa, *președinte*,
Christos Rozakis,
Nicolas Bratza,
Peer Lorenzen,
Françoise Tulkens,
Josep Casadevall,
Ireneu Cabral Barreto,
Dean Spielmann,
Renate Jaeger,
Sverre Erik Jebens,
Dragoljub Popović,
Päivi Hirvelä,
Ledi Bianku,
Zdravka Kalaydjieva,
Mihai Poalelungi,
Nebojša Vučinić, *judcători*,
Alan Vaughan Lowe, *judcător ad hoc*,

și Michael O'Boyle, *Grefier Adjunct*,

Deliberând la 20 mai 2009 și 24 februarie 2010 în cameră de consiliu,
Pronunță următoarea hotărâre, care a fost adoptată la ultima dată menționată:

PROCEDURA

1. La originea cauzei se află o cerere (n° 36376/04) împotriva Republicii Letonia, depusă la Curte la 27 august 2004, în conformitate cu prevederile articolului 34 al Convenției pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale („Convenția”) de către un cetățean al Federației Ruse, Dl. Vassili Kononov („reclamantul”).

2. Reclamantul a fost reprezentat de către Dna M. Ioffe, avocat în Riga. Guvernul leton („Guvernul pârât”) a fost reprezentat de către agentul său, dna I. Reine. Guvernul Federației Ruse, care și-a exercitat dreptul său de intervenție conform articolului 36 § 1 al Convenției, a fost reprezentat de reprezentantul Federației Ruse de pe lângă Curte, Dl. G. Matyushkin.

3. Reclamantul s-a plâns, în special, de faptul prin condamnarea sa pentru crime de război comise în cadrul participării la o expediție militară la 27 mai 1944 a fost violat articolul 7 al Convenției.

4. Cererea a fost atribuită Secției a treia a Curții (articolul 52 § 1 al Regulamentului Curții). La 20 septembrie 2007, în urma audierii asupra admisibilității și fondului cauzei (articolul 54 § 3 al Regulamentului), cererea a fost declarată parțial admisibilă de către o cameră a secției respective compusă din Boštjan M. Zupančič, *președinte*, Corneliu Bîrsan, Elisabet Fura-Sandström, Alvina Gyulumyan, Egbert Myjer, David Thór

Björgvinsson și Ineta Ziemele, *judecători*, precum și Santiago Quesada, *grefierul secției*.

5. La 24 iulie 2008, camera a adoptat o hotărâre prin care a statuat, cu patru voturi contra trei, că a avut loc violarea articolului 7 al Convenției și că e necesară acordarea unei satisfacții echitabile reclamantului.

6. La 24 octombrie 2008, Guvernul pârât a solicitat trimiterea cauzei în fața Marii Camere (articolul 43 al Convenției). La 6 ianuarie 2009, un panel al Marii Camere a admis cererea respectivă (articolul 73 al Regulamentului).

7. Componenta Marii Camere a fost stabilită conform articolelor 27 §§ 2 și 3 ale Convenției și 24 al Regulamentului. Dna Ineta Ziemele, judecător ales din partea Letoniei, s-a abținut de la judecarea cauzei (articolul 28 din Regulament) și Guvernul pârât l-a desemnat pe Dl. Vaughan Lowe, profesor de drept internațional public la universitatea Oxford, pentru a statua în calitate de judecător *ad hoc* (articolele 27 § 2 a Convenției și 29 § 1 al Regulamentului. M. Boštjan M. Zupančič, președintele fostei a treia secții, de asemenea s-a abținut de la examinarea cauzei, iar M. Nebojša Vučinić, judecător de rezervă, l-a înlocuit.

8. Printr-o scrisoare din 6 aprilie 2009, președintele Marii Camere a autorizat Guvernul lituanian să depună observații scrise asupra cauzei (articolul 44 § 3 a) al Regulamentului). Guvernul Federației Ruse, la rândul său, și-a exercitat dreptul de intervenție în procedura în fața Marii Camere (articolul 44 al Regulamentului).

9. Reclamantul și Guvernul pârât au depus fiecare un memoriu cu privire la fondul cauzei, iar Guvernele Federației Ruse și al Republicii Lituaniei au prezentat observații scrise.

10. O audiență publică a avut loc în Clădirea Drepturilor Omului, la Strasbourg, pe data de 20 mai 2009 (articolul 59 § 3 din regulamentul).

S-au prezentat în fața Curții:

– *pentru Guvernul pârât*

Dle I. Reine, *agent*,
K. Inkuša,
Dna. W. Schabas, *consilieri* ;

– *pentru reclamant*

Dl. M. Ioffe, *consilier*,
Dna M. Zakarina,
Dna. Y. Larine, *consilieri* ;

– *pentru Guvernul Federației Ruse*

Dl. G. Matyushin, *reprezentantul Guvernului*,
M. Mikhaylov,
P. Smirnov, *consilieri*.

Curtea a audiat intervențiile dlui. Ioffe, Dnei Reine, dlui. Schabas și dlui Matyushkin.

11. Președintele Marii Camere a permis reclamantului în ziua audienței să depună observații suplimentare, drept exercitat ulterior și de Guvernul pârât și Guvernul Federației Ruse.

ÎN FAPT

I. CIRCUMSTANȚELE CAUZEI

12. Reclamantul s-a născut în 1923 în districtul Ludza din Letonia. El a avut naționalitatea letonă până în 2000, când a obținut printr-un decret special naționalitatea rusă.

A. Evenimentele anterioare datei de 27 mai 1944

13. În luna august 2004, Letonia a devenit parte din Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste („URSS”) sub numele „Republica socialistă sovietică Letonă” („RSS Letonă”). La 22 iunie 1941, Germania a atacat URSS. Înaintarea forțelor germane a determinat armata sovietică să părăsească regiunea baltică și să se retragă în Rusia.

14. Reclamantul, care locuia atunci lângă frontieră, a urmat armata sovietică. La 5 iulie 1941, întreaga Letonie era invadată de forțele germane. După sosirea sa în URSS, în 1942 reclamantul a fost mobilizat în calitate de soldat al armatei sovietice și atribuit regimentului de rezervă al diviziei letone. În perioada anilor 1942-1943, el a urmat o instruire specială în misiuni de sabotaj unde a învățat să organizeze și să efectueze raiduri de comando în spatele liniilor inamicilor. La sfârșitul acestui antrenament, a fost promovat în gradul de sergent. În luna iunie 1943, el a fost parașutat, cu alți vreo douăzeci de soldați, pe teritoriul belorus, ocupat atunci de Germania, aproape de frontiera cu Letonia, și deci, de regiunea sa natală. El a devenit membru al unui comando sovietic compus din „partizani roșii” (combatanți sovietici care duceau o luptă de gherilă împotriva forțelor germane).

În luna martie 1944, el a fost plasat de către doi superiori ai săi în fruntea unui pluton care, după cum susține reclamantul, avea drept obiective principale sabotarea instalațiilor militare, a liniilor de comunicare și a punctelor de aprovizionare germane, provocarea deraierii trenurilor și difuzarea propagandei politice în rândul populației locale. El a afirmat că a deraiat șaisprezece trenuri militare și a aruncat în aer patruzeci și două de obiective militare germane.

B. Evenimentele din 27 mai 1944, după cum au fost stabilite de instanțele naționale

15. În luna februarie 1944, armata germană a depistat și anihilat un grup de partizani roșii, condus de comandantul Tchougounov, care s-a ascuns în hambarul lui Meikuls Krupniks, în satul lui Mazie Bati. Administrația

militară germană a furnizat câtorva oameni ai lui Mazie Bati câte o armă și o grenadă pentru fiecare. Având bănuiele precum că sătenii ar fi spionat în interesele germanilor și că le-ar fi furnizat oamenii lui Tchougounov, reclamantul și membrii unității sale au decis să supună sătenii represiunilor.

16. La 27 mai 1944, înarmați și purtând uniforma *Wehrmacht* pentru a nu trezi suspiciuni, ei au intrat în satul lui Mazie Bati. Locuitorii se pregăteau să sărbătorească Rusaliile. Unitatea s-a divizat în mai multe grupuri mici, care, la ordinele reclamantului, au atacat fiecare câte o casă.

17. Mai mulți partizani au dat buzna în casa unui fermier, Modests Krupniks, au confiscat armele pe care le-au găsit în interior și i-au ordonat stăpânului să iasă în curte. Întrucât el i-a rugat să nu-l împuște sub ochii copiilor săi, ei i-au ordonat să fugă în direcția pădurii, apoi l-au răpus trăgând asupra lui mai multe focuri. Krupniks a fost lăsat, grav rănit, la marginea pădurii, unde a decedat a doua zi dimineața.

18. Alte două grupuri de partizani roșii au atacat casele altor doi săteni, Meikuls Krupniks și Ambrozs Buļs. Meikuls Krupniks a fost găsit în baie și bătut cu cruzime. După ce au luat armele găsite în casele celor doi săteni, partizanii i-au dus la casa lui Meikuls Krupniks, unde au tras mai multe gloanțe în Ambrozs Buļs, precum și în Meikuls Krupniks și mama sa. Ultimii doi au fost grav răniți. Apoi, partizanii au stropit cu benzină casa și toate anexele la casă și i-au dat foc. Soția lui Krupniks, însărcinată în luna a noua, reuși să scape, însă partizanii au prins-o și au aruncat-o prin fereastră în casa cuprinsă de flăcări. A doua zi dimineață, persoanele care au supraviețuit au găsit resturile calcinate ale corpurilor a patru victime; cadavrul dnei Krupniks a fost identificat după scheletul carbonizat al copilului de lângă ea.

19. Un al patrulea grup de partizani l-a atacat pe Vladislavs Šķirmants în timp ce acesta era culcat în pat cu fiul său în vârstă de un an. După ce a găsit o armă și două grenade ascunse în dulapul, partizanii l-au scos pe Šķirmants în curte. Ei au încuiat ușa pe dinafară pentru a o împiedica pe dna Šķirmants să-l urmeze pe soțul său, apoi l-au dus pe acesta într-un colț îndepărtat al curții și l-au împușcat. Un al cincilea grup a atacat casa lui Juliāns Šķirmants. După ce au găsit și au confiscat o armă și două grenade, partizanii l-au dus pe Juliāns Šķirmants în hambar, unde l-au executat. Un al șaselea grup a atacat casa lui Bernardis Šķirmants. Partizanii au confiscat armele pe care le-au găsit la acesta, l-au omorât, au rănit-o pe soția sa și au dat foc tuturor clădirilor fermei. Soția lui Šķirmants a fost arsă de vie împreună cu cadavrul soțului său.

20. Deși acuzarea a susținut că partizanii au jefuit satul (furând haine și mâncare), atât Camera pentru cauze penale a Curții Supreme („Camera pentru cauze penale”), cât și Senatul Curții Supreme s-au referit doar la faptul confiscării armelor, nu și la furtul altor lucruri.

C. Versiunea reclamantului

21. În fața Camerei, reclamantul a contestat faptele stabilite de instanțele naționale și le-a descris după cum urmează.

22. Toți sătenii decedați erau colaboratori și trădători care, în luna februarie 1944, au livrat germanilor plutonul comandantului Tchougounov (care includea femei și un copil mic). Trei femei – mama și soția lui Meikuls Krupniks și soția lui Bernards Šķirmants – îi asiguraseră pe membrii plutonului lui Tchougounov că *Wehrmacht* era departe, iar Šķirmants l-a trimis pe Krupniks să anunțe forțele germane. Ajunși, soldații germani au mitraliat hambarul (unde se ascundea plutonul) cu gloanțe incendiare, cauzând aprinderea acestuia. Membrii plutonului care au încercat să fugă au fost împușcați mortal. Mama lui Krupniks a dezbrăcat cadavrele. Comandamentul militar german i-a despăgubit pe săteni oferindu-le lemne de foc, zahăr, alcool și bani. Meikuls Krupniks și Bernards Šķirmants erau *Schutzmänner* (polițiști auxiliari germani).

23. La 27 mai 1944, aproximativ cu o săptămână înainte de evenimentele în cauză, reclamantul și toți membrii plutonului au fost convocați de către comandantul lor. Acesta le-a ordonat executarea sentinței de condamnare a locuitorilor din Mazie Bati implicați în trădarea grupului lui Tchougounov, care a fost pronunțată de un tribunal militar *ad hoc*. Mai exact, ei trebuiau „să-i aducă pe cei șase *Schutzmänner* din Mazie Bati pentru a fi judecați”. Deoarece reclamantul a refuzat să conducă operațiunea (deoarece sătenii îl cunoșteau din copilărie, își făcea griji pentru securitatea părinților lui, care locuiau în satul vecin), comandantul a încredințat misiunea unui alt partizan, care a dat ordinele criminale.

24. La 27 mai 1944, reclamantul i-a urmat pe membrii unității sale. El nu a intrat în sat, ci s-a ascuns în spatele unui tufiș de unde se vedea casa lui Modests Krupniks. Puțin mai târziu, el a auzit strigăte și focuri de armă și a văzut fum. Un sfert de oră mai târziu, partizanii au revenit singuri. Unul din ei era rănit la braț, altul avea asupra sa șase arme, zece grenade și multe cartușe confiscate de la săteni. Membri din unitatea sa i-au explicat mai târziu reclamantului că nu au reușit să execute misiunea pe motiv că „sătenii au fugit trăgând în ei și au sosit germanii”. Unitatea reclamantului nu a jefuit Mazie Bati. Când partizanii au revenit la baza lor, comandantul i-a muștrat sever pentru faptul că nu au adus persoanele căutate.

D. Evenimentele ulterioare

25. În luna iulie 1944 Armata Roșie a intrat în Letonia, iar la 8 mai 1945 teritoriul leton a trecut sub controlul forțelor sovietice.

26. După încheierea războiului, reclamantul a rămas în Letonia. Pentru activitățile sale militare, el a fost decorat cu ordinul lui Lenin, cea mai înaltă distincție sovietică. În noiembrie 1946, el a aderat la Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. În 1957, a absolvit Academia Ministerului Afacerilor Interne al URSS. După aceasta și până la pensionare în 1988, el a lucrat în calitate de ofițer în diferite diviziuni ale poliției sovietice.

27. La 4 mai 1990, Consiliul Suprem al RSS Letone a adoptat „Declarația cu privire la redobândirea independenței Republicii Letonia”, prin care încorporarea Letoniei în URSS în 1940 a fost declarată ilegală și nulă și prin care dispozițiilor Constituției din 1922 le-a fost redată forța juridică. În aceeași zi, Consiliul Suprem a adoptat „Declarația cu privire la

aderarea Republicii Letone la instrumentele internaționale în domeniul drepturilor omului”. „Aderarea” proclamată prin această declarație însemna acceptarea unilaterală și solemnă a valorilor consacrate de prevederile acesteia. Mai târziu, Letonia a semnat și ratificat majoritatea convențiilor vizate în declarație.

28. La 21 august 1991, după două tentative nereușite de lovitură de stat, Consiliul Suprem a adoptat o lege constituțională cu privire la statalitatea Republicii Letonia și care proclama independența absolută și imediată a țării.

29. La 22 august 1996, Parlamentul leton a adoptat „Declarația cu privire la ocuparea Letoniei”. În acest document, anexarea teritoriului leton de către URSS în 1940 era privită ca fiind o „ocupație militară” și o „încorporare ilegală”. Cât privește recuperarea de către URSS a acestui teritoriu la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, aceasta era a fost privită ca „restabilirea unui regim de ocupație”.

E. Condamnarea reclamantului

1. Prima urmărire penală și procesul

30. În luna iulie 1998, Centrul de documentare a consecințelor totalitarismului din Letonia a transmis Procuraturii Generale letone un dosar de urmărire penală (cu privire la evenimentele din 27 mai 1944). În luna august 1998, reclamantul a fost pus sub acuzare pentru crime de război. În luna octombrie 1998, el a fost adus în fața tribunalului central de primă instanță din Riga, care a autorizat punerea sa sub arest preventiv. În luna decembrie 1998, procuratura a întocmit rechizitoriul și a remis dosarul Tribunalului regional din Riga.

31. Procesul a avut loc la Tribunalul regional din Riga la 21 ianuarie 2000. Reclamantul a pledat nevinovat. El a reiterat versiunea sa asupra faptelor din 27 mai 1944, reafirmând ferm că toate victimele atacului erau *Schutzmäner* înarmați. El a negat orice implicare personală în evenimentele în cauză. În ceea ce privește numeroasele documente (în special, articole din presă) care confirmă contrariul, el a explicat că la acea vreme el în mod deliberat a consimțit la distorsionarea faptelor istorice pentru glorie și avantaje personale.

32. Tribunalul regional a estimat că dosarul conținea multe probe care confirmau vinovăția reclamantului și că acesta a săvârșit acțiuni interzise de Statutul Tribunalului militar internațional (în continuare „TMI”) de la Nürnberg, de cea de a patra Convenție de la Haga din 1907 și de cea de a patra Convenție de la Geneva din 1949. Tribunalul l-a recunoscut pe reclamant vinovat de infracțiunile prevăzute de articolul 68-3 al Codului Penal din 1961 și l-a condamnat la o pedeapsă de șase ani de privațiune de libertate. Atât reclamantul, cât și procuratura au depus apel.

33. Printr-o decizie din 25 aprilie 2000, Camera pentru cauze penale a Curții Supreme de Justiție a anulat această sentință și a remis dosarul la procuratură pentru investigații suplimentare. Camera a considerat că motivarea sentinței era lacunară, și anume, că prima instanță nu a răspuns

clar la probleme esențiale, și anume, cele cu privire la faptul dacă Mazie Bati era un „teritoriu ocupat” la vremea de referință, dacă reclamantul și victimele sale puteau fi considerați, respectiv, „combatanți” și „necombatanți”, și dacă faptul că administrația militară germană i-a înarmat pe săteni ar fi dus la asimilarea acestora cu „prizonieri de război” în caz de arest. Camera a mai considerat, *inter alia*, că procuratura ar fi trebuit să consulte experți în istorie și în dreptul penal internațional. În consecință, Camera a ordonat eliberarea imediată a reclamantului.

34. Printr-o decizie din 27 iunie 2000, Senatul Curții Supreme a respins recursul procuraturii, anulând observațiile Camerei cu privire la necesitatea ordonării unei expertize, estimând că chestiunile de drept țineau de competența exclusivă a instanței de judecată.

2. A doua urmărire penală și procesul

35. La 17 mai 2001, după o altă urmărire penală, reclamantul a fost din nou acuzat pentru comiterea infracțiunii prevăzute de articolul 68-3 din Codul Penal din 1961.

36. Cauza a fost examinată de Tribunalul Regional din Latgale, care a adoptat la 3 octombrie 2003 o sentință. Tribunalul a achitat reclamantul de acuzațiile pentru crime de război, însă l-a recunoscut vinovat de banditism, infracțiune pentru care este prevăzută pedeapsa de la trei la cincisprezece ani de închisoare conform articolului 72 din Codul Penal din 1961. După o analiză a situației în care se afla Letonia din cauza evenimentelor istorice din 1940 și invazia germană, Tribunalul regional a conchis că reclamantul nu putea fi asimilat cu un „reprezentant al forțelor de ocupație”, ci dimpotrivă, el a luptat pentru eliberarea țării de la forțele de ocupație naziste. Deoarece Letonia făcea parte din URSS, comportamentul reclamantului trebuia să fie analizat prin prisma legilor sovietice. De altfel, reclamantul nu a putut să prevadă în mod rezonabil că într-o zi va fi considerat ca fiind un „reprezentant al forțelor de ocupație sovietice”. În ceea ce privește operațiunea din Mazie Bati, Tribunalul a acceptat faptul că sătenii au colaborat cu administrația militară germană și au furnizat grupul de partizani roșii al lui Tchougounov *Wehrmacht*-ului și că atacul a fost săvârșit pentru executarea unei hotărâri judecătorești adoptate de un tribunal militar *ad hoc* instituit în cadrul detașamentului partizanilor roșii. Tribunalul a mai acceptat faptul că moartea a șase oameni din Mazie Bati a fost necesară și justificată din considerente de ordin militar. Totuși, această justificare nu este valabilă nici pentru moartea celor trei femei, nici pentru incendierea locuințelor satului, acțiuni de care reclamantul a fost responsabil în calitate de conducător de unitate. Prin urmare, deoarece au acționat dincolo de cele hotărâte de tribunalul militar *ad hoc*, reclamantul și oamenii săi au comis un act de banditism pentru care urmau să poarte răspundere, însă care a fost prescris.

37. Ambele părți au declarat apel împotriva acestei sentințe la Camera pentru cauze penale. Invocând, *inter alia*, articolul 7 § 1 al Convenției, reclamantul a solicitat achitarea sa integrală, pretinzând că este victima unei aplicări retroactive a legii. Procuratura, la rândul său, a reproșat primei

instanțe mai multe erori grave de fapt și de drept: că Tribunalul regional nu a considerat că incorporarea Letoniei în URSS a fost contrară atât Constituției letone din 1922, cât și dispozițiilor dreptului internațional, și că deci, a fost nelegitimă, precum și că Republica Letonia a continuat să existe *de iure*. Prin urmare, comportamentul reclamantului în 1944 ar fi putut fi analizat prin prisma dreptului leton și internațional, și nu prin prisma legilor sovietice. În plus, procuratura a criticat modul în care Tribunalul regional a apreciat probele din dosar. Aceasta susține că Tribunalul s-a bazat pe un șir de afirmații ale reclamantului care nu au fost coroborate cu nici un element probă și care, de altfel, erau infirmate de probe. Procuratura s-a referit la următoarele afirmații: sătenii din Mazie Bati erau colaboratori înarmați ai administrației militare germane, ei au ajutat *Wehrmacht*-ul să nimicească partizanii lui Tchougounov, un „tribunal” *ad hoc* de partizani a fost instituit în cadrul detașamentului din care făcea parte reclamantul și adevăratul scop al operațiunii din Mazie Bati era nu să execute imediat sătenii, ci să-i oprească.

38. Printr-o decizie din 30 aprilie 2004, Camera pentru cauze penale a admis apelul declarat de procuratură, a casat sentința Tribunalului regional din Latgale și l-a declarat pe reclamant vinovat de infracțiunea incriminată de articolul 68-3 din Codul Penal din 1961. După ce a analizat probele, aceasta a menționat următoarele:

„ (...) Astfel, V. Kononov și partizanii grupului special pe care acesta îl conducea au furat arme care au fost date sătenilor în scopul apărării lor personale și au ucis nouă civili ai satului, dând foc la șase din ei - inclusiv trei femei, dintre care una la o etapă avansată de sarcină - a fost arsă de vie. De asemenea, ei au incendiat două ferme.

Atacând acești nouă civili ai satului Mazie Bati, care nu participau la lupte, omorându-i și furându-le armele, V. Kononov și partizanii pe care îi conducea (...) au comis o violare gravă a legilor și obiceiurilor de război enunțate în:

– punctul b) al primului alineat al articolului 23 al Convenției de La Haga din [18] octombrie 1907 referitoare la legile și obiceiurile războiului terestru, obligatorie pentru toate națiunile civilizate, care interzice uciderea sau rănirea membrilor populației civile; articolul 25 [al aceleiași Convenții], care interzice atacul săvârșit prin orice mijloace asupra satelor, locuințelor și clădirilor care nu sunt apărate; și primul alineat al articolului 46 [al aceleiași Convenții], conform căruia, onoarea și drepturile familiei, viața persoanei și proprietatea privată trebuie să fie respectate;

– articolul 3 § 1, punctul a), al Convenției de la Geneva din 12 august 1949 cu privire la protecția persoanelor civile pe timp de război (...), conform căruia, sunt interzise infracțiunile împotriva vieții, integrității corporale, mai ales omorul sub toate formele, mutilările, tratamentele crude, torturile și chinurile persoanelor care nu participă în mod direct la ostilități; punctul d) [al aceluiași alineat], conform căruia (...) sunt interzise condamnările pronunțate și execuțiile efectuate fără o judecată prealabilă de un tribunal constituit legal, cu asigurarea garanțiilor judiciare considerate de către popoarele civilizate ca fiind indispensabile; articolul 32, care interzice omorul, tortura și toate brutalitățile comise contra persoanelor protejate; și articolul 33, în temeiul căruia nici o persoană protejată nu poate fi pedepsită pentru o infracțiune pe care nu a comis-o personal, și sunt interzise pedepsele colective, ca și orice măsuri de intimidare sau de terorism, jaful și represaliile împotriva persoanelor protejate și a bunurilor lor;

– articolul 51 § 2 al primului Protocol adițional la Convenția [menționată mai sus] privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale, adoptat la 8 iunie 1977 (...), conform căruia, nici populația civilă ca atare, nici civili particulari, nu pot face obiectul atacurilor și sunt interzise actele sau amenințările cu violența în scopul răspândirii terorii prin populația civilă. Paragraful 4, punctul a), [al aceluiași articol], care interzicea atacurile aleatorii care sunt îndreptate asupra unui obiectiv militar anumit; paragraful 6 [al aceluiași articol], care interzice atacurile îndreptate cu titlu de represalii asupra populației civile sau persoanelor civile. Articolul 75 § 2, punctul a) (...), conform căruia sunt interzise atingerile aduse vieții, sănătății și integrității fizice sau psihice a persoanelor, în special, omorul, tortura sub toate formele sale, fie fizică, fie psihică; pedepsele corporale; mutilările, și punctul d) [al aceluiași paragraf], care interzice pedepsele colective.

Aționând cu o cruzime și brutalitate deosebite și dându-i foc de vie sătencei (...) însărcinate, V. Kononov și oamenii săi au încălcat în mod deschis legile și obiceiurile de război enunțate în primul alineat al articolului 16 al Convenției de la Geneva (...), în temeiul căruia femeile însărcinate trebuie să facă obiectul unei protecții și unui respect deosebit.

De asemenea, dând foc caselor [de locuit] și clădirilor sătenilor (...) Meikuls Krupniks și Bernardis Šķirmants, V. Kononov și partizanii care îl însoțeau au încălcat prevederile articolului 53 al aceleiași Convenții, care interzice distrugerea bunurilor imobiliare, cu excepția cazurilor în care aceasta va fi necesară pentru operațiuni militare, precum și articolul 52 al primului Protocol adițional (...) conform căruia bunurile cu caracter civil nu pot face obiectul atacurilor și represaliilor.

În lumina celor expuse, acțiunile săvârșite de V. Kononov și oamenii săi urmează a fi calificate ca fiind crime de război în sensul celui de al doilea alineat, punctul b) al Statutului Tribunalului militar internațional din Nürnberg, conform căruia, asasinarea, torturarea persoanelor civile din teritoriile ocupate, furtul bunurilor private, distrugerea satelor fără motive, devastarea care nu justifică exigențele militare, constituie violări ale legilor și obiceiurilor de război, adică crime de război.

Acțiunile comise de V. Kononov și oamenii săi trebuie să fie de asemenea calificate ca infracțiuni grave în sensul articolului 147 al (...) Convenției de la Geneva (...).

Prin urmare (...), V. Kononov a comis o crimă prevăzută de articolul 68-3 al Codului Penal (...).

Din materialele dosarului reiese că membrii supraviețuitori ai familiilor [persoanelor] ucise au fost persecutați nemilos și supuși diferitor represalii. După redobândirea independenței de către Letonia, toate persoanele ucise au fost reabilitate; în certificatele lor de reabilitare se menționează că ele nu au comis „crime contra păcii [sau] umanității, infracțiuni penale (...) și că ele nu au participat (...) la represiunile politice (...) ale regimului nazist” (...).

În temeiul articolului 43 al primului Protocol adițional la Convenția de la Geneva (...), conform căruia combatanții, adică persoanele care au dreptul de a participa direct la ostilități, sunt membrii forțelor armate ale unei părți la conflict, se poate considera că V. Kononov cade sub incidența [dispoziției referitoare] la crimele de război [în cauză].

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, V. Kononov era membrul forțelor armate ale unei părți beligerante, [și anume] al URSS și a participat activ la operațiunile militare organizate de către aceasta.

V. Kononov a fost trimis în misiune specială în Letonia cu ordinul concret de a acționa în spatele liniilor inamicilor [și] a organiza explozii.

Plutonul condus de V. Kononov nu poate fi considerat ca fiind o grupare de voluntari, deoarece a fost organizat și condus de forțele armate ale uneia din părțile beligerante (URSS); acest fapt este confirmat de probele din dosar. De asemenea, la comiterea crimei de care este acuzat, V. Kononov acționa de asemenea și în calitate de combatant, conducând un grup de persoane armate care avea dreptul să participe la operațiuni militare în calitate de parte integrantă a forțelor armate ale unei părți beligerante. (...)

V. Kononov a luptat pe teritoriu leton ocupat de URSS, și nici faptul că atunci era o ocupație dublă (Germania fiind cealaltă putere ocupantă), nici faptul că URSS făcea parte din coaliția antihitleristă, nu schimbă calitatea de criminal de război a lui V. Kononov. (...).

Camera pentru cauze penale consideră că sătenii din Mazie Bati care au fost uciși trebuie să fie considerate ca persoane civile în sensul articolului 68-3 al Codului Penal (...) și al dispozițiilor dreptului internațional.

Conform articolului 50 al primului Protocol adițional la Convenția de la Geneva (...), orice persoană care nu aparține uneia din categoriile prevăzute în art. 43 al acestui Protocol și în art. 4 (A) al Convenției are calitatea de civil.

Caracteristicile descrise în dispozițiile precitate, care sunt proprii [anumitor] categorii de persoane și care le exclud pe acestea din categoria de civili, nu se aplică în privința sătenilor uciși.

Faptul că aceștia au obținut arme și muniții nu le conferă calitatea de combatanți și nu denotă vreo dorință din partea lor de a participa la careva operațiuni militare.

(...)

S-a stabilit că (...) grupul de partizani al lui Tchougounov a fost nimicit de un detașament militar german; acest lucru este confirmat de documentele din sediile de recunoaștere (...).

Dosarul nu conține probe care ar putea demonstra faptul că sătenii ar fi participat la această operațiune.

Faptul că Meikuls Krupniks ar fi informat germanii de prezența partizanilor în hambarul său nu-l exclude din categoria de civili.

M. Krupniks locuia pe un teritoriu ocupat de germani și prezența partizanilor [roșii] în ferma sa în timpul războiului era cu siguranță periculoasă pentru el și familia sa. (...)

Faptul că sătenii aveau arme și că stăteau de pază [în mod regulat] pe timpul nopții, nu înseamnă că ei participau la operațiuni militare, ci denotă că ei se temeau de a fi atacați.

Orice cetățean, fie pe timp de război sau pe timp de pace, are dreptul de a se apăra pe sine și de a apăra membrii familiei sale dacă vieților lor sunt în pericol.

Din dosar reiese că partizanii roșii, inclusiv grupul lui Tchougounov, aplicau violență asupra civililor, și că populația se temea pentru securitatea sa.

Victima [K.] a declarat că partizanii roșii jefuiau casele și că se aprovizionau adesea cu alimente.

Comportamentul criminal al partizanilor a fost consemnat în rapoartele ofițerilor superiori [S.] și [Č.], conform cărora, partizanii comiteau jafuri, omoruri și alte crime împotriva populației locale. Multe persoane aveau impresia că partizanii nu luptau, ci se ocupau de devastări. (...)

Din dosar rezultă că dintre sătenii care au fost uciși în Mazie Bati în 1943 și 1944, [doar] Bernards Šķirmants și [soția sa] făceau parte din garda națională letonă

(*aizsargi*). Arhivele nu conțin informații referitoare la calitatea de membru a acestei organizații sau oricărei alteia a celorlalte victime (...).

Camera pentru cauze penale estimează că faptul că persoanele menționate mai sus participau la activitățile gărzii naționale letone nu permite calificarea acestora ca fiind combatanți, deoarece nu a fost stabilit (...) că ele ar fi participat la operațiuni militare organizate de forțele armate ale vreunui din părțile beligerante.

S-a stabilit că (...) nici o formațiune militară germană nu se afla în satul Mazie Bati și că sătenii uciși erau simpli agricultori care nu exercitau nici o activitate cu caracter militar.

În momentul evenimentelor [în speță], acești săteni se aflau în casele lor și se pregăteau să sărbătorească Rusaliiile. Printre cei care au fost uciși figurau bărbați - care erau înarmați - dar și femei, printre care una era la o etapă avansată de sarcină, și deci, era protejată în mod special (...) de Convenția de la Geneva [din 1949].

Camera pentru cauze penale a conchis fără nici o ezitare că persoanele ucise au fost civili. Chiar dacă acest fapt nu i-ar fi părut evident, primul Protocol adițional la Convenția de la Geneva [din 1977] precizează că în caz de dubii, orice persoană trebuie să fie considerată ca fiind civil. (...)

Deoarece Letonia nu a aderat la Convenția de la Haga din 1907, dispozițiile acestui instrument nu pot servi ca temei pentru [constatarea unei] violări.

Crimele de război sunt interzise, iar persoanele care le-au comis trebuie să fie condamnate în orice țară, din moment ce reprimarea acțiunilor în cauză este parte integrantă a dreptului internațional, indiferent dacă părțile conflictului sunt sau nu părți la un anumit tratat internațional.(...)”

39. Camera pentru cauze penale a exclus două capete de acuzare care nu au fost probate într-un mod suficient de convingător, și anume, cele referitoare la omoruri și torturi pe care se presupune că le-ar fi comis reclamantul personal. Camera l-a declarat pe reclamant vinovat de o crimă gravă și constatând că el era de o vârstă înaintată, neputincios și inofensiv, l-a condamnat la un an și opt luni de închisoare, pedeapsă care s-a considerat ca fiind deja executată de el.

40. Printr-o decizie din 28 septembrie 2004, Senatul Curții Supreme a respins recursul reclamantului indicând:

„ (...) Pentru a conchide că V. Kononov era un combatant și că a comis crima în cauză pe teritoriul ocupat de URSS, Camera pentru cauze penale s-a bazat pe deciziile organelor reprezentative superioare ale Republicii Letonia, pe convențiile internaționale pertinente și pe alte elemente de probă, verificate și apreciate conform regulilor procedurii penale și privite în ansamblul lor.

În declarația Consiliului suprem (...) din 4 mai 1990 cu privire la redobândirea independenței Republicii Letonia, a fost recunoscut că ultimul din 16 iunie 1940 adresat Guvernului Republicii Letonia de către fosta URSS stalinistă trebuia să fie calificat ca crimă internațională, întrucât în rezultat Letonia a fost ocupată și puterea sa suverană a fost subminată. [Totuși,] Republica Letonia a continuat să existe ca subiect de drept internațional, fapt recunoscut de mai mult de cincizeci de state din întreaga lume (...).

(...)

După ce a analizat temeinicia deciziei, (...) Senatul a estimat că, în măsura în care Camera pentru cauze penale a considerat că acțiunile lui V. Kononov cădeau sub incidența articolului 68-3 din Codul Penal (...), acțiunile acestuia au fost corect calificate, deoarece în calitate de combatant beligerant pe teritoriul leton ocupat de URSS, prin planificarea și dirijarea unei operațiuni militare de represalii contra

civililor, mai ales, contra locuitorilor pacifici ai satului Mazie Bati, dintre care nouă au fost uciși (...) și bunurile cărora au fost furate [sau] arse, el a violat legile și obiceiurile de război.

După cum a remarcat (pe bună dreptate) Curtea de Apel, nici faptul că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial teritoriul leton a fost ocupat de două ori la rând de două state (dintre care Germania; o „dublă ocupație” după părerea Curții de Apel), nici faptul că URSS aparținea coaliției antihitleriste, nu atenuează vinovăția lui V. Kononov în comiterea unei crime de război.

Referitor la afirmația precum că, declarându-l pe V. Kononov vinovat de crima de război în cauză Curtea [de apel] a violat dispozițiile articolului 6 al Codului penal (...) cu privire la aplicarea în timp a legii penale, [Senatul] consideră că trebuie să fie respinsă din următoarele motive.

La adoptarea deciziei sale, Curtea de Apel a aplicat tratatele, și anume, Convenția de la Geneva din 12 august 1949 (...) și Protocolul [său] adițional din 8 iunie 1977 (...), în privința crimei de război incriminate lui V. Kononov, indiferent de datele la care acestea au intrat în vigoare. [Acest fapt este conform] Convenției Națiunilor Unite din 26 noiembrie 1968 asupra imprescriptibilității crimelor de război și crimelor contra umanității. [Curtea de apel a indicat] că Republica Letonia, ocupată de URSS, a fost în imposibilitate să adopte mai devreme o decizie [în acest sens]. Făcând trimitere la principiul imprescriptibilității, Curtea s-a conformat obligațiilor ce rezultă din tratatele internaționale și a decis să condamne persoanele vinovate de crimele în cauză, indiferent de timpul în care acestea au fost comise.

Dat fiind că decizia contestată califică violarea legilor și obiceiurilor de război incriminate lui V. Kononov ca fiind crimă de război în sensul celui de-al doilea alineat, punctul b) al articolului 6 din Statutul Tribunalului militar internațional din Nürnberg (...) și că (...) conform Convenției Națiunilor Unite din 26 noiembrie 1968 menționate mai sus (...) crimele de război (...) sunt imprescriptibile, (...) Senatul estimează că acțiunile în cauză corect au fost judecate în conformitate cu articolul 68-3 din Codul Penal (...).

Senatul consideră că este neîntemeiat argumentul (...) precum că (...) Declarația Consiliului Suprem din 4 mai 1990 cu privire la redobândirea independenței Republicii Letonia și Declarația Parlamentului din 22 august 1996 cu privire la ocupația Letoniei nu erau decât niște simple texte politice pe care Curtea de Apel nu-și putea întemeia decizia și care nu puteau să-și atribuie retroactiv forță coercitivă.

[Senatul] consideră că cele două declarații sunt acte de stat cu caracter constituțional legalitatea cărora este incontestabilă.

În decizia sa, adoptată după aprecierea probelor examinate în ședința de judecată, [Curtea de apel] a constatat că V. Kononov, în calitatea sa de combatant, a organizat, a comandat și dirijat o acțiune militară de partizani, care a constat în represalii prin masacrarea populației civile din satul Mazie Bati și jefuirea și distrugerea fermelor țăranilor. Acestea fiind, Curtea, pe bună dreptate, a considerat că acțiunile individuale comise de membrii grupului reclamantului (...) nu puteau fi calificate ca fiind un simplu exces din partea acestora.

Conform principiilor dreptului penal care reglementează răspunderea penală grupurilor organizate, membrii [unui grup] sunt complici la o infracțiune, indiferent de rolul jucat de ei la comiterea acesteia.

Acest principiu al răspunderii penale a membrilor unui grup organizat este consacrat în al treilea alineat al articolului 6 al Statutului Tribunalului militar internațional din Nürnberg, conform căruia, conducătorii, organizatorii, instigatorii și complicii care au participat la executarea planului criminal poartă răspundere de toate acțiunile îndeplinite de toate persoanele implicate în executarea acestui plan.

Prin urmare, este lipsit de temei argumentul recursului precum că Curtea de Apel, fără nici o probă, l-ar fi recunoscut vinovat pe V. Kononov de acțiunile comise de membrii grupului special de partizani pe care îl conducea, pe principiul „răspunderii obiective”, fără a examina atitudinea lui subiectivă cu privire la eventualele consecințe. (...)”

II. DREPTUL ȘI PRACTICA INTERNE PERTINENTE

A. Codul penal din 1926

41. Printr-un decret din 6 noiembrie 1940, Consiliul Suprem al RSS Letonia a înlocuit Codul penal leton în vigoare la acea vreme cu Codul penal sovietic din 1926, care astfel a devenit aplicabil în Letonia (în continuare „Codul penal din 1926”). Dispozițiile pertinente ale acestei legi în vigoare în timpul celui de-al Doilea Război Mondial erau formulate în felul următor:

Articolul 2

„Prezentul cod este aplicabil tuturor cetățenilor R.S.F.S.R. [Republica Socialistă Federativă Sovietică a Rusiei] care au comis acțiuni social periculoase pe teritoriul R.S.F.S.R., sau în afara teritoriului URSS, dacă au fost reținuți pe teritoriul R.S.F.S.R.”

Articolul 3

„Responsabilitatea cetățenilor altor Republici socialiste federative sovietice pentru infracțiuni săvârșite pe teritoriul R.S.F.S.R., sau în afara teritoriului URSS în cazul în care aceștia au fost arestați și deferiți unei instanțe sau unui organ de urmărire penală pe teritoriul R.S.F.S.R. se stabilește în conformitate cu legile R.S.F.S.R.”

Responsabilitatea cetățenilor Republicilor Socialiste federative pentru infracțiuni săvârșite pe teritoriul Uniunii se stabilește în conformitate cu legile de la locul comiterii infracțiunii.”

Articolul 4

„Responsabilitatea străinilor pentru infracțiuni comise pe teritoriul URSS se stabilește în conformitate cu legile de la locul comiterii infracțiunii.”

42. Capitolul IX al Codului Penal din 1926 intitulat „Infracțiuni militare” prevedea, *inter alia*, următoarele:

Articolul 193-1

„Sunt considerate infracțiuni militare infracțiunile comise de militari înrolați în Armata Roșie a muncitorilor și țăranilor și în Flota Roșie a muncitorilor și țăranilor, de persoanele ce fac parte din echipele de întreținere sau de persoanele înrolate temporar în detașamente teritoriale, [în cazul în care aceste infracțiuni] subminează ordinea publică în serviciul militar și, având în vedere natura și sfera de aplicare a acestora, ele nu pot fi comise de către cetățenii care nu sunt înrolați în armată sau în flota maritimă.”

Articolul 193-3

„Neexecutarea de către un militar au unui ordin legitim dat în timpul luptei duce la aplicarea măsurilor de protecție a societății sub forma privațiunii de libertate pe un termen de cel puțin trei ani.

Dacă o astfel de neexecutare are urmări negative pentru operațiunile de luptă, ea duce la aplicarea celei mai extreme măsuri de protecție a societății [și anume, pedeapsa cu moartea].

(...)”

Articolul 193-17

„Incursiunile, adică deposedarea, în timpul luptelor, a civililor de bunurile lor, cu amenințarea cu arme sau sub pretextul că confiscarea bunurilor este necesară în scopuri militare, sau scoaterea de pe morți sau răniți a lucrurilor personale în scopuri de îmbogățire, duce la aplicarea măsurii extreme de protecție a societății, cu confiscarea tuturor bunurilor.

În prezența circumstanțelor atenuante, pedeapsa este redusă, la nu mai puțin de trei ani de închisoare în regim de tip închis.”

Articolul 193-18

„Acțiunile ilicite de violență comise de militari în timp de război sau în timpul luptelor atrage aplicarea măsurilor de protecție a societății sub forma pedepsei cu închisoarea în regim de tip închis pe un termen de cel puțin trei ani.

În prezența circumstanțelor agravante, se aplică măsura extremă de protecție a societății”

43. Articolul 14 (și notele aferente) al Codului penal din 1926 este formulat în felul următor :

„Nu pot fi intentate urmăriri penale :

a) în cazul infracțiunilor care presupun o pedeapsă pe un termen de mai mult de cinci ani de închisoare sau pentru care legea prevede o pedeapsă cu închisoarea pe un termen de cel puțin un an, dacă au trecut zece ani de la comiterea infracțiunii;

b) în cazul infracțiunilor care presupun o pedeapsă pe un termen de la un an la cinci ani de închisoare sau pentru care legea prevede o pedeapsă cu închisoarea pe un termen de cel puțin 6 luni, dacă au trecut cinci ani de la comiterea infracțiunii;

c) în cazul celorlalte infracțiuni, dacă au trecut trei ani de la comiterea infracțiunii;

Prescripția se aplică dacă nu a fost efectuată nici o acțiune procesuală și nu a fost aplicată nici o măsură de instrucție în cauză pe durata întregii perioade și dacă autorul infracțiunii nu a comis, pe parcursul perioadei prevăzute în prezentul articol, nici o infracțiune din aceeași categorie sau care are cel puțin același grad de gravitate.

Nota 1 – În ceea ce privește urmăriri penale în privința crimelor anti-revoluționare, aplicarea prescripției este în fiecare caz la discreția instanței de judecată. Totuși, dacă instanța consideră că prescripția nu este aplicabilă, aceasta trebuie în mod obligatoriu să comute pedeapsa cu moartea prin împușcare într-o declarație prin care va califica persoana în cauză ca fiind dușman al muncitorilor, cu retragerea cetățeniei URSS și cu exilarea pe viață de pe teritoriul URSS, sau într-o pedeapsă cu închisoarea pe un termen cel puțin de doi ani.

Nota 2 – În ceea ce privește urmăriri penale împotriva persoanelor care au luptat activ contra clasei de muncitori și contra mișcării revoluționare în cadrul exercitării funcțiilor înalte sau secrete sub regimul țarist sau în serviciul guvernelor anti-

revoluționare după Războiul Civil [rus], atât aplicarea prescripției, cât și comutarea pedepsei cu moartea prin împușcare sunt la discreția instanței de judecată.

Nota 3 – Termenele de prescripție prevăzute în prezentul articol nu se aplică acțiunilor pasibile, în temeiul acestui cod, sancțiunilor administrative. Astfel de acțiuni nu pot duce la aplicarea măsurilor de constrângere decât în termen de o lună de la comiterea acestora.

B. Codul penal din 1961

44. La 6 ianuarie 1961, Consiliul Suprem al RSS Letonia a înlocuit Codul penal din 1926 cu Codul penal din 1961, care a intrat în vigoare la 1 aprilie 1961. Noul Cod penal prevedea, *inter alia*, următoarele:

Articolul 72 [modificat prin legea din 15 ianuarie 1998]

”Organizarea bandelor armate în scopul atacării întreprinderilor de stat, întreprinderilor private, autorităților, organizațiilor sau particularilor, sau participarea la astfel de bande sau atacuri comise de ele constituie o infracțiune pasibilă de pedeapsă cu închisoare pe un termen de la trei la cincisprezece ani (...) sau de pedeapsă cu moartea (...).”

Articolul 226

”Infracțiunile prevăzute de prezentul cod sunt considerate ca fiind infracțiuni militare dacă sunt comise de membrii personalului militar (...) și aduc atingere ordinii stabilite în serviciul militar (...).”

Articolul 256 [abrogat prin Legea din 10 septembrie 1991]

„Jefuirea, distrugerea ilegală a bunurilor, săvârșirea acțiunilor de violență asupra populației dintr-o regiune aflată în stare de război sau confiscarea ilegală a bunurilor sub pretextul necesităților militare constituie infracțiune pasibilă de pedeapsă cu închisoarea pe un termen de la trei la zece ani sau de pedeapsă cu moartea -”

45. Conform articolului 45 al Codului penal din 1961, aplicarea prescripției crimelor pasibile de pedeapsa cu moartea nu era automată, ci era la discreția instanței de judecată.

46. După redobândirea independenței de către Letonia, Codul penal din 1961 a intrat în vigoare (cu câteva modificări ulterioare).

47. Printr-o lege din 6 aprilie 1993, Consiliul Suprem a inclus în partea specială a Codului penal din 1961 un capitol nou - 1-a, care conținea dispoziții ce incriminau acțiuni ca genocidul, crimele contra umanității sau contra păcii, crimele de război și discriminarea pe criteriu de rasă.

48. O dispoziție a acestui capitol nou (articolul 68-3) se referea la crime de război. Aceasta era formulată în felul următor :

„Oricine care este recunoscut vinovat de o crimă de război astfel cum sunt definite de convențiile juridice relevante, și anume, o încălcare a legilor și cutumelor de război, prin crimă, tortură, jefuirea populației civile a unui teritoriu ocupat, ostatici sau prizonieri de război, prin deportarea acestor persoane sau supunerea lor la muncă forțată, sau printr-o distrugerea nejustificată a orașelor și locuințelor, se pedepsește cu detențiune pe viață sau o pedeapsă pe un termen de trei la cincisprezece ani de închisoare.”

49. Aceeași lege a mai inclus în Codul penal din 1961 un articol 6-1 care permitea aplicarea retroactivă a dreptului penal în privința crimelor contra umanității și crimelor de război:

„Persoanele vinovate de crime contra umanității, de genocid, crime contra păcii sau crime de război pot fi condamnate indiferent de timpurile în care acestea au comis crimele lor”

50. De asemenea, a fost inclus un articol 45-1 care excludea prescripția pentru asemenea infracțiuni:

„ Prescripția răspunderii penale nu se aplică în privința persoanelor vinovate de crime contra umanității, de genocid, de crime contra păcii sau de crime de război”

C. Codul penal din 1998

51. La 1 aprilie 1999, Codul penal din 1961 a fost înlocuit cu Codul penal din 1998. Cel din urmă prelua articolele 6-1, 45-1 și 68-3 din codul penal din 1961.

III. DREPTUL ȘI PRACTICA INTERNAȚIONALE PERTINENTE

52. Legile de război nu se conțineau doar în tratate, dar și în „cutume și practici ale statelor care treptat au obținut recunoaștere universală, precum și din principii generale de drept aplicate de juriști și de tribunalele militare”¹.

A. „Dreptul de la Geneva” (1864-1949) cu privire la tratamentul persoanelor și bunurilor aflate sub puterea forței inamice

1. *Convenția pentru îmbunătățirea condițiilor răniților de pe câmpurile de luptă („Convenția de la Geneva din 1864”)*

53. Prima Convenție de la Geneva (înlocuită mai târziu) enunța normele minime aplicabile „militarilor răniți sau bolnavi”, care trebuiau să fie „preluați și îngrijiți”, indiferent de naționalitate.

2. *Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie („Convenția de la Geneva din 1906”)*

54. Această Convenție oferea o protecție și statut de prizonieri de război combatanților bolnavi și răniți aflați sub puterea forței inamice.

„Primul articol. Militarii și alte persoane atașate oficial pe lângă armate, care vor fi rănite sau bolnave, vor trebui să fie respectate și îngrijite, fără deosebire de naționalitate, de către partea beligerantă care le va avea sub autoritatea sa. (...)”

¹. *Procesul marilor criminali de război în fața Tribunalului militar internațional, Nürnberg, 14 noiembrie 1945-1 octombrie 1946, editat în Nürnberg, Germania, 1947, Volumul XXII, p. 494.*

Articolul 2. Sub rezerva îngrijirilor furnizate în temeiul articolului precedent, răniții sau bolnavii unei armate căzuți sub autoritatea celeilalte părți beligerante sunt prizonieri de război (...). ”

3. *Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie („Convenția de la Geneva din 1929”)*

55. Această Convenție (înlocuită de prima Convenție de la Geneva din 1949) era bazată pe experiențele Primului Război Mondial. Ea nu conținea prevederi despre participația generală. Articolele sale 1 și 2 erau formulate în felul următor :

„Primul articol. Militarii și alte persoane atașate oficial pe lângă armate, care vor fi rănite sau bolnave, vor trebui să fie respectate și protejate în toate circumstanțele ; ei vor fi tratați cu umanitate și îngrijiți, fără deosebire de naționalitate, de către partea beligerantă care le va avea sub autoritatea sa. (...)

Articolul 2. Sub rezerva îngrijirilor furnizate în temeiul articolului precedent, răniții sau bolnavii unei armate căzuți sub autoritatea celeilalte părți beligerante vor fi prizonieri de război (...). ”

4. *Convenția cu privire la tratamentul prizonierilor de război („Convenția din 1929 cu privire la prizonierii de război”)*

56. Această Convenție oferea un vast set de reguli referitoare la tratamentul prizonierilor de război. Ea avea finalitatea de a remedia deficiențele dispozițiilor pertinente ale Convenției și ale Regulamentului de la Haga din 1907 (paragrafele 85-91 de mai jos) remarcate în timpul Primului Război Mondial. Aceasta a recunoscut că pentru a beneficia de statut de prizonier de război, era nevoie de calitatea de combatant permanent, așa cum este definit în Regulamentul de la Haga din 1907. Ea introducea garanții pentru prizonierii de război și cerea ca aceștia să fie tratați cu umanitate. Femeile făceau obiectul unei protecții speciale. Dispozițiile acestei Convenții, *inter alia*, prevedeau următoarele:

„Primul articol. Prezenta Convenție se va aplica, fără derogare de la prevederile Titlului VII:

1) în privința tuturor persoanelor vizate în articolele 1, 2 și 3 din Regulamentul anexat la Convenția de la Haga referitoare la legile și obiceiurile de război terestru din 18 octombrie 1907, și capturate de inamici;

2) în privința tuturor membrilor forțelor armate ale părților beligerante, capturate de inamic în cadrul operațiunilor de război maritime sau aeriene, sub rezerva excepțiilor (derogărilor) ca condițiile acestor capturări să fie inevitabile. Totuși, aceste derogări nu trebuie să încalce principiile fundamentale ale prezentei Convenții; acestea vor înceta din momentul în care persoanele capturate s-au alăturat unui lagăr de prizonieri de război.

Articolul 2. Prizonierii de război se află sub autoritatea Guvernului inamic, dar nu a indivizilor sau a corpurilor de armată care le-au capturat. Ei trebuia să fie tratați întotdeauna cu umanitate și să fie protejați, în special, contra acțiunilor de violență, insultelor și curiozității publice. Măsurile de represalii asupra lor sunt interzise.

Articolul 3. Prizonierii de război au dreptul la respectarea personalității și onoarei lor. Femeile vor fi tratate ținându-se cont de sexul lor. Prizonierii își păstrează capacitatea de exercițiu deplină.”

„Articolul 46. Prizonierii de război nu vor putea fi supuși de către autoritățile militare și tribunalele Puterii inamice la alte pedepse decât cele prevăzute pentru aceleași fapte pentru militarii armatei naționale. (...)”.

„Articolul 51. Tentativa de evadare, chiar dacă se săvârșește cu recidivă, nu va fi considerată ca fiind o circumstanță agravantă în cazul în care prizonierul de război va fi deferit justiției pentru crime sau delictе contra persoanei sau contra proprietății comise în timpul acestei tentative.

După o tentativă de evadare sau după o evadare consumată, camarazii celui evadat care au cooperat la evaziune nu vor putea fi pedeșiți în această privință decât cu o pedeapsă disciplinară”

5. *Proiectul Convenției internaționale cu privire la condiția și protecția civililor de națiunile inamice care se află pe teritoriul unei părți beligerante sau pe un teritoriu ocupat de aceasta („Proiectul Convenției de la Tokyo din 1934”)*

57. Acest proiect de Convenție viza ameliorarea protecției civililor inamici de pe teritoriul uneia din părțile beligerante sau pe un teritoriu ocupat de aceasta. Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial a împiedicat examinarea acestui proiect care trebuia să aibă loc la o conferință în 1940. Prin urmare, proiectul a constituit subiect de discuții pentru a patra Convenție de la Geneva din 1949 și merită de a fi citat pentru definiția sa negativă a civililor (conform Manualului din Oxford din 1880) și pentru distincția pe care o stabilea între combatanți și civili:

„Articolul 1. Inamicii civili, în sensul prezentei Convenții, sunt persoanele care reunesc următoarele două condiții:

a) să nu aparțină forțelor armate terestre, maritime și aeriene a părților beligerante, așa cum sunt definite de dreptul internațional, și anume, prin articolele 1, 2 și 3 ale Regulamentului anexat la Convenția de la Haga, nr. IV, cu privire la legile și obiceiurile de război din 18 octombrie 1907 ;

b) să fie cetățean al unei țări inamice sau să se afle pe teritoriul unei părți beligerante sau pe un teritoriu ocupat de aceasta”

58. Articolele 9 și 10 prevedeau că „inamicii civili” trebuiau să fie protejați de acțiunile de violență și interziceau măsurile represive în privința lor.

6. *Convenția de la Geneva cu privire la tratamentul prizonierilor de război („a treia Convenție de la Geneva din 1949”)*

59. Această Convenție, *inter alia*, prevedea următoarele :

„Articolul 5. Prezenta Convenție se va aplica în privința persoanelor vizate în articolul 4 din momentul căderii acestora sub autoritatea inamicului și până la eliberarea și repatrierea lor definitivă.

Dacă există dubii în privința apartenenței la una din categoriile enumerate în articolul 4 persoanelor care au comis o acțiune beligerantă și au căzut în mâinile inamicului, aceste persoane vor beneficia de protecția prezentei Convenții până la determinarea statutului lor de instanța competentă.”

7. *Convenția de la Geneva privind protecția persoanelor civile în timp de război („la patra Convenție de la Geneva din 1949”)*

60. Articolul 16 al acestei Convenții oferea o protecție specială femeilor însărcinate :

„Răniții și bolnavii, precum și infirmii și femeile însărcinate vor face obiectul unei protecții și al unui respect special. În măsura în care cerințele militare o vor permite, fiecare Parte în conflict va favoriza măsurile luate pentru căutarea morților sau răniților, venirea în ajutorul naufragiaților și altor persoane expuse la un pericol mare și protejarea lor contra jafului și relelor tratamente”.

61. Articolul 32 asigura persoanelor ce se aflau sub autoritatea inamicului o protecție specială împotriva relelor tratamente, iar articolul 33 interzicea pedepsele colective, jefuirea și măsurile de represalii împotriva persoanelor protejate.

62. Articolul 53 interzicea distrugerea bunurilor mobile sau imobile aparținând persoanelor particulare, în afară de cazurile în care aceste distrugereri ar fi absolut necesare.

B. Legile și obiceiurile înainte de cel de-al Doilea Război Mondial

1. Instrucțiunile din 1863 pentru armatele în campanie a Statelor Unite ale Americii („Codul Lieber din 1863”)

63. Codul Lieber este considerat ca fiind prima încercare de a codifica legile și obiceiurile de război. Deși destinate doar forțelor armate americane, dispozițiile sale erau în concordanță cu legile și obiceiurile de război care existau la acea vreme, și au influențat puternic codificările ulterioare.

64. Articolele 15 și 38 menționau că viața și proprietatea puteau fi luate sau distruse în caz de necesități militare (a se vedea de asemenea articolul 16 al aceluiași cod în continuare) :

„15. Necesitățile militare admituciderea sau rănirea directă a oricărui inamic „înarmat” sau oricărei alte persoane a cărui eliminare din luptă este inevitabilă în misiunile armate ale războiului; acestea permit capturarea oricărui inamic înarmat și a oricărui inamic ce prezintă o oarecare importanță pentru Guvernul inamic sau care reprezintă un pericol deosebit pentru captor; acestea permit orice distrugere a bunurilor și obstrucționarea canalelor de trafic, comerț sau comunicație, precum și orice reținere a mijloacelor de întreținere și de existență a inamicului; însușirea, în țara inamică, a oricărui produs necesar pentru subzistența și securitatea armatei, precum și orice înșelăciune care nu duce la ruperea bunei-credințe asumate în mod expres fie în timpul războiului, fie care rezultă din starea actuală a dreptului războiului. Cei care ridică arma unul asupra altuia într-un război public nu încetează să fie ființe morale, responsabile unul în fața altuia și a lui Dumnezeu”.

„38. Bunurile private, cu excepția cazurilor când sunt obținute prin infracțiuni de către proprietarii lor, nu pot fi confiscate decât pentru necesități militare imperative, pentru întreținerea sau orice altă utilizare de către armata Statelor Unite (...)”.

65. Articolul 16 prevedea o regulă generală cu privire la conduita obligatorie în timpul unui conflict armat și interzicea acțiunile de trădare:

„Necesitățile militare nu admit cruzimea, adică provocarea suferințelor pentru satisfacerea acestor necesități sau prin răzbunare, și nici rănirea sau mutilarea dacă sunt cauzate în afara luptei, nici tortura pentru obținerea informației. Ele nu admit nici într-un fel recurgerea la otrăvire, nici devastarea sistematică a unei țări. Ele nu admit înșelarea, însă resping actele de trădare; și în genere, necesitățile militare nu

presupun nici o acțiune de ostilitate care măresc, fără necesitate, dificultățile revenirii la pace.”

66. Articolele 19 și 37 prevedeau o protecție specială pentru femei în contextul unui conflict armat :

„Articolul 19. Comandamentul, o dată ce o permit circumstanțele, informează inamicul despre intenția sa de a bombarda o locație, în așa mod ca non-combatanții, în special femeile și copii să poată fi evacuați (...)”

„Articolul 37. Statele Unite recunosc și protejează, în țările inamice ocupate de către acestea, religia și moralitatea, proprietatea strict privată, persoana locuitorilor, în special femeile și caracterul sacru al relațiilor de familie. Infracțiunile vor fi pedepsite aspru. (...)”

67. Articolul 22 enunța principiul distincției între combatanți și civili :

„Cu toate acestea, așa cum civilizația a progresat în ultimele secole, așa a progresat în mod continuu, în special în războiul terestru, distincția între persoana privată de cetățenii unei țări inamice și însăși țara inamică cu oameni săi înarmați. Principiul a fost tot mai mult recunoscut ca cetățeanul neînarmat trebuie să fie cruțat în privința persoanei sale, bunurilor sale, onoarei sale, în măsura în care o permit cerințele războiului.”

68. Articolul 44 enumera un șir de infracțiuni și pedepsele severe suportate de orice soldat vinovat :

„Orice violență intenționată comisă contra persoanelor în țara invadată, orice distrugere a bunurilor neordonată de un ofițer calificat, orice furt, prădare sau jaf, chiar și după luarea unui loc prin forță, orice viol, rănire, mutilare sau ucidere a locuitorilor săi, sunt interzise sub pedeapsa cu moartea sau orice altă pedeapsă aspră proporțională cu gravitatea infracțiunii. Orice soldat, ofițer sau subofițer care a comis astfel de violențe și nu s-a supus superiorului care a ordonat să se abțină, poate fi legitim ucis pe loc de către acest superior.”

69. Articolul 47 se referea la pedepsele prevăzute de codurile penale naționale:

„ Crimele pedepsite de toate codurile penale, așa ca incendierile voluntare, asasinatelor, mutilările, agresiunile, furtul, furtul pe timpul nopții și prin spargere, escrocheria, contrafacerea, violul, dacă sunt comise de către un militar american în țară inamică contra locuitorilor acestei țări, nu sunt doar pasibile de pedeapsă ca în propria țară, ci, în toate cazurile în care nu sunt pasibile de pedeapsa cu moartea, vor fi pasibile de pedeapsa capitală.”

70. Codul Lieber prevedea cele două mari drepturi recunoscute fiecărui „combatant” : statutul de prizonier de război (articolul 49) și imunitatea de jurisdicție pentru unele acțiuni care vor fi considerate ca fiind criminale pentru un civil (articolul 57) :

„ 49. Este prizonier de război orice beligerant înarmat sau atașat armatei inamice, în serviciu activ, căzut în mâinile captorului, fie în timpul luptei, fie după ce a fost rănit, pe câmpul de bătălie sau în spital, prin predare personală sau capitulare.

Toți soldații, indiferent de armata căreia aparțin; toți oamenii care fac parte din masa majoritară a țării inamice, toate persoanele atașate la armată pentru operațiunile sale și care participă direct la război, cu excepția celor indicați mai jos, toți soldații sau ofițerii din afara luptei pe câmpul de bătălie sau din orice alt loc, dacă sunt capturați; toți inamicii care au aruncat armele lor și au cerut adăpost, sunt prizonieri de război și astfel, se supun rigorilor, precum și beneficiază de privilegiile de prizonier de război.”

« 57. Atunci când un bărbat este înarmat de către un Guvern suveran și depune, în calitate de soldat, jurământul de fidelitate, este un beligerant; faptul de a omorî, răni sau comite asupra lui orice alte acțiuni de război nu constituie nici crimă, nici infracțiune individuale. Nici un beligerant nu are dreptul să declare că adversarii săi ce aparțin oricărei clase sociale, culori sau condiții, organizați în modul corespunzător în calitate de soldați, nu vor fi tratați de către acesta ca beligeranți.»

71. Noțiunea de « *levée en masse* » era tratată în articolul 51 :

„Dacă locuitorii unei părți a țării care încă nu este ocupată de către inamic sau locuitorii întregii țări, la apropierea armatei inamice, se ridică în masă ca urmare a unui apel autorizat în modul corespunzător, pentru a opune rezistență atacatorului, sunt considerați ca fiind beligeranți, și în caz de capturare, sunt prizonieri de război.»

72. Articolul 59 dispunea că violările legilor și obiceiurilor de război atrăgea răspunderea penală a autorilor lor:

„ Orice prizonier de război poartă răspundere pentru crimele pe care le-a comis înaintea capturării sale contra armatei sau populației părții care l-a capturat și pentru care el nu a fost pedepsit de către propriile autorități. Toți prizonierii de război sunt pasibili de măsuri de retorsiune.»

73. Articolele 63 - 65 interziceau portul uniformei inamicului calificându-l ca fiind un act de trădare și privau persoanelor care urmau o astfel de conduită de protecția legilor și a obiceiurilor de război:

„ Articolul 63. Trupele care luptă în uniformă inamicilor fără un semn distinctiv clar, vizibil și uniform al identității sale, nu pot spera la refugiu».

Articolul 64. Dacă armata americană confiscă bagaje care conțin uniforme ale inamicilor și comandamentul consideră oportună distribuirea acestora pentru a fi purtate de oamenii săi, se va aplica o marcă sau un semn vizibil pentru ca soldatul american să fie deosebit de inamic.

Articolul 65. Folosirea stemei naționale, drapelului sau a oricărei alte embleme de naționalitate a inamicului pentru a-l induce în eroare în timpul luptei, reprezintă o acțiune de trădare care duce la pierderea oricărui drept la protecție de către legile de război.»

74. Ca și articolul 49, articolul 71 descria un statut aparte, cel al persoanelor pe care dreptul internațional le va desemna ulterior prin expresia „ *hors de combat* ” :

„ Articolul 71. Oricine rănește intenționat inamicul deja totalmente infirm, îl ucide sau ordonă uciderea sau încurajează soldații săi să-l ucidă, va fi pedepsit cu moartea, dacă vinovăția sa va fi demonstrată, indiferent dacă acesta aparține armatei Statelor Unite, sau este un inamic capturat după ce a comis crima sa.»

75. Articolele 76 și 77 prevedeau obligația de a trata prizonierii de război cu umanitate și fără excese în caz de tentativă de evadare. Dispozițiile sale erau formulate în felul următor:

„ Articolul 76. Prizonierii de război vor primi hrană sănătoasă și suficientă, pe cât posibil, și vor fi tratați cu umanitate. (...)»

Articolul 77. Prizonierul care caută să scape poate fi ucis de un glonte sau prin orice altă modalitate, în timpul fugii sale, însă nici moartea și nici o altă pedeapsă nu-i pot fi aplicate doar pentru tentativa de a evada, tentativă pe care dreptul războiului nu o consideră ca fiind o crimă. După o tentativă nereușită de evadare vor fi întreprinse măsuri de securitate mai severe. (...)»

76. Articolul 101 interzicea cauzarea rănilor pentru înșelare (act care era asimilat la acea vreme cauzarea rănilor pentru trădare):

„Deși este admisibilă înșelăciunea pentru necesități de război și este onorabil pe timp de război, dreptul comun al războiului permite pedeapsirea cu pedeapsă capitală tentativele clandestine și perfide de prejudiciere a inamicului atunci când sunt în mod deosebit periculoase și când este foarte dificil de a se proteja de ele.”

77. Articolele 88 și 104 se refereau la pedeapsirea spionilor:

„Articolul 88. Spion este persoana care, în secret, deghizată sau sub o identitate falsă, caută informații cu intenția de a le comunica inamicului. Spionul este pasibil la o pedeapsă cu moartea prin spânzurare, indiferent de faptul dacă a reușit să obțină informația sau să o comunice inamicului”

„Articolul 104. Spionul sau trădătorul de război care, după ce a reușit să se alăture armatei sale, va fi capturat ulterior în calitate de dușman, nu riscă nici o pedeapsă pentru acțiunile sale de spion sau trădător de război, însă poate fi supus unei supravegheri minuțioase ca individ deosebit de periculos.”

2. *Declarația cu privire la interzicerea utilizării în timp de război a proiectilelor explozibile mai ușoare de 400 de grame („Declarația de la Sankt-Petersburg din 1868”)*

78. Această Declarație a fost primul acord oficial care interzicea utilizarea anumitor arme în timpul războiului. Preambulul său reamintea trei principii ale legilor și obiceiurilor de război: unicul scop legitim în timpul războiului este slăbirea forțelor militare ale inamicului, mijloacele care pot fi utilizate contra forțelor inamice sunt limitate; și legile și obiceiurile de război nu tolerează violențele contra persoanelor din afara luptei.

3. *Proiectul unei Declarații internaționale privind legile și obiceiurile războiului („proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874”)*

79. Această Declarație nu a fost adoptată la Conferința diplomatică de la Bruxelles din 1874, însă a fost o experiență de codificare importantă. Declarația prevedea, *inter alia*, următoarele:

„Cine ar trebui să fie recunoscut în calitate de parte beligerantă: combatanți și non-combatanți.

Articolul 9. Legile, drepturile și atribuțiile războiului nu se aplică doar armatei, ci și miliției și corpurilor de voluntari care reunesc condițiile următoare:

1. Să fie conduși de o persoană care să poarte răspundere pentru subordonații săi ;
2. Să aibă un semn distinctiv fix care să poată fi recunoscut de la distanță ;
3. Să poarte armele în mod deschis, și
4. Să se conformeze în operațiunile lor legilor și obiceiurilor de război.

În țările în care miliția constituie armata sau face parte din aceasta, aceasta este cuprinsă de noțiunea de „armată”.

Articolul 10. Populația unui teritoriu neocupat care, la apropierea inamicului, ia în mod spontan armele pentru a combate trupele de invazie fără să fi avut timp de a se

organiza conform articolului 9, va fi considerată ca fiind beligerantă dacă ea respectă legile și obiceiurile de război.

(...)

Articolul 12. Legile de război nu recunosc beligeranților o putere nelimitată în privința alegerii mijloacelor de prejudiciere a dușmanului.

Articolul 13. Conform acestui principiu sunt în special „interzise” :

(...)

b. Omorul prin trădare a indivizilor care aparțin națiunii sau armatei inamice;

c. Omorul unui inamic care, depunând armele sau nemaivădând mijloace de apărare, s-a predat;

e. Folosirea armelor, proiectilelor sau obiectelor pentru cauzarea suferințelor inutile, precum și utilizarea proiectilelor interzise prin Declarația de la Sankt Petersburg din 1868;

f. Utilizarea necorespunzătoare a steagului de armistițiu, a steagului național sau a insinelor militare și a uniformei inamicului, precum și a semnelor distinctive ale Convenției de la Geneva;

g. Orice distrugere sau confiscare a bunurilor inamicilor care nu este dictată de necesități imperioase de război. (...)

Articolul 20. Spionul prins în flagrant va fi judecat și tratat în corespundere cu legile în vigoare în armata care l-a capturat.

Articolul 23. Prizonierii de război sunt inamici legali și dezarmați. Ei sunt sub autoritatea Guvernului inamic, și nu a indivizilor sau corpurilor care i-au capturat. Ei trebuie să fie tratați cu umanitate. Orice acțiune de nesubordonare autorizează luarea măsurilor necesare în privința lor. Tot ce le aparține personal, cu excepția armelor, rămâne în proprietatea lor.

(...)

Articolul 28. Prizonierii de război se supun legilor și regulamentelor în vigoare în armata sub autoritatea căreia se află. Contra unui prizonier de război în fugă este permisă, după o somație, folosirea armei. Recapturat, acesta este pasibil de pedepse disciplinare sau poate fi supus unei supravegheri mai severe.

Dacă, după ce a reușit să evadeze, el este din nou prizonier, acesta nu este pasibil de nici o pedeapsă pentru fuga sa anterioară.”

4. *Legile războiului terestru din 1880 („Manualul de la Oxford din 1880”)*

80. Manualul de la Oxford din 1880, inspirat de proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 și redactat de Institutul de drept internațional, avea scopul de a ajuta Guvernele să elaboreze legislațiile lor naționale cu privire la legile și obiceiurile de război. Manualul prevedea, *inter alia*, următoarele:

„Primul articol. Starea de război nu presupune acțiuni de violență decât între forțele armate ale statelor beligerante. Persoanele care nu fac parte din vreo forță armată beligerantă trebuie să se abțină de la asemenea acțiuni. Această regulă implică o distincție între indivizii din care se compune „forța armată” și alți naționali ai unui stat. Deci este necesară o definiție pentru a stabili înțelesul sintagmei „forță armată”.

Articolul 2. Forța armată a unui stat cuprinde :

1. Armata propriu-zisă, inclusiv miliția ;

2. Gărzile naționale, landsturm, corpurile libere și alte corpuri care reunesc cele trei condiții care urmează:

- a) să se afle în subordinea unui șef responsabil ;
- b) să aibă o uniformă sau un semn distinctiv, fix și care să poată fi recunoscut de la distanță, purtat de persoanele care fac parte din astfel de corpuri ;
- c) să poarte armele în mod deschis ;

3. Echipajele de nave și alte vase de război;

4. Locuitorii teritoriului neocupat care, la apropierea inamicului, iau spontan și deschis armele pentru a combate trupele invadatoare, chiar dacă nu au avut timp de pregătire.

Articolul 3. Fiecare forță armată beligerantă este obligată să se conformeze legilor de război (...)

Articolul 4. Legile de război nu recunosc beligeranților o libertate nelimitată în ceea ce privește mijloacele de prejudiciere a inamicului. Ei trebuie să se abțină în special de orice acțiuni severe inutile, precum și orice acțiune perfide, injuste sau tiranice.”

„Articolul 8. Se interzice :

(...)

b) Atentarea prin trădare la viața unui inamic, de exemplu, prin angajarea asasinilor sau prin pretinderea de a se preda;

c) Atacarea inamicului prin simularea semnelor distinctive ale forței armate;

d) Folosirea necorespunzătoare a steagului național, a insinelor militare, sau a uniformelor inamicului, a steagului de armistițiu, precum și a semnelor distinctive prevăzute de „ Convenția de la Geneva » (...).

Articolul 9. Se interzice :

(...)

b) Mutilarea sau uciderea unui inamic care s-a predat sau care este în afara luptei și declararea dinainte că nu se va acorda refugiu, chiar dacă acesta nu este cerut pentru sine. (...)

Articolul 20

(...)

e) cine poate fi făcut prizonier de război ?

Articolul 21. Indivizii care fac parte din forțele armate beligerante, în cazul în care cad sub autoritatea dușmanului, trebuie să fie tratați ca prizonieri de război, conform articolelor 61 și următoarele. (...)

81. Secțiunea care conținea articolele 23 - 26 a fost intitulată „spioni” și se referea la tratamentul acestora :

„Articolul 23. Indivizii capturați în calitate de spioni nu pot cere să fie tratați ca prizonierii de război. Însă,

Articolul 24. Nu pot fi considerați ca fiind spioni indivizii care aparțin uneia din forțele armate beligerante și nu sunt deghizați, care au pătruns în zona de operațiuni ale inamicului, - nici mesagerii de expediții oficiale, care îndeplinesc în mod deschis misiunea lor, nici aeronauții (articolul 21).

Pentru a preveni abuzurile cauzate adesea, pe timp de război, de acuzațiile de spionaj, este important de a proclama că

Articolul 25. Nici un individ acuzat de spionaj nu poate fi pedepsit înainte ca autoritatea judiciară să se pronunțe.

Mai mult decât atât, se admite ca

Articolul 26. Spionul care a reușit să iasă de pe teritoriul ocupat de inamic nu răspunde, în caz că mai târziu cade din nou sub autoritatea inamicului, pentru acțiunile sale anterioare.”

82. Articolul 32 b) interzicea, în special, distrugerea proprietăților publice sau private dacă această distrugere nu era dictată de o necesitate imperioasă de război.

83. Capitolul III se referea la regimul de captivitate a prizonierilor de război. El descria baza legală a deținerii acestora (precizând că captivitatea nu era nici pedeapsă, nici o acțiune de răzbunare), indica că prizonierii de război trebuia să fie tratați cu umanitate (articolul 63) și că este permisă recurgerea la arme împotriva unui prizonier fugar (articolul 68).

84. A treia parte a manualului definea sancțiunile aplicabile în cazul încălcării regulilor din Manual și indica circumstanțele limitate în care un beligerant putea în mod legitim să recurgă la represalii dacă persoana suspectată nu putea fi prinsă:

„Dacă regulile precedente au fost violate, persoanele vinovate trebuie să fie pedepsite, după un proces judiciar contradictoriu, de către acel beligerant sub autoritatea căruia se află. Deci

Articolul 84. Violatorii legilor de război sunt pasibili de pedepse specificate de legile penale.

Însă, acest mod de represiune nu este aplicabil decât dacă persoana vinovată poate fi furnizată. În caz contrar, legea penală este neputincioasă, și dacă partea lezată consideră că prejudiciul este suficient de grav pentru a atrage inamicul la răspundere, nu-i rămâne altă soluție decât să recurgă la represalii în privința acestuia. Represaliile reprezintă o excepție dureroasă de la principiul general al echității, conform căruia un inocent nu poate suferi pentru cel vinovat, precum și de la principiul conform căruia fiecare beligerant trebuie să respecte legile de război, chiar dacă nu există reciprocitate din partea inamicului. Însă această necesitate dură este modificată într-o oarecare măsură de restricțiile următoare:

Articolul 85. Represaliile sunt oficial interzise în cazul în care prejudiciul invocat a fost reparat.

Articolul 86. În cazurile grave în care represaliile apar ca o necesitate urgentă, modalitate de efectuare și proporțiile lor nu pot depăși gradul de gravitate al infracțiunii comise de inamic. Represaliile nu pot fi săvârșite decât cu autorizarea comandantului șef. Acestea trebuie să respecte, în toate cazurile, legile umanității și ale moralei.”

5. A patra Convenție de La Haga din 1907 referitoare la legile și obiceiurile războiului terestru și Regulamentul cu privire la legile și obiceiurile războiului terestru care se află în anexă

85. Prima Conferință internațională a păcii de la Haga din 1899 a finisat cu adoptarea a patru convenții, printre care a doua Convenție referitoare la legile și obiceiurile războiului terestru și Regulamentul care se afla în anexă. După a doua Conferință internațională a păcii de la Haga din 1907, aceste instrumente au fost înlocuite cu a patra Convenție din 1907

(„Convenția de la Haga din 1907”) și Regulamentul anexat („Regulamentul de la Haga din 1907”). Aceste texte se întemeiau pe proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 și pe Manualul de la Oxford din 1880.

86. Preambulul Convenției de la Haga din 1907 era formulat în felul următor :

„Având în vedere că, în timpul căutării mijloacelor de asigurare a păcii și de prevenire a conflictelor armate dintre națiuni, este la fel de necesar să se rețină cazul în care recursul la arme a fost provocat de evenimente care au cerut acest lucru;

Animați de dorința de a servi, chiar și în acest caz extrem, interesele umanității și nevoile continue de civilizație;

Socotind că, în acest scop, este foarte importantă revizuirea legilor și obiceiurilor generale ale războiului, fie în vederea definirii lor cu o mai mare precizie, fie de stabilire a unor limite ce ar diminua pe cât posibil asprimea;

Au socotit necesar să completeze și să precizeze unele părți ale lucrării primei Conferințe de Pace care, inspirându-se, în urma Conferinței de la Bruxelles din 1874, din acele idei recomandate de o înțeleaptă și generoasă prevedere, a adoptat câteva dispoziții având drept scop să definească și să reglementeze obiceiurile războiului terestru.

În conformitate cu viziunile Înantelor Părți contractante, aceste dispoziții, a căror redactare a fost inspirată din dorința de a diminua suferințele războiului atât pe cât o îngăduie necesitățile militare, sunt menite să servească drept normă generală de conduită a beligeranților în raporturile dintre ei și cu populațiile.

Cu toate acestea, nu a fost totuși cu puțință să se fixeze încă de pe acum prevederi care s-ar extinde asupra tuturor împrejurărilor care se întâlnesc în practică. Pe de altă parte, nu ar putea intra în vederile Înantelor Părți contractante ca aceste cazuri neprevăzute să fie lăsate, în lipsă de stipulări scrise, la aprecierea arbitrară a celor care conduc oștirile.

Până când va putea fi elaborat un cod mai complet al legilor războiului, Înantele Părți contractante socotesc oportun să constate că, în cazurile necuprinse printre dispozițiile reglementare, adoptate de ele, populațiile și beligeranții rămân sub garanția și sub imperiul principiilor Dreptului ginților, așa cum rezultă ele din obiceiurile fixate între națiunile civilizate, din legile omeniei și din cerințele conștiinței publice.

Ele declară că în acest fel trebuie înțelese articolele 1 și 2 din regulamentul adoptat”.

87. Al optulea paragraf al Preambulului Convenției este cunoscut ca fiind „clauza Martens”. O clauză analogă a fost deja inserată în preambulul celei de a doua Convenții de la Haga din 1899; ea a fost preluată în esență în fiecare din cele patru Convenții de la Geneva din 1949, precum și în Protocolul adițional din 1977 (paragrafele 134-142 mai sus).

88. Articolul 2 al Convenției de la Haga din 1907 conținea o clauză de solidaritate „*si omnes*” în temeiul căreia Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907 nu erau aplicabile decât între puterile contractante și doar dacă toate părțile beligerante erau parte la Convenție. Totuși, decizia Tribunalului militar internațional de la Nürnberg a confirmat ulterior că în 1939 Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907 trebuiau să fie considerate ca fiind declarative a legilor și obiceiurilor de război (paragrafele 118 și 207 ce urmează).

89. Alte prevederi ale Convenției de la Haga din 1907 pertinente în speță enunțau :

„Primul articol. Puterile contractante vor da forțelor lor armate terestre instrucțiuni conforme Regulamentului privitor la legile și obiceiurile războiului terestru, anexat la prezenta Convenție.

(...)

Articolul 3. Partea beligerantă care ar viola prevederile zisului Regulament va fi obligată la despăgubiri, dacă va fi cazul. Ea va fi răspunzătoare pentru toate actele săvârșite de persoane care fac parte din forța ei armată.”

90. Articolele 1 și 2 ale Regulamentului de la Haga din 1907 erau formulate după cum urmează :

„Primul articol. Legile, drepturile și datoriile războiului nu se aplică numai armatei, ci și milițiilor și corpurilor de voluntari care îndeplinesc următoarele condiții :

1. Sunt conduși de o persoană care poartă răspundere pentru subordonații săi ;
2. Au un semn distinctiv fix și ușor de recunoscut de la distanță ;
3. poartă armele la vedere ; și
4. Se conformează în operațiunile lor legilor și obiceiurilor războiului.

În țările unde milițiile sau corpurile de voluntari alcătuiesc armata sau fac parte din ea, acestea sunt cuprinse sub denumirea de “armată”.”

„ Articolul 2. Populația unui teritoriu neocupat care, la apropierea inamicului ia în mod spontan armele pentru a lupta cu trupele năvălitoare fără să fi avut vreme să se organizeze potrivit articolului întâi va fi socotită ca beligerantă dacă ea poartă armele la vedere și dacă respectă legile și obiceiurile războiului.”

91. Capitolul II (articolele 4 - 20) al Regulamentului de la Haga din 1907 prevedea regulile de identificare a prizonierilor de război, obligația de a trata acești prizonieri cu umanitate (articolul 4) și limitarea oricăror măsuri luate pentru nesubordonare la cele necesare (articolul 8). Regulamentul mai conținea următoarele prevederi:

„ Articolul 22. Beligeranții nu au un drept nelimitat în privința alegerii mijloacelor de a vătăma pe inamic.

Articolul 23. În afară de interdicțiile stabilite prin convenții speciale, este mai ales interzis:

- a. (...)
- b. de a ucide sau a răni prin trădare indivizi aparținând națiunii sau armatei inamice;
- c. de a ucide sau a răni un inamic care, predând armele sau nemaivând mijloace să se apere, s-a predat fără condiții ;
- d. (...)
- e. de a folosi arme, proiectile sau materii de natură să pricinuiască suferințe fără rost ;
- f. de a folosi fără îndreptățire pavilionul de parlamentare, drapelul național sau insignele militare și uniformă inamicului, precum și semnele distinctive ale Convenției de la Geneva ;
- g. de a distruge sau sechestra proprietățile inamice, afară de cazul când aceste distrugereri sau sechestrări ar fi neapărat impuse de nevoile războiului;
- h. de a declara stinse, suspendate sau neprimite în justiție drepturile și acțiunile naționalilor părții adverse.
- i. (...)

Articolul 29. Nu poate fi considerat ca fiind spion decât individul care, lucrând pe ascuns sub pretexte dolosive, adună ori încearcă să adune informații în zona de operații a unui beligerant, cu intenția de a le comunica părții adverse.

(...)

Articolul 30. Spionul prins asupra faptului nu va putea fi pedepsit fără o prealabilă judecată.

Articolul 31. Spionul care, după ce a ajuns la armata căreia îi aparține, este prins mai târziu de inamic, a tratat ca prizonier de război și nu suferă nici o răspundere pentru actele lui anterioare de spionaj.”

6. *Raportul Comisiei asupra responsabilității autorilor războiului și aplicării sancțiunilor („Raportul Comisiei internaționale din 1919”)*

92. Această Comisie a fost abilitată de Conferința de pace de la Paris cu întocmirea unui raport, *inter alia*, cu privire la violările legilor și obiceiurilor războiului de către forțele Imperiului german și aliații săi (mai ales de către responsabilii turci), cu privire la gradul de responsabilitate a membrilor forțelor inamice pentru aceste crime, precum și cu privire la constituirea și procedura în fața tribunalului competent să judece astfel de violări. Acest raport, finisat în 1919, conținea o listă cu aproximativ 900 de criminali de război suspectați și, întemeindu-se pe clauza Martens din Convenția de la Haga din 1907, propunea atragerea la răspundere, printre alții, pe responsabilii turci de „crime contra legilor umanității”. Raportul mai conținea, printre altele, și o listă neexhaustivă a 32 de infracțiuni comise în timpul războiului și considerate ca fiind contrare convențiilor și obiceiurilor în vigoare: printre altele, omoruri și masacre, torturarea civililor, aplicarea sancțiunilor colective, devastarea și distrugerea nejustificată a bunurilor și supunerea răniților și prizonierilor de război la rele tratamente.

93. În ceea ce privește responsabilitatea penală individuală, Comisia a declarat :

„Sunt pasibile de urmăriri penale toate persoanele ce aparțin țărilor inamice, indiferent de situația și rangul lor, inclusiv șefii de stat, care au comis violări a legilor și obiceiurilor războiului sau legilor umanității”

7. *Tratatul de la Versailles din 1919*

94. Acest tratat conținea un anumit număr de dispoziții în temeiul cărora criminalii de război, inclusiv împăratul Germaniei, urmau a fi judecați și pedepsiți la nivel internațional. Dispozițiile referitoare la urmăriri penale nu au fost niciodată aplicate: extrădarea împăratului a fost refuzată și ideea unui proces internațional pentru alți criminali de război prezumați a fost abandonată în favoarea unui proces organizat de însăși Germania. Articolul 229 prevedea, de asemenea, posibilitatea de a deferi tribunalelor militare ale acestei puteri a autorilor actelor criminale contra naționalilor uneia din puterile aliate și asociate.

8. *Tratatul de la Sèvres din 1920*

95. Tratatul de la Sèvres (acordul de pace între Puterile Aliate și Turcia după Primul Război Mondial) conținea prevederi (articolele 226 - 230) similare celor ale Tratatului de la Versailles cu privire la deferirea tribunalelor militare de către Puterile Aliate a responsabililor turci acuzați de violări a legilor și obiceiurilor de război. Niciodată ratificat, acest tratat a fost înlocuit cu o declarație referitoare la amnistiere semnată la Lausanne la 24 iulie 1923 de către Franța, Marea Britanie, Grecia, Japonia, România și Turcia, care prevedea că Grecia și Turcia acordă „o amnistie absolută și completă (...) pentru toate crimele și delictele comise (...) în contextul evident al evenimentelor politice din această perioadă” (1 august 1914 - 20 noiembrie 1922).

9. *Proiectul Convenției pentru protecția populațiilor civile contra noilor unelte de război („proiectul Convenției de la Amsterdam din 1938”)*

96. Acest proiect de Convenție, elaborat de Asociația de drept internațional, niciodată nu a fost adoptat de către state. Definiția sa negativă a populației civile a fost conformă definiției date de Manualul de la Oxford din 1880:

„Articolul 1. Populația civilă a unui stat nu poate face obiectul acțiunilor de război. În sensul prezentei Convenții, „populația civilă” cuprinde pe toți cei care nu sunt înrolați în vreunul din serviciile de luptă, și nici nu sunt angajați sau implicați în vre-o unitate beligerantă prevăzută de articolul 2”

C. Practica înainte de cel de-al Doilea Război Mondial

1. *Curțile marțiale americane din 1899 până în 1902, Filipine²*

97. În 1901 și 1902, curțile marțiale americane au judecat un anumit număr de militari americani acuzați, printre altele, de violările legilor războiului din timpul campaniei americane de anti-insurgență dusă în Filipine, și anume, de executări extrajudiciare. Puține la număr, concluziile *Judges Advocate General* și ale organelor de control conțineau comentarii cu privire la legile și obiceiurile războiului despre responsabilitatea ofițerilor de comandament și tratamentul prizonierilor de război. Aceste comentarii au influențat codificările ulterioare. Procesele respective constituie unele din primele exemple de urmăriri intentate la nivel național contra militarilor naționali acuzați de comiterea împotriva inamicului a crimelor ce violează legile războiului.

98. În cadrul procesului împotriva comandantului Waller, organul de control a menționat după cum urmează:

„legile războiului și spiritul epocii nu tolerează ca un ofițer, după bunul său plac, să omoare prizonierii neajutorați lăsați în grija sa. Orice altă abordare ține de sălbăticie și nu respectă cerința rezonabilă a națiunilor civilizate conform căreia războiul trebuie să fie dus cu o cruzime și injustiție minime.”

². G. Mettraux, *US Courts-Martial and the Armed Conflict in the Philippines (1899-1902): Their Contribution to the National Case Law on War Crimes*, *Journal of International Criminal Justice* 1 (2003), pp. 135-150, și cauzele care sunt citate aici.

99. În cauza comandantului Glenn, *Judge Advocate* a subliniat că, chiar dacă soldații americani luptau într-o situație dificilă contra unor trupe izolate de insurgenți care practicau gherilă cu violarea flagrantă a regulilor războiului civilizat, nu erau scutiți de „obligația lor de a adera la regulile războiului în eforturile depuse (...) pentru reprimarea insurgenței și instaurarea ordinii publice.”

100. În procesul locotenentului Brown, acuzat de omorul unui prizonier de război, *Judge Advocate* a notat că exista o „stare de război” în Filipine și că vinovăția acuzatului trebuia deci să fie determinată nu conform legii locale (*lex loci*), ci conform dreptului internațional, ceea ce, în acel caz, însemna legile și obiceiurile războiului.

2. Procesul din Leipzig

101. În urma Tratatului de la Versailles, Germania a intentat procese în fața Curții Supreme din Leipzig. Puterile Aliate au prezentat 45 de cauze (în privința a circa 900 de dosare care au fost menționate în Raportul Comisiei internaționale din 1919), care vizau tratamentul prizonierilor de război și răniților, precum și un ordin de scufundare a unei nave medicale britanice. Douăsprezece procese au avut loc în 1921. Acestea s-au terminat cu șase achitări și șase condamnări la pedepse simbolice. Puterile Aliate deciseră să nu mai trimită alte cauze în fața tribunalelor germane.

102. Condamnările se întemeiau, în special, pe dreptul militar german, însă conțineau referințe explicite la dreptul internațional, ca în cazul deciziei *Llandovery Castle* :

„Tragerea din arme pe nave a fost contrară dreptului națiunilor. În cadrul războiului terestru, este interzis omorul inamicilor neînarmați ([Regulamentul de la Haga din 1907] articolul 23 c)); de asemenea, în cadrul războiului maritim, este interzis omorul naufragaților refugiați în bărci. (...) După cum a subliniat deja Senatul, orice violare a dreptului națiunilor în război este o infracțiune pasibilă de pedeapsă în măsura în care, în genere, o pedeapsă este atașată la faptă. Omorul, în contextul războiului, a inamicilor, nu este conform voinței statului în război (ale cărui legi în ceea ce privește legalitatea sau ilegalitatea omuciderilor sunt decisive), decât în măsura în care este compatibil cu condițiile și restricțiile impuse de dreptul națiunilor. (...) Regula de drept internațional în cauză este simplă și unanim cunoscută. Nu pot fi dubii în ceea ce privește aplicabilitatea acesteia. În speță, tribunalul trebuie să-l recunoască pe Patzig vinovat de omor cu sfidarea dreptului internațional.”³

3. Urmăririle penale intentate contra agenților Turciei

103. Regatul-unit a depus eforturi considerabile pentru a urmări ofițeri turci pentru rele tratamente în privința prizonierilor de război, precum și pentru alte crime comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Considerând că crimele în cauză nu „țineau de dreptul local”, ci erau reglementate de „obiceiurile războiului și regulile dreptului internațional”, Marea Britanie era pentru judecarea crimelor în tribunalele marțiale

³. Hotărîrea în cauza *Lieutenants Dithmar și Boldt, nava-spital „Llandovery Castle”*, 16 iulie 1921.

britanice instituite în teritoriile ocupate⁴. Un anumit număr de curți marțiale a fost instituite în 1919, însă din cauza evenimentelor interne din Turcia ele nu au putut să funcționeze. De asemenea, au fost create Curți marțiale turcești, și deși acușările se întemeiau pe Codul Penal turc, condamnările pronunțate de către acestea se întemeiau pe noțiunile de „umanitate” și „civilizație”. După cum a fost precizat mai sus, Tratatul de la Lausanne din 1923 a terminat urmărirea sale.

D. Reprimarea crimelor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

1. Declarația cu privire la crimele de război germane, semnată de reprezentanții a nouă țări ocupate („Declarația de Saint James din 1942”)

104. În luna noiembrie 1940, reprezentanții Guvernelor exilate al Poloniei și Cehiei s-au plâns pe violări a legilor războiului de către trupele germane. Pentru prim-ministrul britanic, reprimarea crimelor de război făcea parte din efortul de război, și într-adevăr, așa a fost pentru toate statele ocupate de Germania, precum și pentru China, în ceea ce privește forțele de ocupare japoneze⁵. În 1942, reprezentanții țărilor ocupate de forțele Axei au adoptat la Londra Declarația de Saint James cu privire la crimele de război și pedepsirea lor. Preambulul acestui text reamintea că dreptul internațional, în special, Convenția de la Haga din 1907, nu permitea beligeranților nici aplicarea violenței asupra civililor din țările ocupate, nici violarea legilor în vigoare, nici răsturnarea instituțiilor de stat. Declarația continua în felul următor:

„ [Subsemnații]

1. afirmă că violențele astfel comise asupra populației civile nu au nimic în comun nici cu noțiunea de război, nici cu cea de crimă politică, așa cum le percep națiunile civilizate,

(...)

3. plasează printre scopurile principale de război pedepsirea, prin intermediul unei justiții organizate, vinovații sau responsabili de crimele pe care le-au ordonat, comis sau la care au participat,

4. decid de a veghea într-un spirit de solidaritate internațională la aceea ca a) vinovații și responsabili, indiferent de naționalitatea lor, să fie cercetați, deferiți justiției și judecați, b) sentințele pronunțate să fie executate.”

105. În urma acestei Declarații a fost instituită (în 1943) Comisia Națiunilor Unite pentru crimele de război („UNWCC”), care trebuia să colecteze probe referitoare la crimele de război care trebuiau să servească

⁴. Dadrian, Vahakn N., *Genocide as a Problem of National and International Law : The World War I Armenian Case and Its Contemporary Legal Ramifications*, Yale Journal of International Law, 14, 1989, pp. 221-334.

⁵. *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War, His Majesty's Stationery*, Londra 1948, p. 91.

la justificarea urmăririi acuzațiilor de către autoritățile militare⁶. La finele mandatului său, Comisia a reușit să întocmească 8 178 dosare în privința persoanelor suspectate de crime de război. Aceasta a adoptat lista integrală a infracțiunilor care figurau în Raportul Comisiei internaționale din 1919 (paragraful 92 mai sus) și l-a adaptat, în funcție de necesități, la situația celui de-al Doilea Război Mondial.

2. Urmărirea crimelor de război de către URSS

106. De la începutul lunii noiembrie 1941, URSS informă toate țările cu care întreținea relații diplomatice despre crimele de război comise, în special, de Germania nazistă în teritoriile ocupate⁷. Pentru a identifica crimele reproșate forțelor germane și a stabili identitatea vinovaților în vederea deferirii lor justiției, a fost creată, printr-un decret din 2 noiembrie 1942 „Comisia extraordinară a statului pentru stabilirea și investigarea crimelor comise de invadatorii germano-fasciști și complicii lor și a prejudiciului cauzat de către aceștia cetățenilor, colhozurilor, asociațiilor, întreprinderilor de stat și instituțiilor URSS”. Lucrările acestei comisii au fost utilizate mai târziu în procesul din „Krasnodar” și din „Harkov” (a se vedea mai jos).

107. Primele procese în privința cetățenilor sovietici (colaboratori și auxiliari ai forțelor germane) au avut loc în Krasnodar în luna ianuarie 1943. Acuzații au fost recunoscuți vinovați de omor și de înaltă trădare de către instanțele penale sovietice în conformitate cu Codul penal sovietic.⁸

108. Prin urmare, Regatul-unit, Statele Unite ale Americii și URSS au adoptat Declarația de la Moscova din 1943, care reprezintă unul din principalele declarații ale celui de-al Doilea Război Mondial cu privire la urmărirea criminalilor de război. Această declarație confirma legitimitatea jurisdicțiilor naționale în acțiunea lor de reprimare a criminalilor de război și intenția de a continua urmărirea penală după război. În pasajele sale pertinente în speță, declarația avea următorul conținut:

„(...) cele trei puteri aliate menționate mai sus, vorbind în numele și interesul a treizeci și trei națiuni unite, proclamă solemn cele ce urmează și își asumă cele proclamate :

atunci când va fi încheiat un armistițiu cu un stat care ar putea fi înființat în Germania, ofițerii și soldații germani și membrii partidului nazist care au fost responsabili sau care au dat consimțământul la comiterea atrocităților, masacrelor și execuțiilor de mai sus, vor fi trimiși în țările în care au comis crimele lor abominabile pentru a fi judecați acolo și pedepsiți conform legilor acestor țări eliberate și a guvernelor libere care se vor institui acolo.

(...)

Astfel germanii care au participat la împușcarea în masă a ofițerilor polonezi, la executarea ostaticilor francezi, olandezi, belgi, norvegieni și țărani crețani, sau care au

⁶. Bassiouni, Cherif, *L'expérience des premières juridictions pénales internationales*, în Ascensio Hervé, Decaux Emmanuel și Pellet Alain, *Droit international pénal*, Pedone, Paris 2000, pp. 635-659, pp. 640 și următ.

⁷. A se vedea, în special, notele diplomatice din 7 noiembrie 1941, 6 ianuarie 1942 și 27 aprilie 1942.

⁸. Ginsburgs George, „*The Nuremberg Trial: Background*”, în Ginsburgs George & Kudriavtsev V. N., *The Nuremberg Trial and International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1990, pp. 9-37., pp. 20 și următ.

participat la masacrele din Polonia și teritoriile Uniunii sovietice anexate în prezent la inamic, acești germani să știe că vor fi readuși pe scena crimelor lor și judecați pe loc de către popoarele pe care le-au martirizat.

Fie ca cei care nu și-au înmuiat până acum mâinile în sângele inocent să se păzească să nu se alăture în rândurile celor vinovați, fiindcă cu siguranță cele trei puteri îi vor urmări până la capătul pământului și îi vor preda acuzatorilor pentru ca să se facă justiție.

Declarația de mai sus vizează cazurile criminalilor de război germani crimele cărora au fost comise fără ca să fie posibilă localizarea lor geografică. Aceștia vor fi pedepsiți printr-o decizie comună a guvernelor aliate.”

109. Această din urmă dispoziție a vizat urmărirea de către Uniunea sovietică a criminalilor de război germani. Primul proces a avut loc la Harkov în luna decembrie 1943⁹. Plenul Sovietului Suprem a emis în 1943 un decret cu privire la pedepsele aplicabile. Rechizitoriul îi acuza de intoxicarea cu gaz a mii de locuitori din Harkov și regiunea sa, de comiterea atrocităților asupra civililor, incendierea satelor, exterminare femeilor, persoanelor în vârstă și a copiilor și de arderea de vii și torturarea răniților și prizonierilor de război. Acuzatorul de stat se întemeia pe regulile războiului enunțate în Convenții internaționale (Convenția de la Haga din 1907 și Convenția de la Geneva din 1929, subliniind că Germania le-a ratificat pe ambele) și pe principiile unanim recunoscute ale dreptului internațional. Rechizitoriul nu se referea doar la responsabilitatea guvernului și comandamentului germane, ci și la responsabilitatea individuală a acuzaților (făcând referință la procesul de la Leipzig). După ce și-au recunoscut propria responsabilitate și pe cea a superiorilor ierarhici, cei trei acuzați au fost condamnați la spânzurare. Procesul, caracterul echitabil al căruia a fost pus în discuție mai târziu, a fost foarte mediatizat. Uniunea Sovietică a așteptat sfârșitul războiului pentru a desfășura astfel de procese; acestea au avut loc de asemenea și în Kiev, Minsk, Riga, Leningrad, Smolensk, Briansk, Velikie Luki și Nikolaev¹⁰.

110. Îndată ce teritoriile bulgare fuseseră eliberate de către forțele germane, tribunalul poporului bulgar condamnă, în luna decembrie 1944, unsprezece bulgari pentru crime de război, întru aplicarea Declarației de la Moscova din 1943¹¹.

3. Urmărirea crimelor de război de către Statele Unite ale Americii

a) Manualul armatelor în campanie a Statelor Unite ale Americii: Regulamentul războiului terestru, 1 octombrie 1940

111. Foarte complet, acest manual a fost elaborat de către ministrul american al Războiului în 1940 și difuzat forțelor în campanie. Acesta conținea atât reguli preluate din obiceiurile războiului, cât și reguli din tratate la care Statele Unite ale Americii erau parte, precum și interpreta

⁹ A se vedea Kladov, I.F., “The People's Verdict: A Full Report of the Proceedings at the Krasnodar and Kharkov German Atrocity Trials”, Londra, New York [etc.] Hutchinson & Co., Ltd. (1944), p. 113 și următ.

¹⁰ Ginsburgs, 1990, *op. cit.*, pp. 28 și următ.

¹¹ Ginsburgs G., *Moscow and International Legal Cooperation in the Pursuit of War Criminals*, 21 Review of Central and East European Law (1995), nr. 1, pp. 1-40, p. 10.

regulile conflictelor armate aplicabile forțelor militare americane din acea perioadă. Manualul descria „Principiile fundamentale” după cum urmează:

„Printre așa-zisele reguli sau legi nescrise ale războiului, sunt trei principii fundamentale interdependente care inspiră toate celelalte reguli sau legi ale războiului civilizat, scrise sau nescrise, și constituie ghidul general de conduită în cazul în care nici o altă regulă mai specială nu este aplicabilă:

- a) principiul necesității militare, în temeiul căruia, sub rezerva principiilor umanității și cavaleriei, un beligerant este autorizat să exercite o constrângere necesară de orice grad și orice tip pentru supunerea totală a inamicului cu o pierdere mai mică posibil de timp, de vieți umane și de bani;
- b) principiul umanității, care interzice recurgerea la orice tip sau grad de violență care nu este realmente necesară în scopuri de război; și
- c) principiul cavaleriei, care condamnă și interzice recurgerea la mijloace, procedee și comportament dezonorante. (...)

112. Paragraful 8 al Manualului prevedea :

„Divizarea generală a populației inamice - Populația inamică este divizată, în timp de război, în două mari categorii: forțele armate și populația pacifică. Cele două categorii au drepturi, obligațiuni și incapacități distincte și nimeni nu poate să aparțină simultan celor două categorii.”

113. Manualul mai conținea următoarele prevederi:

„Determinarea statutului trupelor capturate - Determinarea statutului trupelor capturate este de competența autorității militare superioare sau a tribunalelor militare. Executările sumare nu mai sunt reglementate de legile războiului. Îi revine ofițerului să mențină indivizii capturați în detenție și să lase autoritatea competentă să aprecieze dacă este vorba de combatanți legali, ilegali, dezertori, etc.

Participarea la ostilități de către indivizi care nu aparțin forțelor armate - Indivizii care iau armele și participă la ostilități fără a îndeplini condițiile prevăzute de legile războiului pentru a fi recunoscuți în calitate de beligeranți sunt pasibili de pedeapsă în calitate de criminali de război când sunt capturați de partea lezată.

Dreptul la un proces – Un individ nu poate fi pedepsit pentru o încălcare a legilor războiului decât întru aplicarea unei sentințe pronunțate în cadrul unui proces dus de un tribunal sau comisii militare sau orice alt organ competent desemnat de către partea beligerantă, care a constatat vinovăția sa.”

b) Cauza *ex parte Quirin* (1942, 317 U.S. 1)

114. În 1942, opt sabotori naziști au plecat în Statele Unite, unde au fost capturați, apoi judecați de către o comisie militară secretă, pentru, *inter alia*, infracțiuni împotriva legilor războiului (anume, purtarea îmbrăcăminte civile pentru a trece prin înșelăciune în spatele liniilor inamicilor și a comite acțiuni de sabotaj și spionaj și „alte acțiuni ostile”). Avocații lor au introdus o acțiune în *habeas corpus* la Curtea Supremă, în privința căreia Curtea a statuat următoarele :

„Printr-un acord și o practică universale, legile războiului stabilesc o distincție între forțele armate și populațiile pacifice ale națiunilor beligerante și între combatanții legali și combatanții ilegali. Combatanții legali pot fi capturați și deținuți ca prizonieri de război de către forțele militare inamice. Combatanții ilegali de asemenea pot fi capturați și deținuți, însă ei pot fi, printre altele, judecați și pedepsiți de către tribunale militare pentru acțiuni care fac ca beligeranța lor să fie ilegală. Spionul care trece secret și fără uniformă liniile armate ale unei națiuni beligerante pe

timp de război în scopul de a culege infirmații militare pentru a le comunica inamicului, sau combatantul inamic care, fără să poarte uniformă, trece secret liniile pentru a face război aducând atingere vieții sau bunurilor, sunt exemple familiare ale beligeranților care sunt, în general, considerați ca neavând dreptul la statut de prizonier de război, ci ca fiind infractori ai legilor războiului supuși judecării și pedepsei de către tribunalele militare.”

E. Procesele TMI după cel de-al Doilea Război Mondial pentru acțiuni comise în timpul acestui război

1. Acordul de la Potsdam de 1945

115. Acordul de la Potsdam viza ocuparea și reconstruirea Germaniei și a altor națiuni după capitularea Germaniei în luna mai 1945. El a fost redactat și adoptat de către URSS, Statele Unite și Regatul Unit în cadrul Conferinței de la Potsdam, care a avut loc de la 17 iulie până la 2 august 1945. Referitor la urmărirea penală de război, acesta menționa:

„Cele trei guverne au luat notă de schimbul de opinii care a avut loc pe parcursul ultimelor săptămâni la Londra, între reprezentanții britanici, americani și francezi, în vederea ajungerii la un acord cu privire la metodele de judecare a principalilor criminali de război, crimele cărora, conform declarației de la Moscova din luna octombrie 1943, nu au o localizare determinată. Cele trei guverne reafirmă intenția lor de a aplica acestor criminali o justiție rapidă și sigură; ele speră că negocierile de la Londra vor ajunge la un acord prompt în această privință și consideră că este deosebit de important ca procesul în privința acestor mari criminali de război să înceapă cât de curând posibil. Prima listă a acuzațiilor va fi publicată la 1 septembrie.”

2. Acordul cu privire la urmărirea și pedepsirea marilor criminali de război ale puterilor europene ale Axei („Acordul de la Londra din 1945”)

116. După capitularea necondiționată a Germaniei, puterile aliate au semnat în 1945 Acordul de la Londra, ale cărui prevederi pertinente în speță au următorul conținut:

„Considerând că Națiunile Unite de mai multe ori au proclamat intenția lor de a deferi justiției criminalii de război;

Considerând că Declarația publicată la Moscova la 30 octombrie 1943 cu privire la atrocitățile germane în Europa ocupată a specificat că ofițerii și soldații germani și membrii partidului nazist care sunt responsabili de atrocități și crime, sau care au participat voluntar la comiterea lor, vor fi trimiși în țările în care faptele lor abominabile au fost comise, pentru ca să poată fi judecați și pedepsiți conform legilor acestor țări și guverne libere;

Considerând că această declarație a fost făcută sub rezerva cazurilor marilor criminali, crimele cărora sunt fără localizare precisă și care vor fi pedepsiți printr-o decizie comună a guvernelor aliate;

Articolul 1. Un Tribunal Militar Internațional va fi instituit, după consultarea Consiliului de Control în Germania, pentru a judeca criminalii de război crimele cărora sunt fără localizare geografică precisă, cu acuzarea lor individuală sau în calitate de membri de organizații sau grupuri, sau cu ambele titluri.

Articolul 2. Constituirea, jurisdicția și funcțiile Tribunalului Militar Internațional sunt prevăzute în Statutul anexat la prezentul Acord, acest Statut fiind parte integrantă a Acordului.

(...)

Articolul 4. Nici o dispoziție a prezentului Acord nu aduce atingere principiilor stabilite prin Declarația de la Moscova în ceea ce privește trimiterea criminalilor de război în țările în care au comis crimele lor.

(...)

Articolul 6. Nici o dispoziție a prezentului Acord nu aduce atingere jurisdicției sau competenței tribunalelor naționale sau tribunalelor de ocupare deja instituite, sau care vor fi create în teritoriile aliate sau în Germania pentru a judeca criminalii de război.”

3. Statutul TMI de la Nürnberg

117. Anexat la Acordul de la Londra din 1945, Statutul acestui tribunal conținea o listă neexhaustivă a violărilor de legi și obiceiuri ale războiului, „conducătorii, organizatorii, provocatorii sau complicitii” cărora erau responsabili și enunța pedepsele aplicabile:

„Articolul 1. Întru executarea Acordului semnat la 8 august 1945 de către Guvernul provizoriu al Republicii Franceze și Guvernele Statelor Unite ale Americii, ale Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, și de către Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, un Tribunal Militar Internațional (în continuare „Tribunalul”) va fi creat pentru a judeca și pedepsi, în modul corespunzător și fără întârziere, marii criminali de război ale țărilor europene ale Axei. (...)

Articolul 6. Tribunalul prevăzut de Acordul menționat la articolul 1 de mai sus pentru judecarea și pedepsirea marilor criminali de război ai țărilor europene ale Axei va fi competent să judece și să pedepsească toate persoanele care, acționând în contul țărilor europene ale Axei, au comis, individual sau în calitate de membri de organizații, careva din următoarele crime.

Următoarele acțiuni sau oricare dintre acestea, sunt crime supuse jurisdicției Tribunalului și atrag răspundere individuală:

(...)

b) *Crime de Război*: adică violările legilor și obiceiurilor războiului. Aceste violări cuprind, fără a se limita, omorul, relele tratamente și deportarea pentru munci forțate sau pentru orice alt scop, a populațiilor civile în teritoriile ocupate, omorul sau relele tratamente ale prizonierilor de război sau ale persoanele în mare, executarea ostaticilor, jaful bunurilor publice sau private, distrugerea fără motive a orașelor și satelor sau devastarea care nu justifică necesitățile militare;

(...)

Conducătorii, organizatorii, provocatorii sau complicitii care au participat la elaborarea sau executarea unui plan comun sau a unui complot pentru a comite oricare din crimele enumerate mai sus sunt responsabili de toate acțiunile săvârșite de către toate persoanele implicate în executarea acestui plan.

(...)

„Articolul 8. Faptul că acuzatul a acționat conform instrucțiunilor Guvernului său sau ale unui superior ierarhic nu îl va elibera de răspundere, însă ar putea fi considerat ca temei de micșorare a pedepsei, dacă Tribunalul consideră că justiția o cere.

(...)

„Articolul 27. Tribunalul va putea pronunța contra acuzaților condamnați pedeapsa cu moartea sau orice altă pedeapsă pe care o va considera ca fiind justă.

Articolul 28. Pe lângă orice pedeapsă pe care o va aplica Tribunalul va avea dreptul să ordone confiscarea de la condamnat a tuturor bunurilor furate și remiterea acestora Consiliului de Control al Germaniei.”

4. Decizia TMI de la Nürnberg¹²

118. Decizia sublinia caracterul cutumiar al Convenției și al Regulamentului de la Haga din 1907 :

Tribunalul este legat prin Statut de definiția crimelor de război și a crimelor contra umanității. În ceea ce privește crimele de război, crimele de război enumerate în articolul 6, b al statutului erau recunoscute deja ca crime de război prin prisma dreptului internațional. Acestea erau prevăzute în articolele 46, 50, 52 și 56 a Convenției de la Haga din 1907, precum și în articolele 2, 3, 4, 46 și 51 ale Convenției de la Geneva din 1929. Este cert faptul că violările acestor prevederi pentru care indivizii vinovați erau pasibili de a fi pedepsiți au constituit crime de război.

A fost invocat faptul că în speță nu este aplicabilă Convenția de la Haga din cauza clauzei de „Participare generală” de la articolul 2. (...)

Or mai multe națiuni care au participat la ultimul război nu au semnat Convenția.

Tribunalul a considerat că nu este necesară examinarea acestei chestiuni. Regulile războiului terestru din Convenție cu siguranță realizau un progres în Dreptul Internațional. Însă Convenția expres a statuat că aceasta a fost o tentativă „de a revizui legile generale și obiceiurile războiului”, existența cărora era astfel recunoscută. Începând cu 1939 aceste reguli din Convenție erau admise de toate statele civilizate și privite de acestea ca o expresie codificată a legilor și obiceiurilor războiului la care se referă articolul 6, b al Statului.”

119. În partea intitulată „Legea Statutului”, în privința crimelor contra păcii decizia preciza următoarele:

„Convenția de la Haga din 1907 interzicea recurgerea la anumite metode de război. Aceasta viza tratamentul inuman al prizonierilor, folosirea ilegală a steagurilor de armistițiu, a altor practici de același gen. Caracterul ilegal al acestor metode a fost declarat cu mult timp înainte de semnarea Convenției; însă abia în 1907 au fost considerate ca fiind crime pasibile de sancțiuni pentru violarea legilor războiului. Totuși, nicăieri Convenția de la Haga nu califică aceste practici ca fiind criminale; ea nu menționează nici un tribunal abilitat în a judeca și pedepsi autorii. Or, după mai mulți ani, tribunalele militare judecă și sancționează persoanele vinovate de încălcări ale legilor războiului terestru stabilite în Convenția de la Haga. (...) Interpretând Pactul [Briand-Kellogg], trebuie de ținut cont de faptul că în prezent, dreptul internațional nu este opera unui organ legislativ comun al statelor și că astfel acorduri ca Pactul [Briand Kellogg], vizează principii de drept generale, și nu materii administrative și de procedură. Legile războiului pot fi găsite nu doar în tratate, ci și în uzanțele și obiceiurile statelor care treptat au obținut o recunoaștere universală, precum și în principiile generale ale justiției aplicate de juriști și practicate de tribunalele militare. Acest drept nu este imuabil, el se adaptează în continuu la necesitățile lumii schimbătoare. Adesea, tratatele nu fac decât să exprime și să precizeze principiile unui drept deja în vigoare.”

5. Statutul TMI de la Tokyo din 1946

¹². *Procesul marilor criminali de război în fața Tribunalului militar internațional, Nürnberg*, 14 noiembrie 1945-1 octombrie 1946, editat la Nürnberg, Germania, 1947.

120. Acest Statut a fost aprobat printr-o declarație unilaterală a Comandamentului Suprem al forțelor aliate la 19 ianuarie 1946. Prevederile relevante ale articolului 5 erau formulate după cum urmează:

„Tribunalul va fi competent să judece și să pedepsească criminalii țărilor Extremului Orient care au comis, individual sau în calitate de membri de organizații, infracțiuni incluzând crime contra păcii.

Acțiunile următoare, în care oricare din acestea, sunt crime ce țin de competența Tribunalului și atrag o răspundere individuală:

(...)

b) *crimele de război convenționale*: adică violări ale legilor și obiceiurilor războiului;

c) (...) conducătorii, organizatorii, provocatorii sau complicii care au participat la elaborarea sau executarea unui plan comun sau a unui complot pentru a comite una din crimele definite mai sus sunt responsabili de toate acțiunile săvârșite de fiecare persoană întru executarea acestui plan.”

6. *Decizia TMI de Tokyo din 1948*

121. Referitor la statutul Convenției de la Haga din 1907, decizia tribunalului militai internațional pentru Extremul Orient din 12 noiembrie 1948 indică :

„(...) Efectivitatea anumitor convenții semnate la Haga la 18 octombrie 1907 ca obligații convenționale directe a fost slăbită în mod considerabil prin introducerea în textele respective a unei clauze numite „participare generală”, în temeiul căreia convenția va fi obligatorie doar în cazul în care beligeranții vor fi parte la aceasta. Din punct de vedere strict juridic, efectul acestei clauze este de a priva unele din aceste convenții de forța lor obligatorie în calitate de obligație convențională directă, fie de la începutul războiului, fie pe parcursul acestuia, începând cu momentul în care o Putere ne semnatară, cât de neînsemnată nu ar fi, se alătură rândurilor beligeranților. Deși obligația de a observa dispozițiile convenției considerate ca fiind un tratat obligatoriu poate să fie înlăturată prin efectele „clauzei de participare generală” sau altfel, convenția rămâne o bună reflexie a dreptului cutumiar al națiunilor pe care Tribunalul trebuie să-l ia în considerare împreună cu toate celelalte elemente de probă disponibile pentru a determina dreptul cutumiar ce urmează a fi aplicat în fiecare situație concretă. (...)”

7. *Principiile de la Nürnberg*

122. Către mijlocul anilor 1950, Comisia de drept internațional a adoptat cele șapte „principii de la Nürnberg”, care rezumau „principiile dreptului internațional consacrate” prin Statutul și decizia TMI de la Nürnberg :

„Principiul I : Fiecare autor a unui act ce constituie o crimă de drept internațional este responsabil de aceasta și pasibil de a fi pedepsit.

Principiul 2 : Faptul că dreptul intern nu pedepsește o acțiune ce constituie crimă de drept internațional nu-l liberează de răspundere de drept internațional pe cel ce a comis-o.

(...)

Principiul 4 : Faptul de a fi acționat la ordinul guvernului său sau la ordinul unui superior ierarhic nu liberează de răspundere autorul în drept internațional, dacă acesta a avut capacitatea morală de a alege.

Principiul 5 : Fiecare persoană acuzată de o crimă de drept internațional are dreptul la un proces echitabil, atât în privința faptelor, cât în privința dreptului.

Principiul 6 : Crimele enumerate mai jos sunt pedepsite în calitate de crime de drept internațional.

(...)

b) Crime de război : Violările legilor și obiceiurilor războiului care cuprind, fără a fi limitate, omorurile, relele tratamente sau deportarea pentru muncă forțată sau pentru orice alt scop a populațiilor civile în teritoriile ocupate, omorul sau relele tratamente a prizonierilor de război sau a persoanelor în mare, executarea ostaticilor, jaful bunurilor publice sau private, distrugerea perversă a orașelor și satelor sau devastarea care nu sunt dictate de necesități militare.

(...)

Principiul 7 : Complicitatea la o crimă contra păcii, la o crimă de război sau la o crimă contra umanității, așa cum sunt definite în principiul 6, este o crimă de drept internațional.”

F. Urmăririle pentru crime de război intentate la nivel național după cel de-al Doilea Război Mondial pentru acțiunile comise în timpul acestui război

1. Legea nr. 10 a Consiliului de control aliat – Pedepsirea persoanelor vinovate de crime de război, de crime contra păcii și de crime contra umanității („Legea no 10 a Consiliului de control”) și „cauza ostaticilor”

123. Legea nr. 10 a Consiliului de control a fost elaborată în luna decembrie 1945 de către Consiliul de control aliat în Germania în vederea creării în această țară a unei baze juridice uniforme pentru urmărirea judiciară contra criminalilor de război (alții decât cei deferiți TMI de la Nürnberg). Articolul 1 enunța că Declarația de la Moscova din 1943 și Acordul de la Londra din 1945 deveneau parte integrantă a legii. Articolul II 5) era formulat în felul următor :

„Nici într-un proces și nici într-o urmărire pentru vreuna din crimele precitate, acuzatul nu va avea dreptul să invoce expirarea termenului de prescripție în perioada 30 ianuarie 1933 - 1 iulie 1945. (...)”

124. Această lege recunoștea, de asemenea, în calitate de crime de război acțiunile aproape identice celor vizate în articolul 6 b) al Statutului TMI, precum și menționa că se consideră că o persoană a fi comis o crimă de război, dacă aceasta a acționat în calitate de autor sau complice, dacă a ordonat sau a favorizat comiterea crimei, dacă a consimțit la comiterea crimei, dacă a participat la planificarea sau la careva acțiuni în vederea comiterii crimei sau dacă a fost membru al unei organizații sau a unui grup implicat în comiterea crimei în cauză. Pedepsele, de asemenea, erau prevăzute.

125. În cauza ostaticilor (*Wilhelm List*)¹³, acuzații au fost învinuiți de crime de război și crime contra umanității comise în timpul celui de-al

¹³. *The United States of America vs. Wilhelm List, et al.*, UNWCC, Law Reports of Trials of War Criminals („LRTWC”), Volumul VIII, 1949 („cauza ostaticilor”).

Doilea Război Mondial. Acestora le-a fost incriminat faptul că au pus în aplicare un sistem de omoruri prin represalii în teritoriile ocupate și au executat rapid soldații italieni care s-au predat. Conform deciziei adoptate în această cauză, crimele enunțate în Statutul TMI de la Nürnberg și în legea nr. 10 a Consiliului de control erau conforme legilor și obiceiurilor războiului existente.

126. Decizia menționa că *List* era :

„ autorizat să calmeze țările cu ajutorul forței militare; el era abilitat să pedepsească *franc-tireur*-ii care atacau trupele sale sau sabotau mijloacele sale de transport și de comunicație ; [...], aceasta înseamnă, bineînțeles, că membrii capturați ai acestor grupe ilegale nu aveau dreptul să fie tratați în calitate de prizonieri de război. Acuzații nu pot fi învinuiți de nici o crimă pentru că au omorât membrii capturați ai forțelor de rezistență, deoarece era vorba de *franc-tireur*-i.”

127. În ceea ce privește necesitățile militare, decizia menționa următoarele :

„ Necesitatea militară permite unui beligerant, supus legilor războiului, să exercite orice constrângere necesară pentru a obține supunerea totală a inamicului cu o pierdere minimă de timp, de vieți umane și bani. În genere, această noțiune autorizează un ocupant să întreprindă măsurile necesare securității forțelor sale și reușitei operațiunilor duse de acesta. Necesitatea militară permite eliminarea inamicilor înarmați și a altor persoane, eliminarea cărora este inevitabilă în condițiile conflictelor armate ale războiului; aceasta autorizează capturarea inamicilor înarmați și a altor persoane ce prezintă un pericol deosebit, însă nu permite uciderea locuitorilor inocenți în scopuri de răzbunare sau pentru a-și satisface o dorință de omor. Pentru a fi legitimă, distrugerea bunurilor trebuie să fie obligatoriu dictată de necesitățile de război. Distrugerea privită ca un scop în sine este contrară dreptului internațional. Trebuie să existe o legătură rezonabilă între distrugerea bunurilor și reducerea forțelor inamice.”

128. După ce a recunoscut că lipsa declarației de război oficiale între Germania și Italia suscita dubii serioase cu privire la faptul dacă ofițerii italieni executați și-ar fi recunoscut sau nu statutul de prizonieri de război, Tribunalul totuși a conchis că executarea sumară a ofițerilor era „ilegală și absolut nejustificată”.

2. Alte procese naționale

129. După 1945, diferite tribunale naționale, în special, tribunale civile și militare australiene, britanice, canadiene, chineze, franceze și norvegiene, au intentat urmăriri pentru crime de război din cauza acțiunilor comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.¹⁴. Toate aceste cauze

¹⁴. *Cauza Shigeru Ohashi și Alții*, Curtea Militară Australiană 1946, LRTWC, Volumul V ; *Cauza Yamamoto Chusaburo*, Curtea Militară Britanică, 1946 LRTWC, Volumul III ; *Cauza Eikichi Kato*, Curtea Militară Australiană 1946, LRTWC, Volumul I ; *Cauza Eitaro Shinohara și Alții*, Curtea Militară Australiană 1946, LRTWC, Volumul V ; *Re Yamashita* 327 U.S. 1 (1946) ; *Procesul lui Karl-Hans Hermann Klinge*, Curtea Supremă norvegiană 1946, LRTWC, Volumul III ; *Procesul lui Franz Holstein et autres*, Tribunalul militar francez 1947, LRTWC, Volumul VIII ; *TCauza Otto Skorzeny and Others*, Tribunalul Militar American 1947, LRTWC, Volumul IX ; *Cauza Dostler*, Comisia militară a SUA 1945, LRTWC Volumul I ; *Cauza Almelo*, Curtea Militară Britanică 1945, LRTWC Volumul I ; *Cauza Dreierwalde*, Curtea Militară Britanică 1946, LRTWC Volumul I ; *Cauza Abbaye Ardenne*, Tribunalul militar canadian 1945, LRTWC

se refereau la infracțiuni contra legilor și obiceiurilor războiului. În multe din ele a fost subliniată necesitatea de a duce procese echitabile înainte de a pedepsi autorii bănuți de crime de război. În unele decizii a fost precizat că era legitim pentru un tribunal național să se refere la legile și obiceiurile internaționale de război. Altele făceau trimitere la regulile cu privire la distrugerile inutile ale bunurilor civililor sau la portul ilegal al uniformei inamicului. Într-un anumit număr de cazuri, judecătorii au reținut responsabilitatea individuală a comandanților.

G. Convenții ulterioare

1. *Convenția asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității („Convenția din 1968”)*

130. În luna noiembrie 1968 Adunarea Generală a Națiunilor Unite a adoptat această Convenție ca răspuns la îngrijorările referitoare la faptul că presupușii criminali de război (ai celui de-al Doilea Război Mondial) care încă nu au fost pedepsiți, cu trecerea timpului, vor putea să scape de urmări.

131. Intrată în vigoare la 11 noiembrie 1970, Convenția din 1968 a fost ratificată de Uniunea Sovietică în 1969 și de Letonia la 14 aprilie 1992. Prevederile sale pertinente în speță sunt :

„Preambul

(...)

constatând că în nici una din declarațiile solemne, actele sau convențiile privind urmărirea și pedepsirea crimelor de război și a crimelor contra umanității nu au fost prevăzute limite în timp,

considerând că crimele de război și crimele contra umanității sunt printre cele mai grave crime de drept internațional,

convinsă că pedepsirea efectivă a crimelor de război și a crimelor contra umanității este un element important în prevenirea unor astfel de crime, în protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale, de natură să încurajeze încrederea, să stimuleze cooperarea între popoare și să favorizeze pacea și securitatea internațională,

constatând că aplicarea, în ceea ce privește crimele de război și crimele contra umanității, a regulilor dreptului intern referitoare la prescripția pentru crime de drept comun, îngrijorează profund opinia publică mondială, întrucât împiedică urmărirea și pedepsirea persoanelor responsabile de aceste crime,

recunoscând că este necesar și oportun să se afirme în dreptul internațional, prin această convenție, principiul imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității și să se asigure aplicarea lui universală”.

132. Primul articol al Convenției din 1968 prevede :

Volumul IV ; *Procesul lui Bauer, Schrameck și Falten*, Tribunalul militar francez 1945, LRTWC Volumul VIII ; *Procesul lui Takashi Sakai*, Tribunalul militar chinez 1946, LRTWC Volumul III ; *Procesul Hans Szabados*, Tribunalul militar permanent francez 1946, LRTWC Volumul IX ; *Cauza Franz Schonfeld și alții*, Curtea Militară Britanică 1946, LRTWC Volumul XI (sunt indicate datele procesului sau ale pronunțării deciziei).

„Indiferent de data la care au fost comise, sunt imprescriptibile crimele următoare:

a) crimele de război, așa cum sunt definite în Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, din 8 august 1945, și confirmate prin rezoluțiile Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite 3 (I) și 95 (I) din 13 februarie 1946 și 11 decembrie 1946 și, în special, „infracțiunile grave” enumerate în Convențiile de la Geneva, din 12 august 1949, pentru protecția victimelor de război; (...)”

2. *Convenția europeană privind imprescriptibilitatea crimelor împotriva umanității și a crimelor de război („Convenția din 1974”)*

133. Această Convenție se aplică în privința crimelor comise înaintea de adoptarea sa și care însă nu sunt prescrise. Doar două state au semnat-o la etapa depozitării sale (Franța și Țările de Jos) și a intrat în vigoare în 2003 după a treia ratificare a sa (de către Belgia). Nici URSS, nici Letonia nu au ratificat-o.

3. *Protocolul adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 („Protocolul adițional din 1977”)*

134. Acest Protocol la Convențiile de la Geneva avea drept scop dezvoltarea și reafirmarea unui număr mare de legi și obiceiuri de război, ținând cont de vechimea unui număr mare de legi pe care se fondau convențiile (în special, Convenția de la Haga din 1907). Multe din dispozițiile sale sunt retratări ale legilor și obiceiurilor de război existente, alte dispoziții sunt de natură constitutivă.

135. Primele două „reguli fundamentale” ale războiului sunt descrise în articolul 35:

„1. În orice conflict armat, dreptul părților la conflict de a alege metodele și mijloacele de luptă nu este nelimitat.

2. Este interzis să se întrebuințeze arme, proiectile și materiale, ca și metode de luptă de natură să provoace suferințe inutile.”

136. Articolul 39 dispune :

„1. Este interzis să se utilizeze, într-un conflict armat, drapelul sau pavilioane, simboluri, insigne sau uniforme militare ale unor state neutre sau ale altor state care nu sunt părți la conflict.

2. Este interzis să se utilizeze drapelul sau pavilioane, simboluri, insigne sau uniforme militare ale părților adverse pe timpul atacurilor sau pentru a disimula, a favoriza, a proteja sau a împiedica operațiunile militare.”

137. Articolul 41 confirmă protecția persoanelor din afara luptei:

„1. Nici o persoană recunoscută sau trebuind să fie recunoscută, ținând cont de împrejurări, ca fiind scoasă din luptă, nu trebuie să facă obiectul unui atac.

2. Este scoasă din luptă orice persoană:

a) care a căzut în mâinile unei părți adverse;

b) care exprimă în mod clar intenția sa de a se preda;

c) care și-a pierdut cunoștința sau este în alt fel în stare de incapacitate, ca urmare a

rănilor sau a bolii și, în consecință, incapabilă să se apere, cu condiția ca, în toate cazurile, ea să se abțină de la orice act de ostilitate și să nu încerce să evadeze.”

138. Articolul 48 recunoaște principiul diferențierii :

„În vederea asigurării respectării și protecției populației civile și a bunurilor cu caracter civil, părțile la conflict trebuie întotdeauna să facă o diferențiere între populația civilă și combatanți, ca și între bunurile cu caracter civil și obiectivele militare și, în consecință, să dirijeze operațiunile lor numai împotriva obiectivelor militare.”

139. Articolul 50 menționează că este considerată ca fiind civilă orice persoană care nu aparține forțelor armate. Această dispoziție este formulată în felul următor :

„1. Este considerată civilă orice persoană care nu aparține uneia din categoriile prevăzute în art. 4 A 1), 2), 3) și 6) al celei de-a III-a Convenții și în art. 43 al prezentului Protocol¹⁵. În caz de îndoială, persoana respectivă va fi considerată civilă.

2. Populația civilă cuprinde toate persoanele civile.

3. Prezența în mijlocul populației civile a persoanelor izolate care nu răspund definiției de persoană civilă nu privează această populație de calitatea sa.”

140. Articolul 51 se referă la protecția acordată civililor :

„1. Populația civilă și persoanele civile se bucură de o protecție generală contra pericolelor rezultând din operațiile militare. În scopul de a face această protecție efectivă, regulile următoare, care se adaugă celorlalte reguli de drept internațional aplicabil, vor trebui să fie respectate în toate împrejurările.

2. Nici populația civilă ca atare, nici persoanele civile nu vor trebui să facă obiectul atacurilor. Sunt interzise actele sau amenințările cu violența al căror scop principal este de a răspândi teroarea în populația civilă.

3. Persoanele civile se bucură de protecția acordată de către prezenta secțiune, în afară de cazul când participă direct la ostilități și numai pe durata acestei participări.”

141. Articolul 52 reiterează regula cutumiară conform căreia un bun cu caracter civil (care nu este un obiectiv militar) nu poate face obiectul atacurilor. În paragraful 3 se menționează:

”În caz de dubii, un bun care este, în mod normal, afectat unei utilizări civile, cum ar fi un lăcaș de cult, o casă, un alt tip de locuință sau o școală, este prezumat a nu fi utilizat în vederea aducerii unei contribuții efective la acțiunea militară.”

142. Articolul 75 oferă protecție persoanelor care se află la puterea unei părți beligerante și care nu beneficiază de un statut special de protecție (ca cel de prizonier de război, de exemplu) conform legilor și obiceiurilor războiului.

ÎN DREPT

I. VIOLAREA PRETINSĂ A ARTICOLULUI 7 AL CONVENȚIEI

¹⁵ Aceste dispoziții se referă la dreptul la statutul de prizonier de război și definește forțele armate.

143. Invocând articolul 7 al Convenției, reclamantul se plânge de aplicarea retroactivă a dreptului penal. El susține că acțiunile pentru care el a fost condamnat nu constituiau infracțiune la momentul comiterii lor în 1944 și că paragraful 2 al articolului 7 nu era aplicabil. În viziunea sa, faptele incriminate nu cădeau sub incidența acestei dispoziții. Articolul 7 al Convenției prevede:

„1. Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia o infracțiune potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii.

2. Prezentul articol nu va aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care în momentul săvârșirii era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.”

A. Hotărârea Camerei

144. Camera a examinat plângerea reclamantului referitoare la violarea articolului 7 § 1 al Convenției. Aceasta a estimat că articolul 68 § 3 al Codului Penal din 1961 se întemeia mai curând pe dreptul internațional decât pe dreptul intern și că instrumentele internaționale pertinente erau Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907. Camera a relevat că a patra Convenție de la Geneva din 1949 și Protocolul adițional din 1977 au fost adoptate posterior acțiunilor litigioase comise în luna mai 1944 și nu aveau efect retroactiv. Ea a indicat că principiile Convenției de la Haga din 1907 erau unanim recunoscute, că aveau un caracter universal și că constituiau reguli cutumiare fundamentale ale *jus in bello* în 1944, și că în aceste condiții se aplicau acțiunilor incriminate reclamantului.

145. Examinând problema existenței unei baze juridice suficiente pentru a condamna reclamantul pentru crime de război și dacă acesta putea la acea vreme în mod rezonabil să prevadă că comportamentul unității sale la 27 mai 1944 îl va face vinovat de astfel de crime, Camera notează că sectorul Mazie Bati era ținta atacurilor comise, în special, de forțele auxiliare letone în serviciul administrației germane.

146. În continuare, Camera a examinat statutul juridic al sătenilor și a stabilit o distincție între bărbații și femeile care au decedat. În ceea ce privește bărbații, Camera a considerat că reclamantul putea în mod legitim să-i considere ca fiind colaboratori ai armatei germane și că, chiar dacă nu corespundeau tuturor criteriilor definiției de combatant, *jus in bello* nu permitea calificarea *a contrario* automată a acestora în calitate de „civili”. Fiind astfel precizat statutul juridic al sătenilor, iar reclamantul fiind un „combatant”, Camera a considerat că nu a fost demonstrat că atacul din 27 mai 1944 era în sine contrar legilor și obiceiurilor războiului codificate în Regulamentul de la Haga din 1907, și prin urmare, nu avea temei pentru condamnarea reclamantului în calitate de comandant al unității.

147. În ceea ce privește femeile care au fost ucise în cadrul operațiunii, Camera a considerat că dacă acestea au colaborat cu administrația germană, concluzia de mai sus este valabilă în privința lor. Dacă moartea lor a

rezultat în urma unui exces de putere, nu se putea vedea o violare a *jus in bello*, iar dreptul de atragere la răspundere penală pentru acțiunile în cauză a fost prescris după anul 1954 conform dreptului intern. În viziunea Camerei, era contrar principiului previzibilității condamnarea reclamantului peste jumătate de secol de la expirarea termenului de prescripție.

148. În fine, Camera a considerat că nu era cazul de a examina cauza prin prisma articolului 7 § 2. Ea a notat că chiar dacă această dispoziție ar fi aplicabilă, operațiunea din 27 mai 1944 nu putea fi calificată ca fiind criminală „conform principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”.

B. Susținerile părților și ale terților intervenienți în fața Marii Camere

1. Guvernul pârât

149. Guvernul pârât contestă raționamentul și concluzia Camerei.

150. Acesta susține că cauza urmează a fi examinată sub unghiul articolului 7§1 al Convenției, deoarece acțiunile reclamantului, la momentul comiterii lor, aveau un caracter criminal atât potrivit dreptului internațional, cât și dreptului național. Rolul Curții, conform acestui articol, este de a stabili dacă a existat o dispoziție juridică suficient de clară și accesibilă care ar incrimina anumite acțiuni și, în special, de a stabili dacă instanțele letone erau în drept să-și întemeieze deciziile pe articolul 68 § 3 al Codului penal din 1961 și, în acest sens, să țină cont și de prevederile relevante ale dreptului internațional. Prin urmare, incriminarea putea să rezulte din dreptul național sau internațional, scris sau nescris, iar articolul 7 nu este o clarificare graduală a regulilor răspunderii penale prin interpretare judiciară, atâta timp cât rezultatul a fost corespunzător esenței infracțiunii. O astfel de dezvoltare a dreptului penal a fost importantă în contextul în care un stat de drept democratic a succedat un regim totalitar și și-a asumat obligația de a urmări criminalii vechiului regim.

151. Totuși, Guvernul consideră că Camera a depășit rolul său subsidiar distorsionând faptele stabilite de instanțele naționale, care au acționat în conformitate cu articolul 6. Efectuând o nouă apreciere a faptelor, Camera a neglijat unele circumstanțe esențiale ale evenimentelor din 27 mai 1944 care au fost stabilite de Camera pentru cauze penale și confirmate de Senatul Curții Supreme, mai ales, în ceea ce privește existența unei sentințe a vreunui tribunal de partizani în privința sătenilor din Mazie Bati. O astfel de sentință oricum a fost ilegală, deoarece a fost adoptată *in absentia*, cu încălcarea principiilor fundamentale ale unui proces echitabil. Guvernul pârât a prezentat Marii Camere scrisori de la Procuratura Generală din luna februarie 2008 (referitoare la existența tribunalului de partizani, rolul Mazie Bati și al locuitorilor săi în apărarea forțelor germane și motivele distribuirii armelor printre săteni) pe care le-a prezentat deja Camerei.

152. Mai mult decât atât, prin observații detaliate, Guvernul pârât susține că Curtea trebuie să țină cont de contextul istoric și politic general al evenimentelor care au avut loc înainte și după cel de-al Doilea Război

Mondial, și anume, de faptul că, ocupația sovietică a Letoniei în 1940 era ilegală și că, fiind întreruptă de ocupația germană în perioada 1941 până în 1944, de asemenea, ilegală, a durat până la redobândirea independenței țării la începutul anilor 1990. În timpul ocupației sovietice, Letonia nu a putut să-și exercite puterile sale suverane, inclusiv obligațiile internaționale. În afară de pretinsa frică populației locale de partizanii roșii, reclamantul a mai distorsionat realitatea susținând că evenimentele din 27 mai 1944 din Mazie Bati au constituit incidente de război civil străin conflictului armat internațional dintre Puterile Axei și URSS, în mod special.

153. Cu toate că Curtea este în drept să aplice principiile pertinente ale dreptului internațional, Guvernul pârât nu este de acord cu aplicarea de către Camera a dreptului internațional. Guvernul susține că Camera a neglijat sau aplicat într-un mod necorespunzător mai multe surse ale dreptului internațional și unele principii care derivă din acestea, în special criteriile care permit definirea civililor și exigența supunerii acestora la un tratament uman, principiul conservării dreptului la protecție umanitară internațională în cazul pierderii statutului de civil, limitele necesității militare și interzicerea acțiunilor de perfidie. Referindu-se detaliat la convenții și declarații, precum și la Statutul și decizia Tribunalului militar internațional de la Nürnberg, Guvernul pârât susține că reclamantul era în mod evident vinovat de crime de război în sensul în care această noțiune era interpretată în 1944.

154. Recunoscând că principiul distincției nu era încă bine stabilit în 1944, Guvernul indică era clar că sătenii din Mazie Bati erau „civili”: chiar dacă erau persoane înarmate, chiar dacă acestea simpatizau ocupația nazistă și chiar dacă acestea aparțineau unei organizații de menținere a ordinii, el susține că acestea își păstrau statutul de persoane civile. În orice caz, chiar dacă sătenii ar fi pierdut acest statut și ar putea fi considerați ca fiind „combatanți”, din punctul de vedere al Guvernului, nimic nu autoriza executarea imediată sau uciderea persoanelor din afara luptei fără un proces echitabil (în privința căruia nu ar exista nici o probă în speță) care să stabilească că persoanele respective erau implicate în comiterea unei infracțiuni penale. În plus, Guvernul susține că acțiunile în cauză nu ar fi fost acțiuni licite de „represalii legale ale beligeranților”, deoarece, printre altele, astfel de acțiuni erau interzise în privința prizonierilor de război după adoptarea Convenției de la Geneva din 1929, iar în ceea ce privește civilii, nu a fost niciodată sugerat faptul că sătenii ar fi comis crime de război.

155. Guvernul mai susține că în 1944 (precum și ulterior), în dreptul intern, acțiunile reclamantului au constituit infracțiuni. Dispozițiile Codului Penal din 1926 (adoptat în 1940 printr-un decret al Consiliului Suprem al RSS al Letoniei, rămas în vigoare până în anul 1991 și reintrodus în 1993) incriminau și pedepseau violările regulilor și obiceiurilor războiului și erau suficient de clare și accesibile. Ambiguitatea care a existat din septembrie 1991 până în aprilie 1993 este lipsită de importanță din punct de vedere practic, ținând cont de obligația internațională a Letoniei de a urmări și judeca autorii unor astfel de violări în temeiul dreptului internațional în vigoare atunci.

156. Nu este relevant faptul dacă reclamantul a fost sau nu autorul acțiunilor criminale, deoarece el și-a asumat responsabilitatea de a comanda.

157. Mai mult decât atât, condamnarea sa nu a fost prescrisă, *inter alia*, în concordanță cu prevederile articolului 14 (și notelor sale de însoțire) al Codului Penal din 1926, ale articolului 45 al Codului Penal din 1961 și ale articolului 1 al Convenției din 1968, cărora Curtea europeană a drepturilor omului le-a recunoscut efect retroactiv.

158. În lumina celor menționate mai sus, în 1944 era în mod cert și obiectiv previzibil faptul că acțiunilor în cauză erau criminale și nu este necesar de a demonstra că reclamantul cunoștea calificarea juridică exactă a fiecărei acțiuni. De altfel, cealaltă versiune a evenimentelor dată de reclamant (precum că el intenționa să aresteze sătenii întru executarea unei condamnări a acestora de către un tribunal compus din partizani) dezvăluie că acesta era conștient la acea vreme de caracterul criminal al acțiunilor sale (sătenii fiind omorâți, și nu arestați). Condamnarea reclamantului de asemenea a fost obiectiv previzibilă, având în vedere în special declarațiile formulate de anumite state în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și urmărilor duse la nivel internațional și național în timpul războiului și imediat după acesta, proces la care autoritățile sovietice au participat activ. Nu este relevant faptul că reclamantul a fost considerat timp de mulți ani ca fiind erou sovietic, elementul cheie fiind stabilirea faptului dacă în 1944 era previzibil faptul dacă acțiunile comise vor fi considerate crime de război, și nu faptul că situația sa politică i-ar permite ulterior să evite urmărirea sa penală. Susținerea faptului că alții comiteau crime de război nu constituie un mijloc de apărare care ar permite evitarea răspunderii penale individuale, cu excepția cazului dacă această derogare de la principii de către alte state este suficientă pentru a stabili o schimbare în practica și cutumele internaționale.

159. Suplimentar, Guvernul invocă că acțiunile reclamantului constituiau infracțiuni „conform principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate”, în sensul articolului 7 § 2 al Convenției. Guvernul susține că această dispoziție a fost elaborată de asemenea pentru a elimina orice dubii cu privire la legalitatea urmărilor exercitate de tribunalele militare internaționale după cel de-al Doilea Război Mondial. Or, practica internațională și națională ulterioare au confirmat legalitatea universală a tribunalelor militare internaționale și principiile lor, rolul articolului 7 § 2 fiind acum caduc. Dacă aceste „principii generale” constituie o sursă primară sau o sursă secundară a dreptului internațional, acestea derivă din sistemele naționale pentru a înlătura lacunele dreptului internațional pozitiv și cutumiar. În lipsa unui consens în examinarea cauzelor de către sistemele naționale de stabilire a existenței unor astfel de principii, Guvernul pârât a evaluat jurisdicțiile care, în 1944, s-au pronunțat deja în privința chestiunii crimelor de război, precum și asupra codurilor penale leton și sovietic. Constatând că jurisdicțiile naționale care au concluzionat violarea legilor și obiceiurilor războiului s-au inspirat de principiile de drept internațional stabilite, Guvernul susține că acțiunile comise de reclamant erau criminale conform principiilor generale de drept recunoscute, astfel încât jurisdicțiile

naționale competente în speță erau, după părerea sa, în drept să aplice aceste principii.

2. Reclamantul

160. Reclamantul susține raționamentul și concluziile Camerei, pretinzând că nu este vinovat de nici o infracțiune prevăzută de dreptul național, dreptul internațional sau de principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.

161. El respinge argumentul Guvernului pârât precum că Camera și-ar fi depășit competența și ar fi dat o apreciere incorectă anumitor circumstanțe. Reclamantul susține că de fapt, anume Guvernul a prezentat într-un mod inexact și distorsionat în fața Marii Camere faptele stabilite de Cameră.

162. Reclamantul reiterează în fața Marii Camere versiunea sa cu privire la circumstanțele decesului membrilor grupului de partizani ai comandantului Tchougounov în luna februarie 1944. Aceștia, refugiați în hambarul lui Meikuls Krupniks, au fost trădați *Wehrmacht*-ului de către sătenii decedați în cadrul operațiunii ulterioare: sătenii au pretins că îi vor proteja, însă au anunțat forțele armate germane care se aflau în apropiere despre prezența lor. A doua zi, soldații germani au ajuns și, după ce au obținut mai multe informații de la trei femei din sat, i-au omorât pe membrii grupului lui Tchougounov. Câteva femei, printre care și mama lui Meikuls Krupniks, au dezbrăcat cadavrele. Sătenii respectivi au primit cu titlu de recompensă de la administrația militară germană lemne de foc, zahăr, alcool și bani. Un sătean capturat de alți partizani a dat numele celor care au denunțat grupul comandantului Tchougounov.

Reclamantul amintește că a acționat întru executarea deciziei unui tribunal *ad hoc* de partizani, existența căreia va fi confirmată. Acest tribunal a identificat sătenii din Mazie Bati suspectați de trădarea grupului comandantului Tchougounov și i-a condamnat la moarte. Unitatea reclamantului a împuternicită să aducă persoanele condamnate în fața acestui tribunal. Reclamantul explică în fața Marii Camere că, din cauza condițiilor luptei care erau la acea vreme, unitatea sa nu era în stare nici să aresteze sătenii și să-i mențină în calitate de prizonieri (ei ar fi reprezentat un obstacol și pericol mortal pentru partizani) și nici să-i ducă în fața tribunalului partizanilor.

163. Reclamantul consideră că drepturile sale protejate de articolul 7 §1 au fost încălcate. Garanțiile consacrate în această dispoziție prezintă o importanță considerabilă și ar trebui să fie interpretate și aplicate astfel încât să asigure o protecție efectivă împotriva urmărilor și proceselor arbitrare. Articolul 7 § 2 nu este aplicabil, deoarece infracțiunile invocate nu intră în domeniul de aplicare al acestei dispoziții.

164. În ceea ce privește definiția noțiunii de crimă de război, reclamantul se bazează în principal pe Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907, precum și pe Statutul și decizia TMI de la Nürnberg; el respinge Convențiile de la Geneva din 1949 și Protocolul adițional din 1977 pe motiv că aceste texte sunt posterioare evenimentelor din speță.

Deoarece o crimă de război a fost definită ca fiind una comisă contra populației civile de către un ocupant pe un teritoriu ocupat, acțiunile litigioase nu ar putea, din motivele menționate mai jos, să fie calificate în calitate de astfel de crime prin prisma dreptului internațional sau a principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.

165. În primul rând, sătenii în cauză nu erau civili. Scrisorile Procuraturii Generale din februarie 2008 sunt inexacte, neadecvate și incorecte referitor la faptul precum că îi revenea lui, acuzatului, să-și susțină apărarea, în timp ce anume Procuratura era obligată să demonstreze acuzațiile înaintate. Totodată, reclamantul a prezentat Marii Camere documente noi (care datează din anii 1940 și sunt din arhivele statului leton) care, după opinia lui, ar putea confirma anumite lucruri: precum că, Mazie Bati ar figura pe planul posturilor de apărare germane; administrația nazistă ar fi interzis „civililor” să poarte arme și germanii ar fi furnizat arme sătenilor din Mazie Bati, astfel era evident că satul a participat la operațiunile militare și a constituit un centru de apărare german; sătenii decedați (în special membrii familiilor lui Bernards Šķirmants, Ambrozs Buls și Meikuls Krupniks) ar fi făcut parte din *aizsargi*, și *aizsargi* ar fi participat regulat la omorurile evreilor și partizanilor în Letonia. În plus, Bernards Šķirmants și Meikuls Krupniks ar fi fost *Schutz männer*.

Rezumând, sătenii au fost *aizsargi*, fie *Schutz männer*. Deci, ei au fost înarmați de administrația militară germană și au fost în serviciul activ al acesteia: furnizând grupul comandantului Tchougounov, aceștia au comis nu un act de apărare legitimă, ci un act de colaborare. Iar, deoarece era imposibil de a-i considera pe săteni ca făcând parte din populația civilă, aceștia au devenit o țintă militară legitimă. Compus din combatanți, plutonul reclamantului a fost în drept să-i pedepsească.

166. În al doilea rând, reclamantul susține că după 1940, Letonia era legal o republică a URSS și că a pretinde contrariul înseamnă de a merge împotriva adevărului istoric și a bunului simț. Declarația din 4 mai 1990 și condamnarea sa au avut scopul de a condamna anexarea Letoniei în 1940 și nu au fost motivate de dorința Letoniei de a respecta obligațiile sale internaționale de a urmări criminalii de război. La 27 mai 1944, reclamantul era un combatant ce apăra teritoriu țării sale contra Germaniei și contra cetățenilor sovietici care, după opinia sa, colaborau activ cu Germania (el se bazează în această privință pe decizia tribunalului regional din Latgale). Deoarece URSS nu era o putere ocupantă, reclamantul nu poate fi considerat ca fiind autorul crimelor de război. Reclamantul mai consideră că nu sunt corecte, din punct de vedere istoric, opiniile guvernelor leton și lituanian, care echivalează anexarea legală a Letoniei la URSS în 1940 cu ocuparea germană din 1941. În 1944, letonii nu au avut decât două opțiuni: de a fi anti-germani sau de a fi anti-sovietici. Reclamantul ar fi ales să lupte cu forțele naziste de partea URSS pentru a elibera Letonia, în timp ce sătenii ar fi luptat contra lor împreună cu naziștii.

167. În al treilea rând, Codul Penal din 1926 nu conținea nici un capitol referitor la crime de război și ar fi greșit ca Guvernul pârât să invoce „infrațiunile militare” prevăzute la capitolul IX al acestui cod, incriminările respective vizând acțiuni ce aduc atingere ordinii stabilite în

serviciul militar și urmând a fi distinse de „crime de război”. Reclamantul a mai adăugat că, de fapt, Codul penal din 1926 prevedea că neexecutarea unui ordin atrăgea răspundere penală (articolul 193-3).

168. Reclamantul susține, printre altele, că el nu putea pur și simplu să prevadă că va putea fi urmărit pentru crime de război. Procesul său ar fi fost unul fără precedent: el susține că era pentru prima dată ca un soldat care a luptat contra puterilor Axei să fie acuzat peste atâta timp (aproape 50 de ani). El avea vârsta de doar 19 ani atunci când, în contextul diferitor acorduri internaționale și conflictelor armate pentru care nu este responsabil, a luptat în calitate de membru al coaliției anti-hitleriste. El afirmă că la 27 mai 1944 el gândea (invocând în acest sens decizia tribunalului regional de la Latgale) că apăra Letonia în calitate de parte integrantă a URSS și nu și-a imaginat niciodată că peste câteva decenii mai târziu Letonia va considera că a fost ocupată ilegal de URSS și că acțiunile sale vor fi calificate ca fiind criminale. El aprobă concluzia Camerei conform căreia, el nu putea să prevadă că va fi condamnat în temeiul dreptului intern.

169. În fine, reclamantul consideră că Marea Cameră ar trebui să reexamineze capetele de plângere referitoare la violarea articolelor 3, 5, 6, 13, 15 și 18 pe care Camera le-a declarat inadmisibile în hotărârea sa din 20 septembrie 2007.

3. Susținerile terților intervenienți

a) Guvernul Federației Ruse

170. Guvernul Federației Ruse susține raționamentul și concluziile Camerei.

171. Potrivit acestuia, cauza urmează a fi examinată prin prisma primului paragraf al articolului 7 și că nu este cazul de a o examina sub unghiul paragrafului doi al acestei dispoziții. Răspunderea penală a unei persoane nu poate fi atrasă în temeiul „principiilor generale” vizate în articolul 7 § 2, decât în circumstanțele excepționale ale perioadei de după cel de-al Doilea Război Mondial. Aceste principii ar putea avea o oarecare utilitate în calitate de surse ale normelor dreptului penal internațional, însă relevanța lor ar putea fi diminuată o dată cu dezvoltarea dreptului internațional convențional. Dezvoltarea unui corp de drept internațional ce ar reglementa răspunderea penală a indivizilor este relativ recentă și abia în anii 1990, o dată cu crearea tribunalelor penale internaționale, s-ar putea spune că a evoluat un regim de drept penal internațional.

172. Guvernul Federației Ruse consideră că acțiunile reproșate reclamantului nu erau constitutive de infracțiune conform dreptului național sau internațional în 1944 și că reclamantul a fost, deci, condamnat cu violarea articolului 7 § 1. Instanțele naționale au comis, de fapt, o serie de erori.

173. În primul rând, instanțele naționale au aplicat incorect normele legale în speță. Nici Codul Penal din 1961, nici noile dispoziții introduse în 1933 nu intraseră în vigoare în 1944, nici chiar noul Cod Penal adoptat în 1998, în 2000 și în 2004. Articolul 14 din Codul Penal din 1926, adoptat de

Letonia după ce aceasta a devenit o republică a URSS, stabilea un termen de prescripție de zece ani și nu conținea nici o prevedere referitoare la crimele de război.

174. În al doilea rând, chiar dacă Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907 ar fi făcut parte în 1944 din dreptul internațional cutumiar, acestea nu puteau servi temei legitim pentru urmărirea reclamantului. Doar Statutul TMI de la Nürnberg definea răspunderea individuală, și oricum, aceasta era aplicabilă doar în privința criminalilor de război ai Axei.

Chiar dacă Statutul TMI ar fi produsul unui proces de codificare, reclamantul nu este vinovat de crime de război. Aceasta fiindcă acest instrument se aplică doar în privința conflictului armat între Germania și URSS, și nu în privința acțiunilor între cetățenii aceluiași stat: or, în 1944 Letonia, *de iure*, făcea parte din URSS și sătenii (deși *de facto* era subordonată Germaniei) erau *de jure* cetățeni sovietici. Astfel, reclamantul și sătenii aveau cetățenie sovietică. Contrar observațiilor guvernelor leton și lituanian, guvernul Federației Ruse consideră că Curtea europeană a drepturilor omului nu este în drept să reevalueze faptele istorice, în special, încorporarea Letoniei la URSS în 1940. Acesta invocă „instrumentele de constrângere pertinente de drept internațional” (prin care suveranitatea URSS pe toate teritoriile a fost recunoscută) și conferințele care au urmat cel de-al Doilea Război Mondial (în cadrul cărora ordinul posterior al celui de-al Doilea Război Mondial a fost stabilit de comun acord cu Statele Unite și Regatul Unit). Reieșind din criteriile din dreptul internațional utilizate pentru a defini noțiunea de „ocupație”, URSS nu poate fi considerată ca fiind o putere ocupantă în Letonia în 1944.

Guvernul Federației Ruse consideră că Statutul TMI de la Nürnberg nu califică acțiunile reclamantului ca fiind crime de război din cauza statutului de combatant al reclamantului și al sătenilor decedați și nu este de acord cu observațiile Guvernului pârât și ale celui lituanian referitoare la statutul legal al sătenilor. În corespundere cu principiul distincției și cu criteriile de definire a noțiunii de combatant (descrise în special în articolul 1 al Regulamentului de la Haga din 1907), reclamantul a fost un combatant instruit, înarmat care acționa în vederea executării unei sentințe pronunțate în numele administrației militare sovietice de către un tribunal *ad hoc* de partizani. Sătenii erau membri înarmați ale unei miliții care colabora activ cu administrația militară germană. Colaboratorii voluntari, ei au participat activ la ostilități și deci, au îndeplinit toate criteriile pentru a putea fi calificați în calitate de combatanți (cel puțin, combatanți inamici ilegali) și deci, au constituit ținte militare legitime. În fine, nici un instrument internațional ulterior (Convenția de la Geneva din 1949 și Protocolul adițional din 1977) nu pot fi luat în considerare din moment ce nu se aplică retroactiv.

175. În al treilea rând, principiul general al imprescriptibilității crimelor de război nu este aplicabil acțiunilor comise de reclamant în 1944, deoarece crimele de război au devenit crime internaționale abia la crearea TMI după cel de-al Doilea Război Mondial. Acesta nu se aplică, deci, decât acțiunilor comise ulterior (cu excepția criminalilor de război ai puterilor Axei). În ceea ce privește Convenția din 1968, aceasta nu este aplicabilă, deoarece,

după cum a fost explicat mai sus, reclamantul a acționat contra altor cetățeni sovietici și acțiunile sale nu puteau, astfel, constitui crime de război.

176. Din motivele menționate mai sus, reclamantul nu a putut să prevadă că va fi urmărit pentru crime de război din cauza acțiunilor comise la 27 mai 1944. În plus, în calitate de cetățean al Uniunii Sovietice, el nu ar fi putut să prevadă că patruzeci de ani mai târziu, locuind pe același teritoriu, el se va afla într-un alt stat (Letonia), care va incrimina acțiunile pentru care el nu ar fi fost responsabil penal în 1944.

177. În fine, Guvernul Federației Ruse contestă, printre altele, elementele de fapt invocate de guvernul leton în fața Marii Camere. Acesta consideră că puțin contează dacă Camera și-a depășit competența (referitoare la aprecierea faptelor și interpretarea juridică). Guvernul Federației Ruse consideră că, dacă Marea Cameră se bazează pe faptele stabilite de instanțele naționale și efectuează o lectură, și nu o interpretare a normelor naționale și internaționale pertinente, ea poate să ajungă la o concluzie identică cu cea a Camerei. După opinia guvernului, decizii și interese politice nu pot modifica calificarea juridică a acțiunilor reclamantului.

b) Guvernul lituanian

178. Guvernul lituanian abordează două probleme.

179. Prima se referă la statutul juridic al statelor baltice în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și la alte aspecte conexe ale dreptului internațional. Contrar celor expuse în paragraful 118 al hotărârii Camerei, Guvernul lituanian consideră că este cazul de a ține cont de acest aspect, în special pentru a determina ce reprezenta statutul juridic al forțelor beligerante în statele baltice în perioada faptelor din speță. De fapt, Curtea europeană a drepturilor omului a recunoscut deja că cele trei state baltice au pierdut independența lor în urma Pactului Molotov Ribbentrop (Tratatul de neagresiune din 1939 și Protocolul său secret, Tratatul din 1939 cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare și Protocolul său secret și, în sfârșit, al treilea Protocol secret germano-sovietic din 10 ianuarie 1941): acest Pact constituia un fapt istoric incontestabil, un acord ilegal încheiat în vederea agresiunii, printre altele, a statelor baltice și a condus la ocuparea ilegală a acestor state de forțele sovietice. De fapt, invazia sovietică a statelor baltice în luna iunie 1940 a fost o acțiune de agresiune în sensul Convenției de la Londra din 1933 cu privire la definiția agresiunii și al Convenției bilaterale din 1933 între Lituania și URSS cu privire la definiția agresiunii. Consimțământul involuntar al statelor baltice față de agresiunea sovietică nu a dat legitimitate acestei acțiuni de agresiune.

Însăși Uniunea sovietică a considerat câțiva ani înainte că *Anschluss* era o crimă internațională. Mai mult decât atât, în 1989 aceasta a recunoscut (rezoluția cu privire la aprecierea politică și juridică a Tratatului germano-sovietic de neagresiune din 1939) ilegalitatea agresiunii sale contra statelor baltice. Deci, se impun două concluzii: URSS nu a obținut nici un drept suveran asupra statelor baltice, astfel încât acestea niciodată nu au făcut legal parte din URSS prin prisma dreptului internațional și, mai mult decât

atât, statele baltice au continuat să existe în calitate de subiecte de drept internațional după agresiunea din 1940 de către URSS, care a sfârșit cu ocuparea ilegală a statelor baltice.

Aplicând acestea în speță, Guvernul lituanian susține că, statele baltice au fost agresate atât de URSS, cât și de Germania nazistă: decizia Tribunalului de la Nürnberg a definit agresiunea în așa mod încât cei doi agresori ar trebui să fie tratați la fel. Cetățenii baltici nu au nici un motiv de a simpatiza într-un mod deosebit pe careva din ocupanți, în realitate ei au dat dovadă de o frică rațională pentru fiecare din cei doi agresori (în acest sens, guvernul lituanian contestă punctul de vedere exprimat la paragraful 130 al hotărârii Camerei, crimele comise de Uniunea Sovietică în statele baltice constituie, după părerea sa, un fapt istoric incontestabil, astfel încât un careva nivel de colaborare cu inamicul în spiritul legitimei apărări nu ar trebui să fie tratată în mod diferit de la un agresor la altul.

Originarii statelor baltice care și-au păstrat naționalitatea baltică în temeiul dreptului internațional, nu pot fi considerați ca fiind cetățeni sovietici; aceștia au fost mai degrabă locuitori ai unui stat ocupat care au căutat protecția celor două forțe beligerante ocupante.

180. A doua problemă se referă la calificarea, în dreptul internațional umanitar și penal, a acțiunilor punitive ale forțelor sovietice contra populației locale ale statelor baltice și, în special, la faptul dacă aceste populații putea fi considerate ca fiind „combatanți”.

În acest sens, în afară de Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907, sunt relevante și alte instrumente, în special, a patra Convenție de la Geneva din 1949 și Protocolul adițional din 1977. Existența unei distincții fundamentale între, pe de o parte, forțele armate (beligeranții) și, pe de altă parte, populația pacifică (civilii) și imunitatea acesteia din urmă contra atacurilor militare (guvernul lituanian invocă în această privință clauza Martens, paragrafele 86-87 mai sus) au constituit principii de bază ale dreptului internațional umanitar existent în 1944. Guvernul lituanian estimează că sătenii în cauză nu corespundeau criteriilor ce definesc combatanții și că nu erau, deci, o țintă militară legitimă. Chiar dacă sătenii ar fi colaborat într-o oarecare măsură cu forțele germane, ei ar fi trebuit totuși să continue să beneficieze de protecția acordată civililor din moment ce nu puteau fi considerați ca fiind combatanți. O abordare opusă ar lăsa populația civilă la discreția forțelor beligerante, care ar putea decide în mod arbitrar că persoanele respective sunt combatanți și reprezintă, deci, ținte militare legitime. În ceea ce privește uciderea femeilor, în lipsa unei participări a acestora la ostilități în calitate de combatanți, ar fi absolut nejustificată, deoarece ar fi contrară celor mai elementare principii de umanitate, legilor de umanitate și exigențelor conștiinței publice. În acest sens, guvernul lituanian contestă, în special, punctul de vedere exprimat de Cameră în paragrafele 141 și 142 ale hotărârii sale.

181. Guvernul lituanian susține, deci, că acțiunile punitive ale forțelor sovietice contra populațiilor locale ale statelor baltice ocupate constituie crime de război prin prisma dreptului internațional pozitiv și cutumiar, precum și a principiilor generale de drept recunoscute de națiunile

civilizate. După opinia acestuia, urmărirea duse împotriva autorilor acestor acțiuni nu au violat articolul 7 al Convenției.

C. Aprecierea Marii Camere

1. Cererea reclamantului cu privire la reexaminarea capetelor de cerere declarate inadmisibile de către Camera

182. În decizia sa din 20 septembrie 2007, Camera a declarat admisibil capătul de cerere raportat la articolul 7 al Convenției și inadmisibile capetele de cerere formulate în temeiul articolului 3, 5 (combinat cu articolul 18), 6 § 1, 13 și 15. Reclamantul susține că Marea Cameră trebuie să reexamineze capetele de cerere declarate inadmisibile.

183. Marea Cameră observă că decizia Camerei care declară capetele de cerere menționate mai sus ca fiind inadmisibile este definitivă: deci, această parte a cererii nu mai poate fi examinată de Marea Cameră (*K. și T. c. Finlandei* [GC], nr. 25702/94, § 141, CEDO 2001 VII, și *Šilih c. Sloveniei* [GC], nr. 71463/01, §§ 119-121, 9 aprilie 2009).

184. Prin urmare, Marea Cameră va examina capătul de cerere reținut de Camera, și anume, cel referitor la violarea articolului 7 al Convenției.

2. Principiile generale ale Convenției

185. Garanția consacrată în articolul 7, element esențial al preeminenței dreptului, ocupă un loc primordial în sistemul de protecție al Convenției, fapt confirmat de articolul 15 care nu permite nici o derogare în caz de război sau de pericol public. Reieșind din obiectul și scopul său, Convenția trebuie să fie interpretată și aplicată astfel încât să asigure o protecție efectivă contra urmărilor, condamnărilor și sancțiunilor arbitrare. Deci, articolul 7 nu se limitează la interzicerea aplicării retroactive a dreptului penal în defavoarea acuzatului; acesta mai consacră, într-un mod mai general, principiul conform căruia doar legea poate prevedea infracțiunile și pedepsele (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), precum și principiul care interzice aplicarea legii penale în mod extensiv în detrimentul acuzatului, în special prin analogie. De aici rezultă că o infracțiune trebuie să fie definită clar de lege. Această condiție este îndeplinită dacă justițiabilul poate să cunoască, reieșind din formularea dispoziției pertinente și, dacă e necesar, în urma interpretării acesteia de către instanță, care acțiuni și omisiuni atrag răspunderea sa penală.

Noțiunea de „drept” de la articolul 7 corespunde celei care figurează în alte articole ale Convenției, aceasta înglobând dreptul scris și dreptul nescris, precum și implicând condiții calitative, în special, pe cele de accesibilitate și de previzibilitate. În ceea ce privește previzibilitatea, Curtea reamintește că, cât de clară nu ar fi formularea unei dispoziții legale, în orice sistem juridic, inclusiv în dreptul penal, inevitabil există un element de interpretare judiciară. Întotdeauna trebuie să fie elucidate momentele îndoielnice și să se adapteze la schimbările situației. Mai mult decât atât, în anumite state părți la Convenție, dezvoltarea progresivă a dreptului penal

prin interpretare judiciară este o parte bine înrădăcinată și necesară a tradiției juridice. Articolul 7 al Convenției nu poate fi interpretat ca interzicând clarificarea progresivă a normelor de răspundere penală prin interpretarea judiciară de la caz la caz “cu condiția ca rezultatul să fie în concordanță cu esența infracțiunii și previzibil în mod rezonabil” (*Streletz, Kessler și Krenz c. Germaniei* [GC], nr.nr.34044/96, 35532/97 și 44801/98, § 50, CEDO 2001 II, *K.-H.W. c. Germaniei* [GC], nr. 37201/97, § 85, CEDO 2001 II, *Jorgic c. Germaniei*, nr. 74613/01, §§ 101-109, CEDO 2007 IX, și *Korbely c. Ungariei* [GC], nr. 9174/02, §§ 69-71, 19 septembrie 2008).

186. În cele din urmă, cele două paragrafe ale articolului 7 sunt legate și trebuie să fie interpretate în mod concordant (*Tess c. Letoniei* (dec.), nr. 34854/02, 12 decembrie 2002). Ținând cont de obiectul cauzei și de faptul că sunt invocate legile și obiceiurile războiului care au fost aplicate înainte și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Curtea consideră util de a reaminti că din lucrările preparatorii ale Convenției rezultă că al doilea paragraf al articolului 7 are scopul de a preciza că acest articol nu afectează legile care, în circumstanțele excepționale ale sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial au fost adoptate pentru a pedepsi, printre altele, crimele de război; prin urmare, acesta nu vizează nici o condamnare juridică sau morală a acestor legi (*X. c. Belgiei*, nr. 268/57, decizia Comisiei din 20 iulie 1957, Anuarul 1, p. 241). În orice caz, Curtea notează că definiția crimelor de război care figurează la articolul 6 b) 1 Statutului TMI de la Nürnberg era privită ca o expresie codificată a legilor și obiceiurilor internaționale de război așa cum erau interpretate în 1939 (paragrafele 118 mai sus și 207 mai jos).

187. Curtea va examina cauza întâi prin prisma articolului 7 § 1 al Convenției. Această dispoziție nu cere ca Curtea să se pronunțe în privința răspunderii penale individuale a reclamantului, această apreciere revenind, în primul rând, instanțelor naționale. Funcția Curții în ceea ce privește articolul 7 § 1 este de fapt dublă: în primul rând, ea trebuie să examineze dacă exista un fundament juridic suficient de clar, ținând cont de starea dreptului la 27 mai 1944, pentru a condamna reclamantul pentru crime de război, și în al doilea rând, să stabilească dacă această incriminare era definită în lege cu o accesibilitate și previzibilitate suficientă pentru ca reclamantul să fi putut cunoaște, la 27 mai 1944, ce acțiuni și omisiuni erau de natură să atragă răspunderea sa penală și să-și regleze conduita corespunzător (*Streletz, Kessler și Krenz*, § 51, *K.-H. W.*, § 46 ; și *Korbely*, § 73, precitate).

3. Faptele relevante

188. Înainte de a examina cele două chestiuni menționate mai sus, Curtea va aborda contradicțiile dintre părți și terții intervenienți referitoare la fapte.

189. Curtea reamintește că, în principiu, ea nu ar trebui să substituie instanțele naționale. Ea are competența, conform articolului 19 al Convenției, de a asigura respectarea de către statele contractante a

angajamentelor sale ce rezultă din Convenție. Având în vedere caracterul subsidiar al Convenției, nu este în competența Curții stabilirea erorilor de fapt sau de drept care se pretinde că ar fi fost comise de o instanță națională, cu excepția cazului și în măsura în care aceste erori ar fi putut aduce atingere drepturilor și libertăților garantate de Convenție (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Schenk c. Elveției*, hotărâre din 12 iulie 1988, § 45, seria A n° 140, *Streletz, Kessler și Krenz* precitat, § 49 ; și *Jorgic* precitat, § 102), precum și dacă aprecierea dată de instanțele naționale este vădit arbitrară.

190. Camera a conchis printr-o decizie definitivă că procesul reclamantului a fost conform exigențelor articolului 6 § 1 al Convenției (paragrafele 182-184 mai sus). În contextul capătului de cerere formulat în temeiul articolului 7, Marea Cameră, ca și Camera, nu vede nici un motiv de a contesta descrierea faptică a evenimentelor din 27 mai 1944 care figurează în deciziile interne pertinente, și anume, hotărârea Camerei pentru cauze penale din 20 aprilie 2004, menținută prin decizia Senatului Curții Supreme.

191. Faptele referitoare la evenimentele din 27 mai 1944 stabilite de instanțele naționale au fost relatate mai sus (paragrafele 15-20). Marea Cameră va reține din acestea următoarele elemente cheie. Când unitatea reclamantului a intrat în Mazie Bati, sătenii nu erau implicați în ostilități, ci se pregăteau să sărbătorească Rusaliile, și toți sătenii uciși au fost găsiți de partizani la casele lor (unul în baia sa și altul în patul său). Dacă în locuințele sătenilor decedați au fost descoperite arme și muniții furnizate de către administrația militară germană, nici unul dintre aceștia nu purta aceste arme la momentul evenimentelor. Camera (paragraful 127 din hotărârea sa) a considerat că acest fapt era lipsit de importanță, însă, din motivele expuse în continuare, Marea Cameră îl consideră ca fiind pertinent. În timp ce reclamantul susține în fața Marii Camere că nimeni nu a fost ars de viu, tribunalele interne au stabilit că patru persoane, dintre care trei femei, au murit în incendiul clădirilor fermei. În fine, nici unul din sătenii uciși nu a încercat să fugă sau să opună vreo rezistență partizanilor. Înainte de uciderea lor, toți erau, deci, neînarmați, nu opuneau rezistență și se aflau sub controlul unității reclamantului.

192. Instanțele naționale au respins anumite afirmații factice ale reclamantului. Acestea au considerat că nu este demonstrat că sătenii decedați ar fi furnizat grupul comandantului Tchougounov forțelor germane, concluzionând, mai curând, că Meikuls Krupniks a denunțat grupul în cauză germanilor pe motiv că prezența acestora în hambarul său pune în pericol familia sa. Arhivele nu indicau că victimele erau *Schutzmäner*-i (poliție auxiliară germană); reieșea doar că Bernards Šķirmants și soția sa făceau parte din *aizsargi* (garda națională letonă). Instanțele naționale nu au putut stabili cu certitudine nici motivul din care sătenii au primit arme de la administrația militară germană (cu titlu de recompensă pentru denunțarea unității comandantului Tchougounov, sau în calitate de *Schutzmäner*, în calitate de *aizsargi* sau într-o altă calitate).

193. Atât părțile, cât și guvernul Federației Ruse au continuat să conteste aceste aspecte în fața Curții, reclamantul înaintând Marii Camere

elemente noi din arhivele statului leton. Marea Cameră notează că aspectele controversate se referă la gradul de participare la ostilități de către sătenii decedați (fie prin denunțarea unității comandantului Tchougounov administrației militare germane, fie în calitate de *Schutzmänner*, în calitate de *aizsargi* sau într-o altă calitate auxiliară) și, prin urmare, la statutul lor juridic și la dreptul lor la protecție. Instanțele naționale au estimat că sătenii erau „civili”, fapt susținut și de guvernul leton. După ce a examinat anumite concluzii referitoare la fapte formulate de instanțele interne, Camera a considerat că oamenii din sat erau „colaboratori” și a expus mai multe ipoteze în privința femeilor. Reclamantul, ca și guvernul Federației Ruse, califică sătenii ca fiind „combatanți”.

194. Având în vedere argumentele contradictorii menționate mai sus, Marea Cameră, la rândul său, va începe analiza sa presupunând, ceea ce este favorabil reclamantului, că sătenii decedați făceau parte din categoria de „civili care au participat la ostilități” (comunicând, după cum se pretinde, informații administrației germane, acțiune ce se califică ca „trădare de război”¹⁶) sau că aveau statutul de „combatanți” (din cauza unuia din rolurile auxiliare invocate).

195. Curtea consideră că sătenii nu erau franc-tireurs, având în vedere natura activităților lor care se pretinde că ar fi dus la atacul în speță, precum și faptul că, la momentul evenimentelor, ei nu participau la ostilități¹⁷. Noțiunea de *levée en masse* nu se aplică în speță, deoarece Mazie Bati era deja sub ocupația germană la momentul evenimentelor în cauză¹⁸.

4. *Exista în 1944 un fundament juridic suficient de clar pentru crimele pentru care a fost condamnat reclamantul?*

196. Reclamantul a fost condamnat în temeiul articolului 68-3 al Codului Penal din 1961, adoptat de Consiliul Suprem la 6 aprilie 1993. Notând câteva exemple de acțiuni de violare a legilor și obiceiurilor de război, această dispoziție se întemeie pe „convențiile juridice pertinente” pentru a defini noțiunea de crime de război (paragraful 48 mai sus). Condamnarea reclamantului pentru crime de război era, deci, fondată pe dreptul internațional și nu pe dreptul național, și trebuie, după părerea Curții, să fie examinată în mod principal din acest unghi.

197. Curtea reamintește că le revine, în primul rând, autorităților naționale, în special instanțelor de judecată, de a interpreta legislația internă. Rolul lor se limitează, deci, la verificarea compatibilității efectelor unei astfel de interpretări cu Convenția (*Waite și Kennedy c. Germaniei* [GC], n° 26083/94, § 54, CEDO 1999-I, și *Korbely* precitată, § 72).

¹⁶. A se vedea Oppenheim & Lauterpacht (1944), *Oppenheim's International Law vol. II: Disputes War and Neutrality*, 6th ed. Longmans Green and Co.: London, p.4 citat și reținut în cauza *Shigeru Ohashi și alții*, citată la paragraful 129 de mai sus.

¹⁷. A se vedea *Cauza ostaticilor*, citată în paragrafele 125-128 de mai sus.

¹⁸. Codul Lieber (articolul 51), proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 (articolul 10), Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 2.4) și Regulamentul de la Haga din 1907 (articolul 2).

198. Totodată, Marea Cameră consideră, deopotrivă cu Camera, că Curtea trebuie să dispună de o putere de control mai largă din moment ce dreptul protejat de o dispoziție a Convenției, în cazul de față, articolul 7, impune existența unei baze legale pentru condamnare și aplicarea unei pedepse. Articolul 7 § 1 cere Curții stabilirea faptului dacă condamnarea reclamantului avea un fundament legal. În special, Curtea trebuie să se asigure că soluția dată de instanțele naționale competente (condamnarea pentru crime de război conform articolului 68-3 din vechiul Cod penal) era conformă articolului 7 al Convenției, fiind lipsit de importanță faptul dacă Curtea are o abordare și un raționament juridic diferit de cele ale instanțelor naționale. Articolul 7 ar fi lipsit de scopul urmărit dacă Curtea ar avea o putere de control mai redusă. De asemenea, Marea Cameră nu se va pronunța în privința diferitelor abordări ale instanțelor naționale inferioare, mai ales asupra celor ale Tribunalului regional de la Latgale în decizia sa din octombrie 2003, pe care reclamantul se bazează foarte mult, însă care a fost anulată de Camera pentru cauze penale. Curtea urmează doar să stabilească dacă decizia adoptată de Camera pentru cauze penale și menținută de Senatul Curții Supreme era compatibilă cu articolul 7 (*Streletz, Kessler și Krenz* precitată, §§ 65-76).

199. Prin urmare, Curtea trebuie să determine dacă, ținând cont de starea dreptului internațional din 1944, condamnarea reclamantului era întemeiată pe o bază legală suficient de clară (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Korbely* precitată, § 78).

a) Natura statutului juridic al reclamantului și al sătenilor

200. Părțile, terții intervenienți și Camera au fost de acord ca reclamantul să-și atribuie statutul juridic de „combatant”. Ținând cont de angajamentul său militar în URSS și calitatea sa de comandant al unității partizanilor roșii care a intrat în Mazie Bati (paragraful 14 mai sus), în principiu, el era un combatant conform criteriilor care reglementează acest statut în dreptul internațional care s-au cristalizat înainte de adoptarea Regulamentului de la Haga¹⁹, care au fost codificate de acest regulament²⁰ și care incontestabil făceau parte din dreptul internațional în vigoare în 1939²¹.

201. Marea Cameră observă că nu a fost contestat la nivel național și nici în fața sa faptul că reclamantul și unitatea sa purtau uniforma *Wehrmacht*-ului în timpul atacurilor îndreptate contra sătenilor, astfel încât unul din criteriile menționate mai sus nu a fost îndeplinit în cazul lor. Din aceasta ar putea rezulta faptul că reclamantul a pierdut

¹⁹. Codul Lieber din 1863 (articolele 49, 57 și 63-65), proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 (articolul 9) și Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 2).

²⁰. Primul articol al Regulamentului de la Haga din 1907 (paragraful 89 de mai sus).

²¹. TMI de la Nürnberg a estimat că Regulamentul de la Haga din 1907 ar trebui să fie considerat ca reprezentând, cel puțin în 1939, expresia codificată a legilor și obiceiurilor războiului (paragrafele 88 și 118 de mai sus și 207 de mai jos).

statutul său de combatant²² (și în consecință, dreptul de a ataca²³). În plus, portul uniformei inamicului în timpul luptei ar putea constitui în sine o infracțiune²⁴. Deși tribunalele naționale nu l-au acuzat pe reclamant de o crimă de război distinctă din cauza acestui fapt, totuși acest element este relevant în privința altor crime reproșate reclamantului (în special cele de omor și aplicare a rănilor prin trădare, a se vedea paragraful 217 de mai jos). Curtea va admite, deci, că reclamantul și membrii unității sale erau „combatanți”. Una din ipotezele admise de către Curte referitoare la sătenii decedați este că și aceștia ar putea fi considerați ca fiind „combatanți” (paragraful 194 mai sus).

202. În ceea ce privește drepturile aferente statutului de combatant, *jus in bello* recunoștea în 1944 combatanților care erau capturați, predați sau înlăturați din luptă, dreptul la statut de prizonier de război, iar prizonierii de război aveau dreptul la tratament uman²⁵. Deci, era contrară lui *jus in bello* în vigoare în 1944 aplicarea relexelor tratamente unui prizonier de război sau executarea sumară a acestuia²⁶, recurgerea la arme fiind totuși autorizată în cazul în care, de exemplu, un prizonier de război încerca să evadeze sau să-i atace pe cei l-au capturat²⁷.

203. În ceea ce privește protecția acordată „civililor care au participat la ostilități”, cealaltă ipoteză reținută referitoare la sătenii decedați - Curtea notează că în 1944 distincția între combatanți și civili (și între protecțiile care le erau acordate) era unul din fundamentele legilor și obiceiurilor războiului, Curtea Internațională de Justiție (CIJ) descriind această distincție ca fiind unul din „princiipiile cardinale conținute în textele ce formează materia dreptului umanitar²⁸. Din dispozițiile convenționale și din declarațiile anterioare reiese că în 1944 „civilii” erau definiți *a contrario* definiției de „combatanți”²⁹. De altfel, conform dreptului internațional

²². Codul Lieber din 1863 (articolul 65).

²³. Codul Lieber din 1863 (articolul 57).

²⁴. A se vedea, în special, Codul Lieber din 1863 (articolele 16, 63, 65 și 101), proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 (articolul 13 b) și f)), Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 8 b) și d)) și Regulamentul de la Haga din 1907 (articolul 23 b) și f)). A se vedea, de asemenea, cauza *Otto Skorzeny și alții*, citată în paragraful 129 de mai sus, care reia și reține definiția dată de Oppenheim & Lauterpacht (1944), p. 335.

²⁵. A se vedea „dreptul de la Geneva” (paragraful 53-62 de mai sus), Codul Lieber din 1863 (articolele 49, 76 și 77), proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 (articolele 23 și 28), Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 21 și capitolul III), Regulamentul de la Haga de 1907 (capitolul II și în special, articolul 4), Raportul Comisiei internaționale din 1919, Carta TMI de la Nürnberg (articolul 6 b)), și Legea n° 10 cu privire la Consiliul de control aliat (articolul 2).

²⁶. *Cauza ostaticilor, Re Yamashita și Procesul lui Takashi Sakai*, citate în paragrafele 125-129 mai sus.

²⁷. proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 (articolul 28), Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 68) și Regulamentul de la Haga din 1907 (articolul 8).

²⁸. *Legalitatea amenințării sau utilizării armelor nucleare*, avis consultativ din 8 iulie 1996, CIJ §§ 74-87.

²⁹ Codul Lieber din 1863 (articolul 22), Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 1), proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 (articolul 9), Proiectul Convențiilor de la Tokyo și Amsterdam din 1934 și 1938 (articolul 1 din ambele). A se vedea, de asemenea,

cutumiar în vigoare în 1944, civilii nu puteau fi atacați decât dacă participau în mod direct la ostilități și doar în timpul acestei participări³⁰.

204. În fine, dacă civilii care au participat la ostilități erau suspectați de violarea *jus in bello* (de exemplu, de trădare de război prin comunicarea informației administrației militare germane, paragraful 194 mai sus), ei puteau fi arestați, judecați - în cadrul unui proces echitabil - și pedepsiți de o instanță de judecată militară sau civilă pentru acțiunile în cauză, iar executarea lor imediată, fără proces, era contrară legilor și obiceiurilor războiului³¹.

b) Exista oare răspundere penală individuală pentru crime de război în 1944 ?

205. În 1944, prin crimă de război se înțelegea o violare a legilor și obiceiurilor războiului³².

206. Curtea notează în continuare principalele etape ale codificării legilor și obiceiurilor războiului și ale evoluției principiului răspunderii penale individuale înainte de și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

207. În timp ce noțiunea de crime de război datează de secole, mijlocul secolului al XIX-lea a văzut o perioadă de codificare solidă a acțiunilor constitutive de crime de război și pentru care autorii acestora sunt pasibili de răspundere penală. Codul Lieber din 1863 (paragrafele 63-77 mai sus) definea un anumit număr de infracțiuni împotriva legilor și obiceiurilor războiului și preciza sancțiunile corespunzătoare, mai multe din dispozițiile

Manualul SUA:Regulile războiului terestru, § 8, 1 octombrie 1940; ex parte Quirin 317 U.S. 1(1942).

³⁰. Ex Parte Milligan 71 U.S. 2(1866) ; Oppenheim & Lauterpacht (1944), p. 277 („ (...) principiul conform căruia persoanele private inamice nu puteau fi ucise sau atacate a devenit o regulă cutumiară unanim recunoscută de Dreptul Națiunilor în secolul XVIII. În măsura în care aceste persoane nu participau la lupte, ele nu puteau să fie atacate, omorâte sau rănite în mod direct”.

³¹. Referitor la dreptul la un proces echitabil înainte de aplicarea unei pedepse pentru crime de război *Cauza Ostaticilor*. În ceea ce privește dreptul de a judeca prizonierii de război pentru crime de război, a se vedea Convenția de la Geneva din 1929 (articolul 46). Cît despre dreptul spionilor suspectați de a beneficia de un proces, a se vedea proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 (articolul 20), Manualul de la Oxford din 1880 (articolele 23-26), Regulamentul de la Haga din 1907 (articolele 29-31) și Manualul armatelor în campanie a Statelor Unite ale Americii: Regulamentul războiului terestru, 1940, p. 60. Referitor la dreptul la un proces în cazul trădării de război, a se vedea Manualul armatelor în campanie a Statelor Unite ale Americii: Regulamentul războiului terestru, 1940, p. 59. Referitor la practica în vigoare în perioada din speță, a se vedea *Ex parte Quirin*, procesul de la *Krasnodar* precum și procesului *Shigeru Ohashi și alții, Yamamoto Chusaburo, Eikichi Kato și Eitaro Shinohara și alții* (citate în paragrafele 106-110, 114 și 129 de mai sus).

³². A se vedea, în special, titlul Convenției de la Haga din 1907, articolul 6 b) al Statutului TMI de la Nuremberg, articolul 5 b) al Statutului TMI de la Tokyo și deciziile acestor tribunale. A se vedea de asemenea Oppenheim & Lauterpacht (1944), p. 451 ; și Lachs (1945), *War Crimes – An Attempt to Define the Issues*, Stevens & Sons London, pp. 100 și următoarele.

sale³³ reținând principiul responsabilității penale individuale. De origine americană, Codul a constituit prima codificare modernă de legi și obiceiuri de război și a jucat un rol important în conferințele de codificare ulterioare, în special în conferința de la Bruxelles din 1874 (paragraful 79 mai sus). Manualul Oxford din 1880 prevedea, la rândul său, o mulțime de acțiuni contrare legilor și obiceiurilor războiului și menționa expres că „violatorii legilor războiului [erau] pasibili de pedepsele specificate în legea penală”. Aceste prime codificări, și în special, proiectul Declarației de la Bruxelles, la rândul lor au inspirat Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907. Anume aceste din urmă instrumente au marcat cel mai mult procesul de codificare și în 1907, acestea erau declarative de legi și obiceiuri de război: ele defineau în special noțiunile-cheie pertinente (combatanți, *levée en masse*, *hors de combat*), enumerau detaliat infracțiunile împotriva legilor și obiceiurilor războiului și asigurau, prin Clauza Martens, o protecție reziduală populațiilor și beligeranților în cazurile nereglementat de careva din dispozițiile Convenției și Regulamentului de la Haga din 1907. Aceste texte puneau ca principiu răspunderea statelor, care trebuiau să dea forțelor lor armate instrucțiuni conforme Regulamentului cu privire la legile și obiceiurile războiului și să achite compensații în caz de violare de către membrii forțelor sale armate a dispozițiilor acestui regulament.

Impactul pe care l-a avut cel de-al Doilea Război Mondial asupra populației civile a dus la inserarea în Tratatul de la Versailles și de la Sèvres a dispozițiilor cu privire la răspunderea, judecarea și pedepsirea criminalilor de război suspectați. Lucrările Comisiei internaționale din 1919 (după cel de-al Doilea Război Mondial) și ale UNWCC (în timpul celui de-al Doilea Război Mondial) au contribuit mult la consolidarea principiului răspunderii penale individuale în dreptul internațional. „Dreptul de la Geneva” (în special, Convențiile din 1864, 1906 și 1929, paragrafele 53-62 mai sus) proteja victimele de război și ofereau garanții membrilor forțelor armate infirmi și persoanelor care nu participau la ostilități. Dreptul de la Haga și cel de la Geneva sunt strâns legate între ele, cel de-al doilea completându-l pe primul.

Statutul TMI de la Nürnberg definea într-un mod neexhaustiv crimele de război care atrăgeau răspunderea penală individuală a autorilor lor. În sa, instanța expune opinia precum că regulile umanitare care figurau în Convenția și Regulamentul de la Haga din 1907 erau „acceptate de toate statele civilizate și privite ca o expresie codificată a legilor și obiceiurilor războiului” care erau aplicabile în 1939 și că violările acestor texte constituiau crime pentru care autorii lor urmau a fi pedepsiți. La acea vreme, doctrina recunoștea că dreptul internațional deja definea crimele de război și cerea ca contra autorilor lor să fie intentate urmăriri penale.³⁴. Statutul TMI de la Nürnberg nu era, deci, o legislație penală *ex post facto*.

³³. În special articolele 47, 59 și 71.

³⁴. Lauterpacht (1944), „*The Law of Nations and the Punishment of War Crimes*”, 21 BYIL, pp. 58-95, pp. 65 și următ., și Kelsen (1945), „*The rule against Ex Post Facto Laws and the Prosecution of the Axis War Criminals*”, 2 The Judge Advocate Journal, pp. 8-12, p. 10.

Iar în ceea ce privește „principiile de la Nürnberg”, extrase ulterior din Statutul și decizia TMI de la Nürnberg, acestea reiterau definiția noțiunii de crime de război care au fost enunțate în Statut și principiul conform căruia autorul unei crime de drept internațional este responsabil de aceasta și este pasibil de pedeapsă³⁵.

208. Pe parcursul acestei perioade de codificare, instanțele penale și militare naționale au constituit mecanismul primar de aplicare a legilor și obiceiurilor războiului. Urmăririle penale internaționale prin TMI aveau un caracter excepțional, decizia TMI de Nürnberg recunoscând explicit că instanțele naționale continuă să aibă un rol primar. Prin urmare, apariția responsabilității internaționale a statelor fondată pe tratate și convenții³⁶ nu a exclus obligația statelor din dreptul cutumiar de a urmări și pedepsi, prin intermediul instanțelor lor penale sau militare, indivizii care au comis violări a legilor și obiceiurilor războiului. Atât dreptul internațional, cât și dreptul național (care include normele internaționale) au constituit temeiuri legale pentru urmăriri penale și condamnări de către instanțele naționale. În special, deoarece dreptul național nu definea elementele constitutive ale unei crime de război, instanța națională putea să se întemeieze pe dreptul internațional pentru a-și justifica raționamentul, fără a încălca principiul *nullum crimen și nulla poena sine lege*³⁷.

209. În ceea ce privește practica instanțelor naționale, Curtea remarcă că dacă reprimarea crimelor de război era prevăzută în ordinele juridice și manualele militare a unui număr mare de state înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, puține state urmăreau propriii criminali de război³⁸, curțile marțiale americane din Filipine constituind o excepție notabilă și instructivă³⁹, ca și procesul de la Leipzig și procesele turcești organizate după cel de-al Doilea Război Mondial. În fine, intenția de a urmări autorii crimelor de război comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial s-a manifestat încă de la începutul acestui război⁴⁰ și, paralel urmăririlor penale internaționale, a fost menținut principiul urmării criminalilor de război în

³⁵. A se vedea, de asemenea, articolul 2 b) al Legii n° 10 al Consiliului de control aliat și *Cauza ostaticilor*, citată în paragrafele 125-128 de mai sus.

³⁶. A se vedea, de exemplu, articolul 3 al Convenției de la Haga din 1907.

³⁷. Tratatul de la Versailles (articolul 229), Declarația de la Moscova din 1943 și procesul *Kharkov*, Acordul de la Londra din 1945 (articolul 6) și Principiile de la Nürnberg (n° II). A se vedea de asemenea Curțile marțiale americane din Filipine, în special *procesul locotenentului Brown*, cauza *Llandovery Castle* și *procesul lui Karl Hans Herman Klinge*, citate în paragrafele 97-100, 102 și 129 de mai sus, Lauterpacht (1944), p. 65, Kelsen (1945) pp. 10-11, Lachs (1945) p. 8, p. 22, pp. 60 și urmât., și G. Manner, *The Legal Nature and Punishment of Criminal Acts of Violence contrary to the Laws of War*, AJIL vol. 37, n° 3 (iulie, 1943), pp. 407-435.

³⁸. Meron, T. (2006), *Reflections on the Prosecution of War Crimes by International Tribunals*, AJIL, vol.100, p. 558.

³⁹. G. Mettraux, *US Courts-Martial and the Armed Conflict in the Philippines (1899-1902): Their Contribution to the National Case Law on War Crimes*, Journal of International Criminal Justice (2003), 1, pp. 135-150.

⁴⁰. Declarația de la Saint James din 1942 (în special articolul 3) ; Notele diplomatice ale URSS din 1941-1942 și decretul URSS din 2 noiembrie 1942 ; Declarația de la Moscova din 1943 și Acordul de la Potsdam.

fața instanțelor naționale⁴¹. Astfel, pe lângă procesele de la TMI de la Nürnberg, au avut loc procese interne în privința crimelor de război comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, ținute în diferite țări, în special în URSS⁴², în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și imediat după finisarea acestuia⁴³. Unele procese merită de a fi semnalate datorită faptului că au tratat aprofundat principiile pertinente ale legilor și obiceiurilor războiului, în special, privind obligația de a asigura un proces echitabil combatanților și civililor suspecți de crime de război.

210. Marea Cameră a notat observațiile detaliate și contradictorii formulate de părți și terții intervenienți în privința problemei legalității incorporării Letoniei în URSS în 1940 și, prin urmare, referitor la faptul dacă acțiunile comise la 27 mai 1944 aveau legătură cu un conflict armat și puteau fi astfel calificate ca crime de război. Curtea consideră (deopotrivă cu Camera în paragraful 112 din hotărârea sa) că nu este competentă să se pronunțe asupra problemei privind legalitatea incorporării Letoniei în URSS în 1940 și că, în orice caz, o astfel de apreciere nu se impune în prezenta cauză. Dacă în 1944 era necesară stabilirea existenței unei legături între conflictul armat internațional pentru a intenta urmăriri în privința crimelor de război, aceasta nu înseamnă că doar membrii forțelor armate sau cetățenii unui stat parte la conflict puteau face obiectul unor astfel de urmăriri. Ceea ce este relevant, este legătura directă între crima invocată și conflictul armat internațional, astfel încât crima invocată să fie o acțiune comisă întru realizarea obiectivelor războiului⁴⁴. În speță, instanțele naționale au stabilit că operațiunea din 27 mai 1944 a fost organizată pe motiv că unii săteni erau bănuți de faptul că ar fi colaborat cu administrația germană. Deci, este evident că evenimentele litigioase au avut o legătură directă cu conflictul armat internațional între URSS și Germania și că acțiunile respective au fost aparent comise întru realizarea obiectivelor sovietice ale războiului.

211. Curtea vede în principiul răspunderii penale individuale a comandanților o formă de răspundere penală care permite sancționarea omisiunii unui superior de a-și exercita atribuțiile de control, și nu o modalitate de răspundere pentru faptele altuia. Noțiunea de răspundere penală pentru acțiunile subalternilor derivă din două reguli cutumiare stabilite demult, care dictează, în primul rând, ca un combatant să fie comandat de un superior și, în al doilea rând, să respecte legile și obiceiurile războiului (paragraful 200 mai sus)⁴⁵. Răspunderea penală individuală pentru acțiunile comise de subordonați a fost reținută în câteva

⁴¹. Crearea UNWCC în 1943, Acordul de la Londra din 1945 (articolul 6), decizia TMI de la Nürnberg și Principiile de la Nürnberg (Principiul II).

⁴². Paragrafele 106-110 de mai sus („Urmărirea crimelor de război de către URSS”, în special procesul de la Krasnodar și de la Kharkov) și paragraful 114 de mai sus (*ex parte Quirin*).

⁴³. Paragrafele 123-129 de mai sus.

⁴⁴. Lachs (1945), pp. 100 și următ., *cauza ostaticilor*, citată în paragrafele 125-128 de mai sus.

⁴⁵. *Re Yamashita și Procesul lui Takashi Sakai*, citate în paragrafele 129 de mai sus.

procese care au avut loc înaintea celui de-al Doilea Război Mondial⁴⁶, în câteva instrumente de codificare, în declarațiile statelor înainte și imediat după acest război⁴⁷, precum și în procese (naționale și internaționale) pentru crime de război comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial⁴⁸. Această răspundere a fost confirmată ca fiind un principiu al dreptului internațional cutumiar⁴⁹ și este inclusă în mod sistematic în statutele instanțelor internaționale⁵⁰.

212. În fine, deoarece dreptul internațional nu definea cu o claritate suficientă sancțiunile pentru crime de război, o instanță putea, după judecarea unui acuzat găsit vinovat, să aplice pedeapsa conform dreptului penal național⁵¹.

213. Prin urmare, Curtea consideră că, până în luna mai 1944 crimele de război erau definite ca fiind acțiuni contrare legilor și obiceiurilor războiului, că dreptul internațional expunea principiile fundamentale care stau la baza incriminării și că oferea o serie de exemple de acțiuni constitutive de crime de război. Statele aveau, cel puțin, permisiunea (dacă nu obligația) de a lua măsuri pentru a pedepsi indivizii vinovați de astfel de crime, inclusiv în temeiul principiului răspunderii comandanților. Astfel, în timpul și după cel de-al Doilea Război Mondial, instanțele internaționale și naționale au urmărit soldații pentru crime de război comise în cadrul acestui conflict.

c) Crimele de război specifice pentru care reclamantul a fost condamnat

214. Curtea va examina, deci, dacă exista a bază legală suficient de clară și actuală pentru crimele de război specifice pentru care reclamantul a fost condamnat și în acest sens, se va conduce de următoarele principii generale.

⁴⁶. *German War Trials: Judgment in the Case of Emil Müller*, AJIL, vol. 16 (1922) N° 4, pp. 684-696.

⁴⁷. Declarația de la Saint James din 1942 (articolul 3), Declarația de la Moscova din 1943, Acordul de la Potsdam, Acordul de la Londra din 1945 (preambul), Statutul TMI de la Nuremberg (articolul 6) și Statutul TMI de la Tokyo (articolul 5 c)).

⁴⁸. *Procesul lui Takashi Sakai*, citat în paragraful 129 de mai sus, Legea nr. 10 a Consiliului de control aliat (articolul 2 § 2) aplicat în *Cauza ostaticilor*, și cauza *Re Yamashita* precitată.

⁴⁹. *Procurorul c. Delalić și alții*, IT-96-21-A, hotărâre din 20 februarie 2001, § 195, Camera de apel a Tribunalului penal internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII), *D. Sarooshi* (2001), *Command Responsibility and the Blaškić Case*, International and Comparative Law Quarterly, vol. 50, N° 2 p. 460 ; *Procurorul c. Blaškić*, IT-95-14-T, hotărâre din 3 martie 2000, § 290, Camera primei instanțe a TPII.

⁵⁰. Articolul 7 § 3 al Statutului TPII, articolul 6 al Statutului Tribunalului internațional pentru Rwanda, articolul 25 al Statutului de la Roma al Curții penale internaționale și articolul 6 al Statutului Tribunalului special pentru Sierra Leone.

⁵¹. Codul Lieber (articolul 47), Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 84), Lauterpacht (1944), p. 62, și Lachs (1945), pp. 63 și următ.

215. Curtea reamintește că în *cauza strâmtorii din Corfu*,⁵² CIJ a declarat că obligațiunile de a informa despre existența unui câmp de mine în apele teritoriale și de a avertiza navele ce se apropie erau bazate nu pe Convenția de la Haga din 1907, care era aplicabilă pe timp de război, ci pe anumite „principii generale și bine recunoscute”, așa ca, în primul rând, „considerațiunile elementare de umanitate”, care erau mai exigente pe timp de pace decât pe timp de război. În avizul consultativ „*Legalitatea amenințării sau a utilizării armelor nucleare*” emis ulterior⁵³, CIJ s-a referit la două „principii de bază conținute în textele ce formează materia dreptului umanitar”: primul, menționat mai sus, era principiul distincției, destinat „protejării populației civile și a bunurilor cu caracter civil”, iar cel de-al doilea principiu prevedea „obligația de a evita suferințele inutile ale combatanților”⁵⁴. Întemeindu-se expres pe clauza Martens, CIJ a remarcat că Convențiile de la Haga și de la Viena au devenit „principii inviolabile ale dreptului cutumiar internațional” încă după decizia TMI de la Nürnberg. Aceste principii, inclusiv clauza Martens, constituiau norme legale prin care instanțele trebuiau să dea apreciere acțiunilor săvârșite în context de război⁵⁵.

216. Curtea notează, în primul rând, că pentru a condamna reclamantul pentru aplicarea relelor tratamente, rănirea și uciderea sătenilor instanțele penale naționale s-au bazat, în principal, pe dispozițiile celei de-a patra Convenții de la Geneva din 1949 (paragrafele 60-62 mai sus). Curtea consideră, având în vedere în special articolul 23 c) al Regulamentului de la Haga din 1907, că chiar dacă s-ar admite că sătenii decedați erau combatanți sau civili care au participat la ostilități, din *jus in bello* care exista în 1944 rezulta că acțiunile în cauză erau contrare unei reguli fundamentale a legilor și obiceiurilor războiului care proteja inamicii din afara luptei și deci, acțiunile respective erau constitutive de crime de război. Pentru a beneficia de această protecție, persoana trebuia să fie rănită, neputincioasă sau să fie incapabilă de a se apăra pentru alte motive (și să nu poarte arme), aceasta nu trebuia în mod obligatoriu să beneficieze de un statut juridic special, nici să se predea oficial⁵⁶. În calitate de

⁵². *Cauza strâmtorii din Corfu*, hotărâre din 9 aprilie 1949, CIJ Culegere 1949, pp. 4-22. A se vedea de asemenea Manualul armatelor în campanie al Statelor Unite ale Americii (descrierea „principiilor fundamentale”).

⁵³. *Legalitatea amenințării sau a utilizării armelor nucleare*, aviz precitat, §§ 74-87.

⁵⁴. *Legalitatea amenințării sau a utilizării armelor nucleare*, aviz precitat, §§ 74-87. A se vedea, îndeosebi, Codul Lieber din 1863 (articolele 15 et 16), Declarația de la Sankt-Petersburg din 1868 (preambul), Manualul de la Oxford din 1880 (preambul și articolul 4), Convenția de la Haga din 1907 (preambul).

⁵⁵. *Legalitatea amenințării sau a utilizării armelor nucleare*, aviz precitat, § 87, *Procurorul c. Kupreškić și alții* (IT-95-16-T, hotărârea din 14 ianuarie 2000, §§ 521-536, Camera primei instanțe a TPII, și *Consecințele juridice ale construirii unui zid pe teritoriul palestinian ocupat*, aviz consultativ din 7 iulie 2004, CIJ Culegere 2004, § 157.

⁵⁶. A se vedea, în special, Codul Lieber din 1863 (articolul 71), Declarația de la Sankt-Petersburg din 1868, proiectul Declarației de la Bruxelles (articolele 13 c) și 23), Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 9 b)), Regulamentul de la Haga din 1907 (articolul 23 c)). A se vedea de asemenea *Procesul Comandantului Waller*, citat în paragraful 98 de mai sus, și articolul 41 al Protocolului adițional din 1977.

combatanți, sătenii trebuiau să aibă dreptul la protecție în calitate de prizonieri de război căzuți sub autoritatea reclamantului și a unității sale, iar tratamentul și executarea lor sumară ulterioară ar fi fost contrare numeroaselor reguli și obiceiuri de război care protejează prizonierii de război (paragraful 202 mai sus). Prin urmare, aplicarea sătenilor a relexor tratamente, rănirea și uciderea acestora constituia crimă de război.

217. În al doilea rând, Curtea remarcă că pe bună dreptate instanțele naționale s-au întemeiat pe articolul 23 b) al Regulamentului de la Haga din 1907 pentru a justifica o condamnare separată pentru aplicarea rănilor și uciderea prin trădare. În perioada evenimentelor din speță, trădarea și perfidia erau noțiuni apropiate, iar rănile sau omorul se considerau ca fiind comise prin trădare dacă autorul l-a determinat pe inamic să creadă, prin căi ilegale, cum ar fi portul intenționat al uniformei inamice, că nu era în pericol de atac. După cum a notat Curtea în paragrafele 16 și 201 de mai sus, reclamantul și unitatea sa purtau efectiv uniforma germană în timpul operațiunii din Mazie Batie. Articolul 23 b) era în mod evident aplicabil în cazul în care sătenii erau considerați ca fiind „combatanți” și putea, de asemenea, să fie aplicat dacă aceștia erau considerați ca fiind civili care au participat la ostilități. Această dispoziție interzicea uciderea sau rănirea prin trădare a *indivizilor care aparțineau națiunii sau armatei inamice*, expresie care putea fi interpretată ca incluzând toate persoanele supuse într-un fel sau altul autorității armatei ostile, inclusiv populația civilă a unui teritoriu ocupat.

218. În al treilea rând, instanțele letone s-au fondat pe articolul 16 al celei de-a patra Convenții de la Geneva din 1949 pentru a conchide că, faptul că au ars de vie o femeie însărcinată, în ciuda protecției speciale garantate femeilor, a constituit o crimă de război. Principiul conform căruia femeile, în special cele însărcinate ar trebui să beneficieze de o protecție specială în timpul războiului a făcut parte din legile și obiceiurile războiului încă începând cu Codul Lieber din 1863 (articolele 19 et 37). Acest principiu a fost dezvoltat în „dreptul de la Geneva” cu privire la prizonierii de război (femeile erau considerate ca fiind vulnerabile în mod special în această situație)⁵⁷. Curtea consideră că aceste expresii ale „protecției speciale” privite împreună cu protecția acordată prin clauza Martens (paragrafele 86-87 și 215 mai sus), sunt suficiente pentru a conchide că condamnarea reclamantului pentru o crimă de război distinctă din cauza omorului dnei Krupniks, care a fost arsă de vie, avea o bază legală plauzibilă. Curtea vede confirmată această abordare prin numeroasele protecții speciale și specifice acordate femeilor imediat după cel de-al Doilea Război Mondial în prima, a doua și a patra Convenție de la Geneva din 1949, în special articolul 16 al celei de-a patra Convenții.

219. În al patrulea rând, instanțele naționale s-au întemeiat pe articolul 25 al Regulamentului de la Haga din 1907, care interzicea atacarea localităților neprotejate. Acest articol făcea parte dintr-un grup de dispoziții analogice ale dreptului internațional (în special articolul 23 g) al Regulamentului de la Haga din 1907), care interziceau distrugerea

⁵⁷. A se vedea, în special, articolul 3 al Convenției de la Geneva din 1929.

bunurilor private „care nu era dictate în mod imperativ de necesitățile războiului”⁵⁸. Nu s-a constatat la nivel național, nici nu a fost susținut în fața Curții că incendiul de la ferma din Mazie Bati ar fi fost necesar în mod imperativ.

220. În al cincilea rând, dacă dispozițiile Convenției de la Haga din 1907, al celei de-a patra Convenții de la Geneva din 1949 și ale Protocolului adițional din 1977 au fost invocate la nivel național în privința acuzațiilor de jaf (furturi de îmbrăcăminte și hrană), instanțele naționale nu a constatat că astfel de furturi ar fi fost comise.

221. În cele din urmă, Curtea adaugă că, chiar dacă s-ar considera că sătenii au comis crime de război (cu orice statut juridic), reclamantul și unitatea ar fi fost autorizați de dreptul internațional cutumiar din 1944 doar să aresteze sătenii, să se asigure că ei au avut parte de un proces echitabil și doar atunci să execute pedeapsa la care au fost condamnați (paragraful 204 mai sus). După cum a remarcat Guvernul pârât în versiunea sa a evenimentelor expusă în fața Camerei (paragrafele 21-24 mai sus) și a reiterat în fața Marii Camere (paragraful 162 mai sus), reclamantul descrie de fapt ceea ce el ar fi trebuit să facă (să aresteze sătenii în vederea executării condamnării lor). În orice caz, chiar dacă un tribunal de partizani ar fi pronunțat o sentință de condamnare (paragraful 132 al hotărârii Camerei), un astfel de proces ținut în absența sătenilor acuzați, fără știrea lor sau fără participarea lor, și urmat de executarea lor, nu ar putea fi considerat ca fiind echitabil.

222. Estimând că acțiunile reclamantului menționate mai sus ar putea constitui în 1944 crime de război (*Streletz, Kessler și Krenz* precitată, § 76), Curtea consideră că nu este necesar de a examina celelalte acuzații înaintate acestuia.

223. Mai mult decât atât, Senatul Curții Supreme a notat că Camera pentru cauze penale a stabilit, în baza probelor, că reclamantul a organizat, comandat și dirijat unitatea de partizani care, printre altele, intenționat a omorât sătenii și a distrus fermele. Întemeindu-se pe articolul 6 al Statutului TMI de la Nürnberg, această instanță a estimat că aceste probe sunt suficiente pentru a-l atrage pe reclamant la răspundere pentru acțiunile unității sale. În special, faptele stabilite indicau că reclamantul a comandat *de jure* și *de facto* unitatea. Ținând cont de scopul misiunii stabilite de instanțele naționale, reclamantul a avut intențiile criminale necesare (*mens rea*). Într-adevăr, propriile observații ale reclamantului în fața Marii Camere (potrivit cărora unitatea sa nu ar fi putut să aresteze sătenii, dat fiind, în special, misiunea sa și starea de război, paragraful 162 mai sus) corespunde pe deplin cu faptele menționate mai sus stabilite de Camera pentru cauze penale. Ținând cont de răspunderea reclamantului pentru acțiunile sale în calitate de comandant, nu este cazul de a examina dacă

⁵⁸. Codul Lieber din 1863 (articolele 15, 16 et 38), proiectul Declarației de la Bruxelles din 1874 (articolul 13 g)), Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 32 b)), Regulamentul de la Haga din 1907 (articolul 23 g)), Raportul Comisiei Internaționale din 1919, articolul 6 b) al Statutului TMI de la Nuremberg și Legea nr. 10 cu privire la Consiliul de control aliat (articolul 2). A se vedea de asemenea *procesul de la Hans Szabados*, citat mai sus, și Oppenheim & Lauterpacht (1944), p. 321.

instanțele naționale ar fi conclud legitim că reclamantul a comis personal acțiunile litigioase în Mazie Bati la 27 mai 1944 (paragraful 141 al hotărârii Camerei).

224. În fine, Curtea ține să clarifice următoarele probleme finale.

225. Guvernul pârât susține că acțiunile reclamantului nu puteau fi calificate ca fiind represalii legitime comise de un beligerant. Nici reclamantul, nici Guvernul Federației Ruse nu au răspuns în esență la acest argument. Instanțele naționale au stabilit că reclamantul a condus operațiunea din Mazie Bati cu titlu de „represalii”, însă în mod cert nu a acceptat această modalitate de apărare. Curtea nu vede nici un motiv de a pune la îndoială respingerea de către instanțele domestice a acestei modalități de apărare (indiferent dacă sătenii erau considerați ca fiind combatanți sau civili care au participat la ostilități)⁵⁹.

226. În ceea ce privește paragraful 134 al hotărârii Camerei, Marea Cameră este de acord cu Guvernul pârât precum că nu este argument legitim de apărare împotriva unei acuzații de crime de război faptul că și alții au comis crime de război, cu excepția cazului în care aceste acțiuni comise de alții ar fi de așa natură, amploare și regularitate că ar putea atesta o schimbare în cutuma internațională.

227. În concluzie, chiar dacă s-ar admite că sătenii decedați erau „civili care au participat la ostilități” sau „combatanți” (paragraful 194 mai sus), condamnarea și sancțiunea aplicată reclamantului pentru crime de război comise în calitate de comandant al unității responsabile de atacul dus în Mazie Bati la 27 mai 1944 se întemeiau pe o bază legală suficient de clară ținând cont de dreptul internațional din 1944. Curtea adaugă că dacă sătenii ar fi fost considerați ca fiind „civili”, în această calitate ei ar fi avut dreptul la o protecție mai mare.

5. Erau oare prescrise acuzațiile de crime de război?

228. Guvernul Federației Ruse susține că urmărirea penală în privința reclamantului au fost prescrise cel târziu în 1954, având în vedere termenul de prescripție maxim prevăzut de articolul 14 al Codului Penal din 1926. Guvernul leton consideră, la rândul său, că nu a existat vre-un termen de prescripție și că reclamantul se bazează pe hotărârea Camerei.

229. Reclamantul a fost condamnat în conformitate cu articolul 68 § 3 al Codului Penal din 1961, articolul 6 § 1 al aceluiași cod menționa că crimele de război, printre altele, erau imprescriptibile, iar cele două dispoziții au fost incluse în Codul Penal în 1933. Senatul Curții Supreme de asemenea a citat Convenția din 1968 (paragrafele 130-132 mai sus) în sprijinul raționamentului său. Aspectul esențial din litigiul dintre părți se referă la faptul dacă urmărirea intentată contra reclamantului (în temeiul

⁵⁹. Manualul de la Oxford din 1880 (articolul 84), proiectul Convenției de la Tokyo din 1934 (articolele 9 și 10), Manualul armatelor în campanie a Statelor Unite ale Americii : Regulamentul războiului terestru, 1940, *Cauza ostaticilor și Procesul lui Eikichi Kato*, citate la paragrafele 125-129 de mai sus, și cauza *Kupreškić et consorts*, precitată. A se vedea de asemenea Oppenheim & Lauterpacht (1944), pp. 446-450.

imprescriptibilității infracțiunilor din speță) constituiau sau nu o extindere *ex post facto* a termenului de prescripție care ar fi fost aplicabil la nivel național în 1944 și dacă, prin urmare, este vorba de o aplicare retroactivă a dreptului penal (*Coëme și alții c. Belgiei*, nr.nr.32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 și 33210/96, CEDO 2000 VII).

230. Curtea observă că dacă reclamantul ar fi fost urmărit pentru crime de război în Letonia în 1944, faptele vizate nu ar fi fost reglementate (reclamantul și Guvernul Federației Ruse împărtășesc acest punct de vedere) de Capitolul IX referitor la crimele militare care figurau în Codul Penal din 1926: o instanță națională ar fi putut, deci, să se sprijine pe dreptul internațional pentru a justifica astfel de acuzații (paragrafele 196 și 208 mai sus). De asemenea, articolul 14 al Codului Penal din 1926, care prevedea termenele de prescripție doar pentru infracțiunile prevăzute de acest cod, nu era aplicabil crimelor de război reprimite de dreptul internațional și nimic în acest cod nu indica că dispozițiile în materie de prescripție puteau fi aplicate unor astfel de crime. Din contra, Curtea notează că Codul Penal din 1926 a fost conceput ca un sistem pentru urmărirea „acțiunilor social periculoase” care ar putea să aducă atingere ordinii socialiste stabilite⁶⁰, fapt ilustrat de terminologia notelor care însoțesc articolul 14. În atare circumstanțe, urmărirea la nivel național pentru crime de război în 1944 ar fi implicat recurgerea la dreptul internațional, nu doar pentru definirea acestor crime, ci și pentru determinarea termenului de prescripție aplicabil.

231. Cu toate acestea, în 1944 dreptul internațional era silențios la acest subiect. Nici una din declarațiile internaționale anterioare⁶¹ referitoare la responsabilitate pentru crime de război și obligația de a le urmări și pedepsi nu prevedeau termene de prescripție⁶². Dacă articolul II § 5 al Legii n° 10 a Consiliului de control trata problema referitoare la crime de război comise pe teritoriul german înainte și după cel de-al Doilea Război Mondial, Statutele TMI de la Nürnberg și de la Tokyo, Convenția din 1948 cu privire la genocid, Convențiile de la Geneve din 1949 și Principiile de la Nürnberg nu prevăd nimic referitor la prescriptibilitatea crimelor de război (fapt confirmat de preambulul Convenției din 1968).

232. Problema esențială care urmează a fi soluționată de Curte este dacă, în orice moment anterior intentării urmăririlor în privința reclamantului, astfel de urmăriri au devenit prescrise în temeiul dreptului internațional. Din paragraful precedent rezultă că în 1944 nici un termen de prescripție nu a fost stabilit de dreptul internațional referitor la crimele de război și nici în evoluția sa posteroară anului 1944 dreptul internațional nu

⁶⁰. Principiile fundamentale ale dreptului penal și ale procedurii penale ale URSS, 1924, și Ancel M., „*Codurile penale europene*”, Vol. IV, Paris, CFDC, 1971.

⁶¹. În special Declarația de la Saint James din 1942, Declarația de la Moscova din 1943, și Statutele TMI de la Nürnberg și de la Tokyo.

⁶². Preambulul Convenției din 1968.

a impus nici un termen limită pentru acușările pentru crime de război împotriva reclamantului⁶³.

233. În concluzie, Curtea reține, în primul rând, că nici o dispoziție din dreptul intern referitoare la prescripție nu era aplicabilă (paragraful 230 mai sus) și, în al doilea rând, că acușările înaintate reclamantului nu au fost niciodată prescrise în virtutea dreptului internațional (paragraful 232 mai sus). Curtea conchide, deci, că urmărirea în privința reclamantului nu erau prescrise.

6. *Putea reclamantul să prevadă că acțiunile în cauză constituiau crime de război și că ar putea fi urmărit pentru acestea?*

234. Reclamantul susține în continuare că nu putea să prevadă că acțiunile litigioase vor fi calificate în crime de război și că ulterior va fi urmărit.

În primul rând, el susține că în 1944 el era un soldat tânăr aflat în stare de luptă în spatele liniilor inamice și detașat de contextul internațional descris mai sus, și că, în aceste condiții, nu putea să prevadă că acțiunile pentru care a fost condamnat vor fi calificate în crime de război. În al doilea rând, el invocă că era politic imprezvizibil faptul că va fi urmărit: condamnarea sa după redobândirea independenței de către Letonia în 1991 era mai degrabă un act politic al statului Leton și nu o dorință reală de a respecta obligația sa internațională de a urmări criminalii de război.

235. În ceea ce privește primul punct, Curtea consideră că, în contextul calității de ofițer comandant și a legilor, precum și a obiceiurilor războiului, conceptele de accesibilitate și previzibilitate trebuie să fie examinate împreună.

Curtea reamintește că sfera de aplicare a conceptului de previzibilitate depinde în mare măsură de conținutul instrumentului în cauză, de domeniul pe care îl reglementează, precum și de numărul și statutul destinatarilor săi. Persoanele care au activitate profesională trebuie să dea dovadă de o prudență mai mare în cadrul activității lor și este de așteptat ca aceștia să-și asume riscurile inerente activității lor (*Pessino c. Franței*, nr. 40403/02, § 33, 10 octombrie 2006).

236. În ceea ce privește problema dacă calificarea acțiunilor imputate ca crime de război, așa cum a fost întemeiată în mod exclusiv pe dreptul internațional, ar putea fi considerată ca fiind suficient de accesibilă și previzibilă pentru reclamant în 1944, Curtea reamintește că anterior a fost stabilit că răspunderea penală individuală a unui soldat simplu (paznic de frontieră) era definită cu suficientă accesibilitate și previzibilitate prin, *inter*

⁶³. Comisia pentru drepturile omului a Națiunilor Unite (1966) *Problema imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității* : Studiu prezentat de Secretarul general, UN Doc. E/CN.4/906 p. 100, p. 104 ; Convenția din 1968 ; Robert H. Miller „*The Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*”, AJIL, vol. 65, N° 3 (iulie 1971), pp. 476-501, cu alte referințe ; Convenția din 1974 ; Statutul Tribunalului penal internațional ; și Kok R. (2001) „*Statutory Limitations in International Criminal Law*”, TMC Asser Press The Hague, pp. 346-382.

alia, obligația de a respecta instrumentele internaționale a drepturilor omului, chiar dacă acestea, în sine, nu dau naștere la răspundere penală individuală și unul dintre care nu a fost ratificat de statul în cauză în perioada evenimentelor din speță (*K.-H.W.* precitată, §§ 92-105). Curtea consideră că chiar și un simplu soldat ar avea dreptul să nu execute totalmente, orbește ordinele care violează în mod flagrant nu doar legislația națională, dar și drepturile omului recunoscute pe plan internațional, în special dreptul la viață, valoare supremă în ierarhia internațională a drepturilor omului (*K. H.W.* precitată, § 75).

237. Este adevărat că în 1926 Codul Penal nu conținea nici o referință la legile și obiceiurile internaționale ale războiului (ca în cauza *K.-H. W c. Germaniei*) și că acele legi și obiceiuri internaționale nu erau publicate oficial în URSS sau în RSS letonă (ca în cauza *Korbely* precitată §§ 74-75). Totuși, acest aspect nu este decisiv. După cum reiese clar din concluziile din paragrafele 213 și 227 de mai sus că legile și obiceiurile internaționale ale războiului erau suficiente în sine în 1944 pentru a impune răspunderea penală individuală.

238. Curtea notează că în 1944 aceste legi constituiau *lex specialis* detaliate care stabileau parametrii comportamentului criminal în timp de război, care erau adresate înainte de toate forțelor armate și, în special, comandanților. În speță, reclamantul era sergent în armata sovietică și era atașat la regimentul de rezervă al diviziei letone: la timpul evenimentelor el era membru al unei unități de comando și în fruntea unui pluton care avea ca activități principale sabotajul militar și propaganda. Dată fiind poziția sa de comandant militar, Curtea consideră că s-ar fi putut de așteptat în mod rezonabil de la reclamant că el va evalua cu atenție riscurile pe care operațiunea din Mazie Bati le presupunea. Curtea consideră că, având în vedere caracterul vădit ilegal al relexelor tratamente și moartea cauzate celor nouă săteni în circumstanțele stabilite în operațiunea dusă la 27 mai 1944 (paragrafele 15-20 mai sus), chiar și cea mai superficială reflectare a reclamantului i-ar fi indicat acestuia că, acțiunile în cauză riscău, cel puțin, să încalce legile și obiceiurile războiului, așa cum erau interpretate în acea vreme și pentru care, în calitatea sa de comandant, el putea să fie atras la răspundere penală individuală.

239. Din aceste motive, Curtea consideră că este rezonabil de concluzionat că reclamantul putea să prevadă în 1944 că acțiunile litigioase vor fi calificate drept crime de război.

240. În ceea ce privește cel de-al doilea punct invocat de reclamant, Curtea notează că Letonia și-a proclamat independența în 1990 și 1991, că noua Republică Letonă a aderat imediat la diferite instrumente de protecție a drepturilor omului (în special, în 1992 - Convenția din 1968) și că în 1993 aceasta a inclus articolul 68 § 3 în Codul Penal din 1961.

241. Curtea reamintește că este legitim și previzibil pentru un stat succesor să intenteze urmăriri penale contra persoanelor care au comis crime sub un regim anterior și instanțele unui astfel de stat nu pot fi criticate pentru aplicarea și interpretarea prevederilor legale în vigoare în timpul fostului regim, în lumina principiilor care guvernează un stat în care predomină supremația legii și ținând cont de ansamblul principiilor

fundamentale pe care este edificat mecanismul Convenției. Acesta este în special cazul în care este vorba de dreptul la viață, valoare supremă în Convenție și în ierarhia internațională a drepturilor omului, drept pe care Părțile Contractante au obligația convențională primordială de a proteja. Așa cum și legile și obiceiurile războiului impun statelor obligația de a intenta urmăriri penale, articolul 2 al Convenției obligă statele să ia măsurile necesare pentru protecția vieții persoanelor care se află sub jurisdicția lor, ceea ce implică datoria primordială de a asigura dreptul la viață prin elaborarea unei legislații penale care ar descuraja comiterea infracțiunilor contra vieții persoanelor (*Streletz, Kessler et Krenz*, §§ 72 și 79-86, și *K.-H.W.*, §§ 66 și 82-89, ambele precitate). Este suficient, pentru scopurile prezentei spețe, de a nota că principiile menționate mai sus sunt aplicabile unei schimbări de regim de natura celui care a avut loc în Letonia după declarațiile de independență din 1990 și 1991 (paragrafele 27-29 și 210 mai sus).

242. În ceea ce privește referirile reclamantului la sprijinul acordat lui de către forțele sovietice după 1944, Curtea consideră că acest argument nu are relevanță pentru problema juridică cu privire la faptul dacă reclamantul putea să prevadă în 1944 că acțiunile litigioase vor fi considerate ca fiind constitutive de crime de război.

243. Prin urmare, Curtea consideră că urmăririle penale intentate contra reclamantului (și condamnarea ulterioară a acestuia) de către Republica Letonia în temeiul dreptului internațional în vigoare în perioada comiterii acțiunilor litigioase nu erau imprezvizibile.

244. În lumina ansamblului de considerente expuse, Curtea conchide că în perioada în care au fost comise, acțiunile reclamantului constituiau infracțiuni definite cu o accesibilitate și previzibilitate suficientă de legile și obiceiurile războiului.

D. Concluzia Curții

245. Pentru toate motivele expuse mai sus, Curtea consideră că condamnarea reclamantului pentru crime de război nu a constituit o violare a articolului 7 § 1 al Convenției.

246. Deci, nu este necesar de a examina condamnarea reclamantului prin prisma articolului 7 § 2.

DIN ACESTE MOTIVE, CURTEA

1. *Respinge*, în unanimitate, cerința reclamantului de a examina capetele de cerere declarate inadmisibile de către Cameră;
2. *Decide*, cu patru voturi contra trei, că nu a avut loc violarea articolului 7 al Convenției ;

Redactată în engleză și franceză și pronunțată public în Clădirea Drepturilor Omului din Strasbourg pe data de 17 mai 2010.

Michael O'Boyle
Grefier adjunct

Jean-Paul Costa
Președinte

În conformitate cu articolele 45 § 2 al Convenției și 74 § 2 al Regulamentului, la prezenta hotărâre sunt anexate următoarele opinii separate :

- opinia concordantă comună a judecătorilor Rozakis, Tulkens, Spielmann și Jebens ;
- opinia disidentă a judecătorului Costa, la care se alătură judecătoria Kalaydjieva și Poalelungi.

Opiniile separate nu sunt traduse, însă sunt disponibile în limba engleză și franceză în versiunile în limbile oficiale ale hotărârii care pot fi consultate în baza de date a jurisprudenței Curții HUDOC.

© **Consiliul Europei/Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 2012**

Limbile oficiale ale Curții Europene a Drepturilor Omului sunt engleza și franceza. Această traducere a fost realizată cu sprijinul Fondului fiduciar pentru drepturile omului al Consiliului Europei (www.coe.int/humanrightstrustfund). Nu obligă Curtea, care, de altfel, nu își asumă răspunderea pentru calitatea acesteia. Traducerea poate fi descărcată din baza de date HUDOC a Curții Europene a Drepturilor Omului (<http://hudoc.echr.coe.int>) sau din oricare altă bază de date în care Curtea a făcut această traducere disponibilă. Poate fi reproducă în scop necomercial, cu condiția ca titlul cauzei să fie citat în întregime, împreună cu referirea la dreptul de autor menționat anterior la Fondul fiduciar pentru drepturile omului. Dacă intenționați să utilizați vreun fragment din această traducere în scop comercial, vă rugăm să contactați publishing@echr.coe.int.

© **Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2012**

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has share it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© **Conseil de l'Europe/ Cour Européenne des Droits de l'Homme, 2012**

Les langues officielles de la Cour Européenne des Droits de l'Homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>) où de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous

reserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante: publishing@echr.coe.int.